

UiO • Det juridiske fakultet

Elektronisk kontroll som straffegjennomføring og varetektssurrogat – den menneskelige faktoren

Av Monica Michelle Alexandra Noelle de Vibe

Masteroppgave i kriminologi

Institutt for kriminologi og rettssosiologi. Det juridiske fakultet. Universitetet i Oslo

Våren 2014

ELEKTRONISK KONTROLL SOM STRAFFEGJENNOMFØRING OG VARETEKTSSURROGAT - DEN MENNESKELIGE FAKTOREN

Masteroppgave av: Monica Michelle Alexandra Noelle de Vibe

Veileder: Heidi Mork Lomell

Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo

Mai 2014

SAMMENDRAG:

Hovedproblemstillingen i oppgaven min vil være å belyse hva det innebærer å sone med elektronisk kontroll, og om dette vil kunne være et fullverdig alternativ til varetektsfengsling. I tillegg vil jeg se på om dette kan være et livreddende tiltak gjennom å redusere selvmord under fengselsopphold.

I mange år har vi hatt lange soningskøer og det var i denne forbindelse Justisdepartementet utarbeidet et notat, *Rask reaksjon – tiltak mot soningskø og for bedre innhold i soningen*, og sendte det ut på høring i 2006. En av grunnene til at det prøves ut nye varetektsformer er for å frigjøre plass i fengslene, slik at de domfelte slipper å stå så lenge i kø mens de venter på at det skal bli en ledig plass til å sone dommene sine. Det var i forbindelse med denne tiltaksplanen at både spørsmål rundt elektronisk kontroll som straffegjennomføring og varetektssurrogat ble tatt opp, som et av flere alternativer for å redusere soningskøen. Elektronisk kontroll ble først innført som straffegjennomføring i 2008, men ble fra 1. januar 2014 utvidet til også å omfatte bruk av elektronisk kontroll som surrogat for varetektfengsling. Denne utvidelsen henger sammen med problemene som oppleves med vanlig varetekt, inkludert selvmordsrisikoen. Utvidelsen av bruken av elektronisk kontroll er bakgrunnen for at jeg ønsker å vurdere om elektronisk kontroll kan fungere tilfredsstillende i denne sammenheng. I denne forbindelse vil jeg undersøke hvordan dette straffegjennomføringsalternativet har fungert frem til nå. Det er en del plikter og rettigheter som den domfelte må innrette seg etter under en straffegjennomføring med elektronisk kontroll og jeg vil se på hvordan kriminalomsorgen følger opp og kontrollerer at de domfelte overholder sine plikter, samt hvordan eventuelle brudd blir håndtert. I denne gjennomgangen vil jeg også se på hvordan erfaringene med elektronisk kontroll som straffegjennomføring har relevans for elektronisk kontroll brukt som varetektssurrogat.

Jeg vil videre ta for meg hva det vil si å bli varetektsfengslet. Norge har gjentatte ganger blitt kritisert for bruken av varetekt. Det å bli varetektsfengslet er en omfattende inngripen i et menneskes liv. Det står skrevet i loven at en skal bruke de mildeste virkemidler for å oppnå et ønsket resultat. Om en i noen tilfeller kan bruke varetektsurrogater som er mindre inngripende enn varetektsfengsling, burde dette kunne tas i bruk, for å blant annet forhindre de skadevirkningene som kan oppstå i kjølvannet av en varetektsfengsling.

Av ulike grunner er det ikke alle som takler det å bli varetektsfengslet, og noen av disse ender opp med å ta sitt eget liv bak murene. Bruken av varetekt her i landet har økt betraktelig opp gjennom årene og det er derfor betimelig å prøve ut alternativer til vanlig varetektsfengsling. Kan eventuelle selvmord begått under varetekt forebygges ved bruk av elektronisk kontroll? For å belyse dette vil jeg se nærmere på selvmordsproblematikken i forhold til de varetektsfengslede, og se om noe kan gjøres for å fange opp mistenkte som er i faresonen for å begå selvmord.

Det vil i mange tilfeller være en mulighet for net-widening når en innfører noe nytt. Stanley Cohen forklarer dette blant annet ut ifra straffesystemet, og hvordan alternative straffereaksjoner som skulle komme istedenfor fengselsstraffer, viste seg å komme i tillegg til de eksisterende straffene. På denne måten fanger straffesystemet opp flere personer enn det ville ha gjort uten disse alternativene, ved at de personene som i utgangspunktet kanskje ikke ville ha blitt idømt en fengselsstraff, men fått en mildere reaksjon eller blitt idømt en betinget dom, nå måtte inn og sone. Ved at de domfelte først etter å ha blitt idømt ubetinget fengselsstraff kan søke om å få sone med elektronisk kontroll, har muligheten for net-widening i denne sammenhengen blitt redusert, om ikke eliminert på det nåværende tidspunkt når det gjelder straffegjennomføring. I en eventuell oppstart av elektronisk kontroll som varetektssurrogat er det også grunn til å forsøke å hindre en net-widening på dette området.

Når oppgavens hovedspørsmål skal belyses, dukker det opp mange problemstillinger som er relevante og som vil måtte drøftes. Disse er blant annet hvilke erfaringer som foreligger når det gjelder bruken av soning med elektronisk kontroll i Norge sett fra de domfelte, lovmyndigheter og samfunnets side.

Forord: Det var i 2003 jeg fant ut at det gikk an å studere kriminologi ved Universitetet i Oslo. Med en gang jeg fant dette ut var det aldri tvil om at det var dette jeg ville studere. Året etter begynte jeg på bachelor i sosiologi, da jeg manglet 1 poeng fra å komme inn på kriminologistudiet. Hele 70 poeng av bachelorgraden jeg tok i sosiologi, var kriminologiske emner. Gleden var stor da jeg i 2010 ble tatt opp på masterstudiet i kriminologi. Fordi jeg har vært alenemamma i mange år og i tillegg har arbeidet en del ved siden av studiene, har det tatt ekstra tid å fullføre dette studiet. Lenge var jeg i stor tvil om jeg var i stand til å skrive over 90 sider, og det gikk til tider meget sakte fremover med studiene. Det stoppet faktisk helt opp enkelte ganger. Men jeg ga ikke opp, og her er resultatet. ☺

Jeg har mange å takke for at denne oppgaven nå ser dagens lys:

Takk til min veileder Heidi Mork Lomell for støtte og forståelse i tiden jeg slet med å komme videre, samt for konstruktive kommentarer, veiledning og oppmuntring. Jeg vil også rette en takk til Liv Finstad for veiledning og oppmuntring i begynnelsen av oppgaven.

Takk til mine gode venninner Maria og Marie, som gjennom møter og samtaler hele tiden har støttet og heiet på meg. I tillegg vil jeg også gjerne takke Aase Berge, for hjelp i innspurten av oppgaven, samt for støtte på mange nivåer i alle år. Takk til alle andre venner og bekjente som har hatt tro på at jeg skulle klare dette.

Life is a roller coaster. Det kan i alle fall sies om mitt forhold til min kjære Lena. Hadde det ikke vært for alle nedturene, så hadde muligens ikke oppturene vært så fantastiske som de er - he he. Livet med deg er mange ganger som å være i himmelen, og det er dette som gjør at jeg elsker deg. Tusen takk for støtte, tålmodighet, hjelp og kjærighet på innspurten av oppgaven.

Så er det min høyt elskede sønn Dominic; han gir meg en del bekymringer slik tenåringer gjerne gjør, men som alltid - uavhengig av hva som blir sagt og gjort - fyller meg opp med den største kjærighet.

Den siste jeg vil takke her er den som har bistått meg aller mest de siste månedene av oppgaven: min kjære onkel Michael de Vibe. Tusen takk for hjelp, kommentarer, støtte og oppmuntring, både dag og natt. Jeg er overbevist om at denne oppgaven ikke hadde blitt fullført våren 2014 om det ikke var for deg. Du er fantastisk!

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING.....	1
1.1	Hovedproblemstilling	1
1.2	Motivasjon	3
1.3	Avgrensning av oppgaven.....	5
1.4	Begrepsavklaringer	6
1.5	Oppgavens samfunnsmessige og kriminologiske relevans	7
1.6	Oppgavens oppbygging	9
2	METODE.....	11
2.1	Dokumenter, undersøkelser og faglitteratur	12
2.1.1	Til EK ved soning:.....	12
2.1.2	Til elektronisk kontroll som varetektssurrogat:.....	14
2.1.3	Den menneskelige faktoren:	14
2.2	Samspill teori-tolkning.....	16
2.3	Forskningsetiske spørsmål	20
3	ELEKTRONISK KONTROLL.....	21
3.1	Forskjellige typer elektronisk kontroll.....	22
3.2	Elektronisk kontroll i Norge	23
3.3	Oppstart av elektronisk kontroll – hjemmesoning med fotlenke	24
3.4	Net-widening.....	28
3.5	Kriterier i forbindelse med elektronisk kontroll	32
3.5.1	Elektronisk kontroll – kun i visse utvalgte fylker	33
3.5.2	Egnet bolig og samtykke fra samboere.....	33
3.5.3	Sysselsetting	36
3.5.4	Pålenking av fotlenken	41
3.5.5	Obligatoriske møter og aktivitetskjema – planlegging 24/7	44
3.5.6	Kontrollen av de domfelte	45
3.5.7	Privileger	49
3.5.8	Alarmer.....	52

3.5.9	Ikke alle godkjennes	54
3.6	Likheter og forskjeller.....	55
4	VARETEKT	57
4.1	Varetektplasser og soningskøer	62
4.2	Enerom, dublering og flermannsceller.....	63
4.3	Fengsel – en total institusjon.....	67
4.3.1	Stemplingsteorien	70
4.4	Selv mord i norske fengsler	72
5	ELEKTRONISK KONTROLL SOM VARETEKTSSURROGAT	76
5.1	Veien frem til elektronisk kontroll som varetektsurrogat	76
5.1.1	Høringsinstansenes syn på tiltaksplanen Rask reaksjon og departementets avgjørelse.....	80
5.2	Veien videre	85
5.2.1	Forsiktige målinger av tilbakefall til ny kriminalitet.....	85
5.3	Spørsmålet blir tatt opp på nytt av departementet	87
5.3.1	Økonomiske besparelser ved bruk av EK som varetektsurrogat	89
5.3.2	Den første behandlingen i Stortinget.....	90
5.3.3	Departementets beslutning	95
5.3.4	Voteringen	95
5.4	Varetektsfradrag i forbindelse med varetekt med EK.....	96
5.5	Veien fra vanlig varetekt til varetekt med elektronisk kontroll	97
5.6	Elektronisk kontroll som varetektsurrogat i andre land	98
5.7	Kan varetektformålene ivaretas?.....	99
5.8	Varetekt med elektronisk kontroll og selvmord.....	100
5.8.1	Vurdering av selvmordsrisiko	103
5.8.2	Hva kan gjøres for å forhindre selvmord?	106
6	KONKLUSJON.....	109
7	LITTERATURLISTE	112

1 INNLEDNING

1.1 Hovedproblemstilling

Hovedproblemstillingen i oppgaven min vil være å belyse hva det innebærer å sone med elektronisk kontroll, og om dette vil kunne være et fullverdig alternativ til varetektsfengsling. I tillegg vil jeg se på om dette kan være et livreddende tiltak gjennom å redusere selvmord under fengselsopphold. Spørsmål som dukker opp i denne forbindelse vil bli drøftet underveis, både i lys av et kriminologisk teoretisk perspektiv, empiriske data, samt egne erfaringer fra Oslo friomsorgskontor.

For å besvare oppgaven vil jeg undersøke fire hovedpunkter:

- Elektronisk kontroll som straffegjennomføring. Herunder oppstartprosessen i Norge med for- og motargumenter mot denne formen for soning, samt hva det vil si å sone med fotlenke.
- Varetekt - med vekt på hva det vil si å bli varetektfengslet.
- Selvmord i norske fengsler.
- Elektronisk kontroll som varetektssurrogat. Jeg vil se på prosessen frem til lovvedtaket om innføringen av dette. Lovforslaget ble sendt på høring til en rekke instanser og jeg vil ta for meg en del av disse høringsuttalelsene for å belyse om elektronisk kontroll kan være et fullverdig surrogat for varetektfengsling.

Disse fire punktene henger sammen. Elektronisk kontroll ble først innført som straffegjennomføring i 2008, men ble fra 1. januar 2014 utvidet til også å omfatte bruk av elektronisk kontroll som surrogat for varetektfengsling. Denne utvidelsen henger sammen med problemene som oppleves med vanlig varetekt, inkludert selvmordsrisikoen. Utvidelsen av bruken av elektronisk kontroll er bakgrunnen for at jeg ønsker å vurdere om elektronisk kontroll kan fungere tilfredsstillende i denne sammenheng.

Jeg vil innledningsvis undersøke hva bruk av elektronisk kontroll innen straffesystemet innebærer. Herunder vil jeg komme inn på lovforarbeidene forut for oppstaten av prøveprosjektet med elektronisk kontroll. Justisdepartementet sendte ut et høringsutkast i denne forbindelse.

Jeg vil se på noen av for- og motargumentene mot denne formen for soning som kom frem i høringsuttalelsene. I tillegg vil jeg undersøke hvordan dette straffegjennomføringsalternativet har fungert frem til nå. Det er en del plikter og rettigheter som den domfelte må innrette seg etter under en straffegjennomføring med elektronisk kontroll og jeg vil se på hvordan kriminalomsorgen følger opp og kontrollerer at de domfelte overholder sine plikter, samt hvordan eventuelle brudd blir håndtert. I denne gjennomgangen vil jeg også se på hvordan erfaringene med elektronisk kontroll som straffegjennomføring har relevans for elektronisk kontroll brukt som varetektssurrogat.

Når det gjelder varetekt, ønsker jeg å se på hva det å bli satt i varetekt innebærer, samt hva dette kan gjøre med et menneske som er blitt avgrenset i forhold til resten av verden, på en slik omfattende måte. Norge har flere ganger blitt kritisert for bruken av varetektfengslinger, av flere instanser, som FNs menneskerettskomité og Human Rights Council (HRC). Kritikken har blant annet gått ut på utstrakt bruk av varetekt og isolasjon (HRC, 2007:2). Også Amnesty (Austbø, 2000) viser til denne kritikken.

I mange år har vi hatt lange soningskøer. Regjeringen satte allerede i 2006 som mål å få avviklet denne køen. I denne forbindelse utarbeidet Justisdepartementet et notat, *Rask reaksjon – tiltak mot soningskø og for bedre innhold i soningen*, og sendte det ut på høring. I 2007 la regjeringen frem Odelstingsproposisjon nr. 31 hvor de foreslo flere endringer i straffegjennomføringsloven, noe jeg vil komme nærmere inn på senere i denne oppgaven. En av grunnene til at det prøves ut nye varetektsformer er for å frigjøre plass i fengslene, slik at de domfelte slipper å stå så lenge i kø mens de venter på at det skal bli en ledig plass til å sone dommene sine. Det var i forbindelse med denne tiltaksplanen at både spørsmål rundt elektronisk kontroll som straffegjennomføring og varetektssurrogat ble tatt opp, som et av flere alternativer for å redusere soningskøen.

Jeg vil deretter ta for meg prosessen med å få godkjent bruk av elektronisk kontroll som varetektssurrogat. I tillegg vil jeg se på hva dette innebærer for mistenkte som skal benytte seg av dette surrogatet, samt se på likheter og forskjeller opp mot bruk av elektronisk kontroll som straffegjennomføring. Videre vil jeg drøfte om innføring av elektronisk kontroll som varetektssurrogat kan tenkes å føre til en økning, eller utvidet bruk av varetekt, i stedet for at det blir et

reelt alternativ til de som ellers hadde måtte sitte i varetekt i et fengsel. Dernest vil jeg drøfte om dette varetektssurrogatet kan ivareta varetektens formål.

Til sist ønsker jeg å se på om det er grunn til å tro at vi kan spare liv ved å ta i bruk elektronisk kontroll som varetektssurrogat. Av ulike grunner er det ikke alle som takler det å bli varetektfengslet, og noen av disse ender opp med å ta sitt eget liv bak murene. Bruken av varetekt her i landet har økt betraktelig opp gjennom årene og det er derfor betimelig å prøve ut alternativer til vanlig varetektfengsling. Kan eventuelle selvmord begått under varetekt forebygges ved bruk av elektronisk kontroll? For å belyse dette vil jeg se nærmere på selvmordsproblematikken i forhold til de varetektfengslede, og se om noe kan gjøres for å fange opp mistenkte som er i faresonen for å begå selvmord.

Når oppgavens hovedspørsmål skal belyses, dukker det opp mange problemstillinger som er relevante og som vil måtte drøftes. Disse er blant annet hvilke erfaringer som foreligger når det gjelder bruken av soning med elektronisk kontroll i Norge sett fra de domfelte, lovmyndigheter og samfunnets side. De domfeltes synspunkt på denne straffegjennomføringsformen er ikke et hovedtema i denne oppgaven. Derimot vil jeg trekke frem enkelte uttalelser fra domfelte foretatt i forbindelser med brukerevalueringer fra nasjonale og internasjonale undersøkelser.

1.2 Motivasjon

Min motivasjon og bakgrunn for å skrive denne oppgaven kommer fra mitt arbeid med straffegjennomføring med elektronisk kontroll. Jeg hadde mine første prøvevakter ved Oslo friomsorgskontor i desember 2010. Frem til sommeren 2011 arbeidet jeg som tilkallingsvakt ved denne avdelingen. Fra høsten 2011 til høsten 2012 arbeidet jeg i et engasjement fra 80 % til 100 % stilling. Under dette engasjementet arbeidet jeg på lik linje med de andre førstekonsulentene som var fast ansatt. Jeg hadde egne klientsaker, hvor jeg var med på hele prosessen fra å innkalle de domfelte til egnethetsvurderinger og foreta disse på egen hånd, sette på fotlenker, følge opp de domfelte på arbeid og hjemme, og foreta på- og avlenkinger. Etter dette engasjementet gikk jeg tilbake i stillingen som tilkallingsvakt.

«Forskningsprosjekter tar utgangspunkt i problemer eller temaer som forskeren, og eventuelt interessegrupper som finansierer forskningen, er interessert i. Inspirasjon til temaene kan komme fra faglitteraturen, problemer i samfunnet eller personlige erfaringer» (Thagaard, 2003:45)

I tillegg til min erfaring gjennom mitt arbeid med elektronisk kontroll, har jeg også studert en del kriminologiske emner i årene jeg tok min bachelorgrad i sosiologi ved Universitetet i Oslo. Allerede tidlig i studiene mine ble jeg opptatt av alternative soningsformer, da flere av de kriminologiske emnene jeg studerte omhandlet skadevirkningene ved å sone i fengsel. Det har blitt gjort mange undersøkelser og skrevet mange bøker om fengselets skadevirkninger, både her i Norge og internasjonalt, (Mathiesen (2007), Goffman (1967) og Foucault (1999)). Det har vært arbeidet gjennom flere år her i landet for å få til en human straffegjennomføring. En motivasjon for dette arbeidet har vært å redusere tilbakefall til ny kriminalitet etter endt soning.

En annen motivasjon for meg til å skrive denne oppgaven har kommet fra min interesse for fangers liv og helse. Det har vært nedslående å lese om de helseskadelige effektene av å tilbringe tid i et fengsel, og da spesielt hvor vanskelig det kan oppleves å plutselig ende opp i varetekt. Den helseskadelige effekten belyses sterkest når noen opplever dette så vanskelig at de velger å avslutte livet sitt bak murene. Selvmord i norske fengsler, hvor de fleste av selvmordene blir gjennomført i varetekt, er et økende problem (Hammerlin 2009, Retterstøl 1985). 3.1.2014 kunne en lese i nettutgaven til VG at det hadde vært en dobling av selvmord i norske fengsler i 2013, sett opp mot 2012, et antall som er bekymringsfullt høyt (Bakkeli og Hvidsten, 2014). På bakgrunn av dette synes jeg det er livsviktig å finne andre alternativer til vanlig varetektfengsling i celler, i de tilfellene hvor dette er mulig, samt at kriminalomsorgen kan ta visse forhåndsregler for oppfølging av personer som vil være underlagt elektronisk kontroll som varetektssurrogat, for å forhindre selvmord.

Jeg leste om elektronisk kontroll noen år før det startet opp høsten 2008 her i Norge, og husker tydelig at jeg tenkte at det hadde vært fint om vi kunne ha prøvd dette ut i Norge. Gleden var derfor stor da jeg så at elektronisk kontroll som straffegjennomføring startet opp som et prøveprosjekt i 2008. Jeg var også svært glad for å starte i jobben som førstekonsulent ved Oslo friomsorgskontor i slutten av 2010, slik at jeg kunne få personlig erfaring og innblikk i hvordan elektronisk kontroll ble gjennomført.

Dette er noe av bakgrunnen for at jeg ønsker å skrive om elektronisk kontroll, både som straffegjennomføring og som surrogat for varetektfengsling.

1.3 Avgrensning av oppgaven

Jeg vil ikke benytte meg av intervju i denne oppgaven fordi det her i landet ikke foreligger konkrete erfaringer med bruk av EK som surrogat for varetekt. Jeg vil derimot forholde meg til selve utvidelsesprosessen, både fra Norge og fra andre land. Det vil også være en begrensning i forhold til dokumentasjon fra land hvor det foreligger dokumentasjon på de språkene jeg ikke har kunnskap om. Dette begrenser kilder som anvendes i denne oppgaven til de som er skrevet på engelsk, svensk og dansk, i tillegg til norsk.

Elektronisk kontroll som varetektsurrogat er ikke det eneste varetektsurrogatet vi har her i landet. Andre surrogater som er mindre inngripende enn å sitte i varetekt vil noen ganger bli benyttet. Herunder kan blant annet retten sette visse krav eller vilkår, som at siktede må melde seg til politiet til fastsatte tidspunkt, eller at siktede skal oppholde seg på et bestemt sted (Prop. 71 L (2012-2013): 8). Videre står det at retten også kan beslutte at siktede skal plasseres i institusjon eller i en kommunal boenhet, forutsatt at kommunen eller institusjonen samtykker til dette. Det er også tydeliggjort at disse surrogatene kun skal brukes der vilkårene for varetektfengsling er tilstede, selv om det ikke er et krav om at det begjæres fengsling. Jeg vil i min oppgave ikke ta for meg andre varetektsurrogater enn elektronisk kontroll.

Elektronisk kontroll har i Norge per i dag andre bruksområder enn kun som straffegjennomføring. Det er i tillegg åpnet opp i forhold til unge under 18 år, samt som omvendt voldsalarm. Omvendt voldsalarm har det blitt skrevet om og tematisert rundt før (Berg 2008, Nellis et al 2013), men til tross for at det ble åpnet opp for denne type elektronisk kontroll 1.3.2013, var det per 13.3.2014 ingen som hadde benyttet seg av denne muligheten (Dagbladet, 2014). Dette er et viktig og interessant område å se nærmere på, men på grunn av det begrensede omfanget til en masteravhandling som dette, vil jeg ikke ha mulighet til å gå inn på dette her. Forhåpentligvis vil andre ta dette opp, og se nærmere på både dette og elektronisk kontroll for de under 18 år.

I forhold til norske erfaringer rundt elektronisk kontroll som varetektssurrogat, blir oppgaven naturlig avgrenset i forhold til å se på et eventuelt brukerperspektiv. Også de ansattes perspek-

tiv, av dem som arbeider med elektronisk kontroll i forbindelse med straffegjennomføring, vil da heller ikke være relevant, da de mangler erfaring med denne nye utvidelsen.

1.4 Begrepsavklaringer

Elektronisk kontroll (EK): Begrepet EK blir benyttet om mange ulike ting. I denne oppgaven refererer EK til elektronisk fotlenke, også omtalt som lenkesoning, fotelenkesoning, EK-soning og hjemmesoning med elektronisk kontroll. I USA omtaler de dette som Electronic Monitoring (EM), og i Sverige blir dette kalt fotboja.

Domfelt: Når jeg i denne oppgaven omtaler domfelte, så menes personer som er dømt for straffbare handlinger som medfører ubetinget fengselsstraff, og hvor den domfelte frivillig har søkt om å få sone straffen med elektronisk kontroll utenfor fengsel.

Mistenkt: Jeg vil bruke begrepet mistenkte om de som er varetektfengslede, både om de som tilbringer varetekten i fengsler og de som vil få innvilget varetekt med elektronisk kontroll. Dette til tross for at en mistenkt ved innvilgelse av varetektsfengsling fra påtalemyndighetenes side vil få status som mistenkt.

Hel- og delgjennomførere: En helgjennomfører soner hele straffen med EK, mens en delgjennomfører starter soningen i fengselet og vil først på slutten av straffen bli overført til hjemmesoning med EK. Dette kan først gjøres etter at de har sonet 1/3 av straffen i fengsel og når de har maksimalt fire måneder igjen til forventet prøveløslatelse. Andre navn på helgjennomføring og delgjennomføring er ”front door” og ”back door” i engelsktalende land, og IÖV og IÖV-utsluss er de svenske betegnelse på helgjennomføring og delgjennomføring.

Varetektsfengsling: Dette innebærer at en siktet person som er siktet for å ha begått en straffbar handling kan bli satt i fengsel før den aktuelle straffesaken har startet (Domstol, 2013). Før dette kan skje, må det foreligge en skjellig grunn for å mistenke at han har begått en kriminell handling som medfører fengselsstraff i minimum seks måneder. Med skjellig grunn må det være mer sannsynlig at denne personen har begått denne handlingen, enn det motsatte, samt at det i tillegg må være fare for bevisforspillelse, unndragelsesfare eller fare for å begå nye straffbare handlinger (ibid). Et fjerde punkt som nevnes her er at den siktede selv har mulighet til å be om å bli varetektsfengslet.

Soningskø: I følge Kriminalomsorgen skal alle straffereaksjoner være startet innen to måneder etter at en dom er rettskraftig og Kriminalomsorgen har mottatt domspapirene, kun med unntak av når politiet har gitt utsettelse. For domfelte som etter to måneder ikke har påbegynt sin straff, regnes det da som om de står i en soningskø (Kriminalomsorgen: Færre dommer i soningskø, 2014).

Odelstingsproposisjon (Ot.prp.): Regjeringens lovforslag som ble sendt til Odelstinget for behandling. Regjeringen foreslo der endring, opphevelse eller kom med forslag til nye lover. I 2009 gikk en bort fra benevnelsen odelstingsproposisjon og erstattet den med proposisjon til lovvedtak, derav forkortelsen Prop. L.

Stortingsmelding (St.meld.): Dette er informasjon om planer som regjeringen ønsker å vedta. For meg er tiltaksplanen fra 2006 *Rask reaksjon – tiltak mot soningskø og for bedre innhold i soningen* relevant, med tanke på utvidelsen av EK til å gjelde som varetektsurrogat, noe som vil føre til flere tilgjengelige fengselsplasser. Enkelte ganger vil jeg referere til denne tiltaksplanen som kun *Rask reaksjon*, for enkelhets skyld.

Utåndingsapparat: Det er et apparat som analyserer et eventuelt alkoholinntak. En puster inn i et engangsrør som er festet til dette apparatet, og det blir straks analysert om det er registrert inntak av alkohol eller ikke.

I oppgaven min vil jeg skrive om mistenkte og domfelte som menn, og ikke som kvinner. Dette er fordi den aller største andelen av mistenkte og domfelte her i landet er menn, og de fleste erfaringer knytter seg derfor til bruk av elektronisk kontroll for menn.

1.5 Oppgavens samfunnsmessige og kriminologiske relevans

«[S]amfunnsforskning bør ta utgangspunkt i problemer som er viktige i samfunnet. Den kunnskapen prosjektet kommer frem til, skal ha praktisk betydning» (Thagaard, 2003: 52).

Bruk av EK som straffegjennomføring har vi noen års erfaring med nå, men EK som surrogat for varetekt er et nytt område innen rettspleien, og derfor er det viktig å belyse dette området. I den forbindelse vil det herunder være viktig å undersøke om EK som straffegjennomføring

så lang har hatt en positiv innvirkning, både på den domfelte og samfunnsmessig, i form av blant annet mindre tilbakefall eller færre selvmord.

Teknologi og elektronikk blir brukt i stadig stigende omfang innen straffeapparatet, for å kontrollere både de innsatte, men nå også de som har hjemmesoning med EK (Nellis et al, (2013), Rokkan, (2011 og 2012), Berg, (2008) Kylstad, (2007)). Det er viktig å følge med på hva slags teknologi som blir brukt og hvilken hensikt det har. Det er forskjellige typer teknologi, som er mer eller mindre inngripende for de teknologien skal benyttes på. Omfanget av den elektroniske kontrollen varierer. Noen typer elektronikk er ment å overvåke en varetektinnsatt eller en domfelt 24-timer i døgnet, mens andre typer overvåking kun inkluderer om personene er tilstede innenfor et avgrenset område.

Det å bli satt i fengsel har flere negative innvirkninger. Ikke bare for situasjonen for den innsatte der og da, som i mange tilfeller oppleves som uutholdelig, men også for samfunnet generelt, da en stor del av de innsatte ofte ender opp i fengsel igjen, på et senere tidspunkt. Fengselsforskning har i mange år belyst de negative og direkte skadelige virkningene fengselet har (Mathiesen, (2007), Goffman, (2001) Christie, (1999) Cohen, (1997)). De negative virkningene kommer er ikke bare aktuelle ved lang innsettelse i fengsel, men gjør seg også gjeldende rett etter innsettelse. Det å bli satt i varetekt er noe som gjerne skjer helt plutselig, og følelsen av hjelpeløshet i en slik situasjon kan være overveldende. Selvmord i fengsel skjer som oftest i den første tiden, og da spesielt i varetektsituasjoner. Å belyse alternativer til varetekt som kan redusere behovet for varetektsfengsling er derfor viktig.

Når nye surrogater eller alternativer skal tas i bruk er det alltid en fare for forskjellige typer net-widening. Flere har pekt på at det som blir opprettet som alternativer innen straffesystemet, kan føre til at flere personer blir straffet, enn om disse nye tiltakene ikke hadde eksistert (Cohen, (1997), Mathiesen, (2007), Kylstad, (2007)). Det vil derfor være viktig å følge med på utviklingen av nye alternativer, for å forsikre seg om at de blir brukt *i stedet for*, og ikke *i tillegg* til de eksisterende tiltakene.

Stigmatiseringen av å oppholde seg i fengsel eller i varetekt kan også være en stor belastning. I mange tilfeller kan det i tillegg for den varetektfengslede, også være stigmatiserende for den varetektfengslede sine nære og kjære, som for eksempel partner og barn. Det å få et avvikerstem-

pel på seg, som i dette tilfelle vil være et stempel som en kriminell – om en blir varetektfengslet, vil kunne få konsekvenser. I denne sammenheng ønsker jeg å se på det som har blitt referert til som stempelingsteori (Becker, (1991)). Alternativer som reduserer behovet for varetektsfengsling vil derfor være av stor betydning for samfunnet, og denne oppgaven undersøker et mulig alternativ til varetektsfengsling. Dette styrker videre oppgavens samfunnsmessige og kriminologiske relevans.

Selvmord har også blitt omhandlet innen både sosiologi og kriminologi (Durkheim, (2001), Retterstøl, (1985), Hammerlin, (2009)). Dette temaet er høyest aktuelt når det gjelder fengslets skadelige innvirkninger. Jeg vil se på dette knyttet opp mot EK som varetektssurrogat, for å se om det er grunn til å gå ut ifra at dette surrogatet vil kunne ha en livreddende effekt.

1.6 Oppgavens oppbygging

Denne oppgaven er bygget opp ved at jeg innledningsvis vil vise til hvordan spørsmålet rundt det å bruke EK som varetektssurrogat har blitt behandlet. I første omgang ble forslaget sendt ut på høring til en rekke forskjellige instanser av justisdepartementet i 2006, men på grunn av sterk skepsis og mistillit fra flere høringsinstanser til dette surrogatet, valgte regjeringen å ikke fremme dette forslaget den gangen. Jeg vil se på grunnene til denne skepsisen, og se på hva som endret seg fra den gangen, til spørsmålet igjen ble tatt opp i 2013.

Jeg vil videre ta for meg hva det vil si å bli varetektfengslet. Norge har gjentatte ganger blitt kritisert for bruken av varetekt. Det å bli varetektfengslet er et omfattende inngripen i et menneskes liv. Det står skrevet i loven at en skal bruke de mildeste virkemidler for å oppnå et ønsket resultat. Om en i noen tilfeller kan bruke varetektsurrogater som er mindre inngripende enn varetektsfengsling, burde dette kunne tas i bruk, for å blant annet forhindre de skadevirkningene som kan oppstå i kjølvannet av en varetektsfengsling.

Deretter vil jeg se på prosessen som førte frem til at Norge åpnet for et prøveprosjekt med straffegjennomføring med EK i 2008. Jeg vil også redegjøre for hva det vil si å sone med fotlenke, herunder både den rent praktiske siden av hvordan prosessen for en domfelt er, fra de søker om straffegjennomføring med EK, til de blir avlenket, samt hvilke lover og regler som gjelder, både for den domfelte, og for Kriminalomsorgen.

Jeg vil underveis sammenlikne straffegjennomføring med EK og EK som varetektssurrogat, for å se på eventuelle likheter og forskjeller.

Et annet punkt jeg komme nærmere inn på er temaet selvmord. Grunnen til at jeg tar opp dette emnet er at det i mange år har vært et forholdsvis stort antall selvmord i norske fengsler, og de aller fleste av disse har valgt å avbryte livet mens de er i varetekt. Da det har vært en økning de siste årene, haster det å finne nye tiltak for å motvirke dette. Slik jeg ser det kan det være livsnødvendig å se på varetektssurrogater, for å vurdere om det er mulig å redde liv på denne måten. Jeg vil så forsøke å komme med forslag til hvordan en best kan ivareta mistenkte som får innvilget varetekt med EK, for å motvirke isolasjon og fange opp om disse er i fare for å ta sitt eget liv.

2 METODE

Metodespørsmål i et samfunnsfag handler om hvor viktig det er å gjøre klart rede for den metodiske tilnærmingen en legger til grunn ved tolkning og bruk av materiale, eller hvilke metoder man har valgt ved innsamling av data, annet materiale (skriftlige og andre kilder). Dette gjelder det være seg empirisk data, statistikk, offentlige dokumenter av ulikt slag, intervjudata og mer. Selv om jeg i omtalen og behandling av elektronisk kontroll og oppstarten av denne soningsformen, bygger på offentlige dokumenter, (som lovutkast og meldinger til Stortinget), vil det ikke være riktig å si at jeg underlegger dette materialet en dokumentanalyse, slik denne metoden er definert og brukt i andre sammenhenger. Dette fordi det ville krevd en langt bredere og mer systematisk analyse av ulike kriminalpolitiske mål, verdier og prioriteringer, underliggende premisser, utvikling i syn på aktuelle spørsmål over tid hos sentrale aktører som påtalemyndighet og domstoler, partier og interesseorganisasjoner. Ved en slik metodisk tilnærming og fokus for analyse, kunne en også sett på i hvilken grad disse aktørene (høringsuttalelsene) speiler utbredte synspunkter eller omstridte tema i samfunnsdebatten, eller politisk debatt, sammenholdt med framstilling i for eksempel media. Jeg har avgrenset mitt temafelt for undersøkelse i denne oppgave til å fokusere mer på hvordan selve oppstarten av EK i Norge, fra lovforslag til oppstart og utvikling av denne formen for kontroll innen straffesystemet.

«Relevante kilder for samfunnsvitenskapelige analyser kan både være offentlige dokumenter som er knyttet til virksomheten i organisasjoner eller institusjoner, og private dokumenter som brev, dagbøker osv. Et fellestrekk for analyse av ulike dokumenter er at teksten foreligger før forskningsprosjektet begynner. Forskeren har derfor ingen innflytelse på tekstens utforming» (Thagaard, 2003: 12)

Til grunn for denne oppgaven ligger i hovedsak tilgjengelige offentlige dokumenter, (som jeg kan kalle ”politikk” dokumenter), i det de inngår i den omstendelige politiske prosessen enhver lovendring og reformer i straffesystemet må gjennom. For det andre bygger jeg på faglitteratur og annen litteratur fra relevante undersøkelser, empiriske studier og evalueringer på feltet elektronisk kontroll ved straffegjennomføring, først og fremst i Norge, men også i noen andre land. Dessuten, som et tredje punkt i min tilnærming til problemstillinger i oppgaven, ved avgrensninger a tema og ikke minst i tolkningen av dem, står relevant kriminologisk og sosiologisk teori på feltet helt sentralt.

2.1 Dokumenter, undersøkelser og faglitteratur

På bakgrunn av de tre hovedområdene jeg tar opp og behandler, som er å gjøre rede for EK ved soning, dernest å se på EK som varetektssurrogat, så utdype fangers livskvalitet i fengsel knyttet til selvmord, faller tilgjengelige dokumenter og faglitteratur og andre kilder, naturlig i tre kategorier. For begge de første tema, er det naturlig å gruppere det skriftlige dokument- og kildemateriale i to underkategorier. Selvmord vil metodisk og med hensyn på faglitteratur, falle i en tredje underkategori.

2.1.1 Til EK ved soning:

Her vil jeg i hovedsak basere oppgaven på offentlige dokument, forskjellige undersøkelser, empiriske studier, evalueringer opp mot straffegjennomføring, og en del data fra utredninger, lovforarbeid med mer.

Proposisjoner til Stortinget: Prop. 71 L (2012-2013) omhandler endringer i straffeloven, herunder det å innføre EK som surrogat for varetektfengsling. Denne proposisjonen tar for seg blant annet utviklingen i bruken av varetekt i Norge, andre lands bruk og erfaringer med EK som varetektsurrogat, bruken av EK som straffegjennomføring her i landet og utvidede bruksområder for dette, samt økonomiske og administrative konsekvenser av å innføre EK som varetektsurrogat. Det blir også gjennomgått der hvorfor departementet valgte å ikke fremme forslaget om dette varetektsurrogatet i Ot.prop. nr. 31 (2006-2007). Generelt sett kan en i denne proposisjonen merke en endring fra en mer negativ og skeptisk holdning midt på 2000-tallet, til mer positive uttalelser og holdninger rundt dette temaet i de senere år.

Proposisjoner, som denne fra Justis- og beredskapsdepartementet, er offisielle dokumenter som inneholder aktuelle problemstillinger, hvor regjeringen foreslår å endre, fjerne eller tilføye nye lover. I forbindelse med dette kan sentrale aktører som Riksadvokat, påtalemyndighet, politi og andre organisasjoner få mulighet til å komme med sine kriminalpolitiske standpunkt, mål og verdier. Denne planen for endringer i straffeloven ble sendt ut på høring til et bredt utvalg av høringsinstanser. Blant annet ble dette sendt til Domstoladministrasjonen, Kriminalomsorgens IT-tjeneste (KITT), Det kriminalitetsforebyggende råd (KRÅD), Den norske Dommerforening, For Fangers Pårørende (FFP), Norsk forening for kriminalreform (KROM) og WayBack. Til sammen ble forslaget sendt ut til 44 høringsinstanser. Alle høringsinstansene fikk på denne måten mulighet til å komme med sine meninger angående endringsforslagene

ne. Poenget med høringsrunder er at alle med interesse og profesjonell kunnskap på feltet skal kunne påvirke lovutforming og reformer, eventuelt endre eller stoppe disse.

Høringsuttalelser: Gjennom oppgaven har jeg valgt å ta for meg utvalgte aktørers høringsuttalelser i forbindelse med at det i mai 2006 ble sendt ut et høringsutkast (tiltaksplanen *Rask reaksjon*) fra Justisdepartementet vedrørende tiltak mot soningskø. Herunder var det blant annet nevnt straffegjennomføring med EK, samt EK som varetektssurrogat, som alternativer for å redusere soningskøen.

I tillegg vil jeg se på høringsuttalelsene som ble avgitt på våren 2008, på bakgrunn av Ot.prp. nr. 31 (2006-2007) ”*Om lov om endringer i straffegjennomføringsloven mv*”, som kom i forbindelse med oppstarten av straffegjennomføring med EK, som skulle ha oppstart høsten samme år.

Da de aktuelle høringsuttalelsene, både fra 2006 og fra 2008 var blitt arkivert da jeg gjorde søk på regjeringen.no, fikk jeg de tilsendt pr mail på forespørsel om dette fra Justisdepartementet. Noen aktører hadde ingen kommentarer, andre kom med anerkjennelse av forslagene og noen uttrykte skepsis og mistillit til den kommende straffegjennomføringsformen. Disse uttalelsene har stor relevans for spørsmålene i oppgaven da de tar for seg problemstillinger knyttet til EK. Fordi ulike aktører har hatt grunnleggende ulike syn på bruk av EK, gir disse uttalelsene et stor tilfang av argumenter som er nyttige i drøftingen av forskningsspørsmålene i oppgaven. Da det ikke finnes mange andre norske kilder til drøfting av disse spørsmålene, blir høringsuttalelsene en sentral kilde. Da jeg ikke har kildehenvisning til disse i litteraturlisten, vil jeg ved direkte sitering fra begge omgangene med høringsuttalelser markere dette ved å bruke kursiv. For å skille mellom de to omgangene med høringsuttalelser vil jeg bemerke hvilket år de er fra, henholdsvis enten fra 2006 som var i forhold til *Rask reaksjon*, eller fra 2008 i forbindelse med endringer i straffegjennomføringsloven angående EK.

Tiltaksplanen *Rask reaksjon*: *Rask reaksjon – tiltak mot soningskø og for bedre innhold i soningen* (heretter kun referert til som *Rask reaksjon*) ble utarbeidet av justisdepartementet, som følge av Soria-Moria-erklæringen, hvor regjeringen meddelte at de ville utarbeide en plan for å avvikle soningskøen innen 2009. Tiltaksplanen tar for seg både tiltak mot soningskø og for varetektplasser, i tillegg til informasjon rundt EK som straffegjennomføring. Dokumentet

inneholder i tillegg informasjon om tidligere diskusjoner angående oppstart av både hjemme-soning og av soning med EK her i Norge, en diskusjon som begynte allerede på 1990-tallet. Jeg har valgt å ta med dette dokumentet da punktene som er nevnt overfor, er meget relevante for min oppgave.

Ved gjennomgang av disse dokumentene, får en innsikt i prosessen som fører frem til bruk av EK i det norske strafferettssystemet.

2.1.2 Til elektronisk kontroll som varetektssurrogat:

I denne kategorien er tilgangen til skriftlige kilder, faglitteratur eller empiriske undersøkelser, mer begrenset. Offentlige dokument, som omtalt over, blir derfor helt sentrale. Dette desto mer som handler om politiske veivalg i kriminalpolitiske synspunkt og målsettinger i vurdering av reformer, ikke minst i avveining av ressursbruk, eller hvilken grad en vektlegger å prioritere human politikk for soning, minske omfang varetekt, eller en «tøff» og streng kriminalpolitikk, mer straff, jamfør kritikk fra professor Jan Mehlum i forhold til Handlingsplan for forebygging av selvmord og selvskading, Helsedirektoratet, om for lite ressurser som er bevilget for å følge opp denne planen (Topdahl, 2014).

En av de mest nyeste og omfattende bøkene som er gitt ut angående EK i straffesystemet til en rekke forskjellige land, er *Electronically Monitored Punishment* (Nellis et al, 2013). Denne boken viser til at EK har flere bruksområder innen straffesystemet, enn det vi har tilgjengelig her i Norge. Det har også blitt skrevet flere masteroppgaver som omhandler forskjellig bruk av EK, og jeg vil bruke noen av disse til å belyse fordeler og ulemper ved bruk av denne formen for kontroll.

Flere undersøkelser, kriminologisk litteratur og tall fra Statistisk sentralbyrå gir et overblikk over varetektsituasjonen over tid, med hensyn til varetektens tid og omfang.

2.1.3 Den menneskelige faktoren:

Selvmord i fengsel/varetekt:

Som en tredje dimensjon, som spiller med i tilnærming og vurdering av både lovrammer, regler og krav under gjennomgang av erfaringer av begge former EK, trekker jeg på viktig og relevant kriminologisk teori og analyse av fengsel, fanger, såvel som sosiale prosesser ved

avvikergrupper, stigmateori og stemplingsprosesser. I dette valget ligger fokus på hvordan samfunnets, strafferettens soningsformer og vilkår påvirker de innsattes, lovbrysterens livsvilkår og mestring, sett ut fra deres perspektiv og interesser. Man kan si dette på en annen mer presis måte, som et paradoks, at den akademiske analysen er unnfanget ut fra hva forskeren ser, oppfatter som å være i fangens, den innsattes perspektiv og interesse og hvordan disse preger begrepsutvikling og tolkninger i analysen. Ofte bygger disse på grundige samtaler, samvær og kjennskap til fangelivet. Likevel er det utvilsomt at flere av disse studier og analyser av fengsel og fanger, har bidratt svært mye til utvikling av en mer human strafferettspleie, soningsforhold og fangers rettigheter.

Denne dimensjonen, som del av det større bildet ved gjennomgang og vurdering av elektronisk kontroll, teknologi av bruksområde, kaller jeg i tittel i oppgaven nettopp «Den menneskelige faktoren».

Yngve Hammerlin: Fængsels- og selvmordsforsker dr.philos. Yngve Hammerlin ga i 2009 ut håndboken fra KRUS *Selv mord og selvmordsnærhet i norske fengsler*. Hammerlin er ansatt som forsker hos KRUS og har i flere årtier studert disse emnene. Denne boken ble produsert med tanke på forebygging og oppfølging for alle som blir berørte av selvmord eller forsøk på dette, innenfor fengslets murer. Både den innsatte og de ansatte blir jo sterkt berørt av slike handlinger.

”En målsetting for studien er å gi en beskrivelse, analyse og drøfting av forhold og betingelser som i sin konsekvens direkte og indirekte kan forebygge selvmordsnære handlinger og fremme kvalitetsmessige *gode omsorgs- og hjelpeinnsatser* i ulike situasjoner; en annen er å gi kunnskaper om problemet slik at den enkelte tilsatte blir kjent med være- og tenkemåter som vil kvalitetssikre en god hjelpe- og omsorgsrelasjon i den vanskelige og motsetningsfylte oppgaven som en fængselsbetjent har” (Hammerlin 2009: 11).

Da dette dokumentet tar for seg forhold rundt selvmord i fengsler og hvordan disse kan forebygges, vurderes dette dokumentet som relevant for å drøfte selvmordsrisiko i forbindelse med soning gjennom bruk av EK, spesielt fordi de andre valgte dokumenter ikke belyser disse problemstillingene tilsvarende.

2.2 Samspill teori-tolkning

I samfunnsvitenskapene, som kriminologien også er del av - en tverrfaglig disiplin som henter sine emner og analysemetoder både fra jussen, sosiologi og sosialpsykologi (sosiale grupper), vil det alltid måtte være et samspill, en mer eller mindre eksplisitt grunnlagt vekselvirkning mellom grunnleggende teoretiske begreper, metodisk tilnærming og analyse av et sosialt fenomen. Det gjelder også i tolkningen av gitte data, det være seg statistikk, lover eller normer for menneskelig adferd, eller brudd på et samfunns normer og lover. Også selvmord som handling uttrykker brudd på normer (ofte tabulagt i noen samfunn), selv om det individuelt sett, kan framstå som «avspaltet» fra det sosiale, som «asosialt» i forlenging av desperasjon. I en større kontekst vet vi at selvmordet som fenomen er et utmerket mål på et samfunns menneskelige kvaliteter, og hvordan ulike kjennetegn ved et samfunn, herunder religion, kultur og institusjonelle ordninger, sier noe om omfang og sårbarhet for selvmord, slik Durkheims klassiske studie påviste for over hundre år siden. I dag, da religionen for store grupper ikke lenger utgjør en sentral referanseramme for livets mening, og dermed også for tolkning og mestring ved kriser, tap, tragedier, trenger vi andre sosiale ordninger, om enn ikke institusjonaliserte. Det opprettes kriseteam ved ulykker, SOS-telefoner, eller Handlingsplan for forebygging mot selvmord og selvskading, ulike politisk initierte tiltak på bakgrunn av erkjennelse av statistikker som forteller at i senere år er det over dobbelt så mange som dør ved selvmord enn i trafikulykker. Om det vi kaller det sosiale fellesskapet, velferdsstaten, som bygger på verdier, normer og rettigheter vi alle er avhengige av, gir rom for og evner å inkludere også mennesket som avviker fra flertallet, den syke, gale, den som brått opplever det «sosiale fallet», må det spesielt rettes fokus på de innsatte i fengsel, mistenkte i varetekt som lever i dyp uvisshet.

Kriminologien som disiplin er teoretisk sterk på analyse som kan gi forklaring av Totale institusjoner, som fengsel, fangesamfunn, og hvordan slike institusjoner virker på individets tilpasning og reaksjon på de rammer og begrensninger av livsvilkår disse gir opphav til. I denne oppgaven, med et begrenset fokus på selvmord avgrenset til spørsmål om hvordan soningsforhold ved EK, og spesielt ved varetekt, kan bidra til å forebygge og minske risiko for selvmord, vil noen utvalgte teoretiske studier og begreper for analyse, gi en større kontekst for innsikt i de prosesser som leder opp til forverring av psykisk helse og eventuelt selvmord.

Devalueringer: Tore Rokkan (2011 og 2012) har gjennomført flere evalueringer av prøveprosjektet med elektronisk kontroll, til sammen seks stykker. Jeg vil i denne oppgaven kun ta

for meg de fire første av disse. Disse evalueringsrapportene er gjort på Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS), på oppdrag fra Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF). Arbeidet med delrapportene har pågått gjennom hele prøveprosjektet med EK og det har vært fokus på kompetanse, organisering, ressurser, teknologi og anbefalinger. Devalueringene er knyttet til et organisasjonsperspektiv, og var ment blant annet for å gi et overblikk og slik kunne påvirke utviklingen i EK-prosjektet.

Den første delrapporten (heretter referert til som Rokkan 1) omhandler hvem det er som gjennomfører straff med EK. Rokkan gir her først et generelt bilde av hvem som typisk sett gjennomfører fengselsstraff her i landet, etterfulgt av hvilke lovbruddskategorier som dominerer kriminalitetsbildet. Soningskø og planlegging av kapasiteten blir også tatt opp, samt det politiske klimaet rundt spørsmålene som omhandler det å bruke hjemmet som en straffegjennomføringsarena. Et annet punkt i den første delrapporten er informasjonen som blir sendt ut til de domfelte, etter at de har fått sin dom. Her gis det et bilde av hvem som mottar dette informasjonsbrevet og hvem det er aktuelt for.

Den andre delrapporten (heretter referert til som Rokkan 2) tar for seg innholdet i straffegjennomføringen når en soner med EK. Her blir det blant annet sett på kompetansen til de tilsatte, tilbakefall til ny kriminalitet og progresjon for de domfelte. I dette siste punktet er det delgjennomførernes progresjon som det blir satt mest fokus på. Ulike motivasjonsfaktorer for å søke om EK blir også gjennomgått, samt forskjeller mellom å sone i fengsel i forhold til straffegjennomføring i eget hjem med EK.

Den tredje delrapporten (heretter referert til som Rokkan 3) tar for seg temaet kompetanse. Rokkan tar her for seg hva dette begrepet innebærer, her sett spesielt i lys av oppstarten av prøveprosjektet med EK. Det å beholde kompetanse handler ifølge Rokkan om repetisjon av gjeldende kompetanse og ny kunnskap, ny praksis samt en utvidelse av eksisterende kunnskap. Det ble i forbindelse med denne rapporten også foretatt en arbeidsundersøkelse av de tilsatte i EK, for slik å kunne se på forskjellige svakheter og styrker i dette prøveprosjektet. Selv om det i denne rapporten blir bemerket at denne ene arbeidsundersøkelsen alene ikke er nok for å kunne utvikle et kompetanseprogram for EK, så vil eventuelle gjentatte arbeidsplandsundersøkelser kunne danne grunnlaget for utvikling av et slikt kompetanseprogram.

Den fjerde delrapporten (heretter referert til som Rokkan 4) handler om teknologi, herunder at en benytter teknologiske hjelpeapparater i forbindelse med gjennomføring av straff med EK. Denne delrapporten er delt opp i to hoveddeler. Den første tar for seg blant annet teknologi som system, anskaffelse, tilrettelegging, krav og bruk av denne teknikken. Den andre hoveddelen omhandler forskjellige utfordringer som kan oppstå når mennesker bruker denne type teknologi i forbindelse med straffegjennomføring.

Gjennom disse devalueringene er det lett å få inntrykk av en positiv holdning til straffegjennomføring med EK. Samtidig ble det også tatt høyde for at EK var i et forsøksstadium under evalueringene, og den peker på at evalueringen naturlig måtte forholde seg til erfaringene som ble gjort i denne perioden, og at disse erfaringene ville kunne føre til endringer, både for de ansatte i Kriminalomsorgen, for brukerutstyret og også for de domfeltes gjennomføring. Som det blir påpekt i forordet til den første devalueringen så er denne rettet mot ansatte i fengsler, som kan opplyse innsatte om EK, for domfelte og deres pårørende, beslutningstakere i region og friomsorgskontor, samt andre som kan bli berørt av en straffegjennomføring med EK.

Med tanke på at hvordan EK som straffegjennomføring har hatt noe å si for å bane veien frem for EK som varetektssurrogat, kan jeg si at Rokkans devalueringer i høyeste grad er relevante for min oppgave. Dette fordi han har tatt for seg de fleste sidene av det EK handler om, noe som vil kunne gi et bedre grunnlag for å se på om EK som varetektssurrogat vil kunne ivareta varetektens formål.

Som jeg omtalte innledningsvis, har jeg selv arbeidet i en lengre periode som førstekonsulent ved Oslo friomsorgskontor, og i metodisk forstand kan jeg slik sett bidra med noe «deltakende observasjon», som sosiologer ville si. Men i denne deltagelse i det daglige arbeidet, og kontakten med de domfelte, som lærte meg alt det praktiske ved EK, samt regler, rutiner, hadde jeg ikke noe systematisk opplegg eller mulighet for å samle bestemte typer data om de gruppene jeg var i kontakt med. Et slikt opplegg ville jo dessuten, måtte være avtalt, søkt om og godkjent i flere instanser for å kunne være etisk forsvarlig. Når jeg underveis, der det synes relevant, omtaler forhold eller erfaringer fra mitt arbeid ved Oslo Friomsorgskontor, vil det alltid være anonymt, uten vurdering av hvilke grupper, alder, type lovbrudd eller andre vari-

able som kunne dannet grunnlag for mer systematisk vurdering av brukergruppens erfaring med EK.

«Planlegging av problemstilling og undersøkelsesopplegg innebærer altså at forskeren tenker igjennom hva undersøkelsen skal fokusere på, og hvilke metoder som kan gi relevant informasjon. En slik planlegging må samtidig gi muligheter for fleksibilitet, slik at opplegget kan endres underveis i forhold til den informasjonen forskeren får under datainnsamlingen» Thagaard, 2003: 60)

Jeg har ikke gjennomført egne undersøkelser eller datainnsamling blant relevante målgrupper, som her kunne vært utvalg av gruppen domfelte som har sonet med EK, eller saksbehandlere i Kriminalomsorgen. Til det er tiden for knapp; dessuten, og viktigst: Da jeg i utgangspunktet primært var opptatt av at elektronisk kontroll som nå også kunne taes i bruk som alternativ til tradisjonell varetektsfengsling fra 1.januar 2014, var ikke intervju eller spørreskjema for å samle data om denne gruppen, aktuelt. Nylig ble det gjort kjent at Justisminister i den nye regjeringen har lagt lovendringen som åpnet for dette alternativet, på is. Den erfaring som foreligger med soning med EK i Norge, er omtalt i ulike kilder, fremst i evalueringsstudier (Rokkan, 2011, 2012) og i offentlige dokumenter.

For en forsker er det også viktig å ikke være altfor forutinntatt eller fastlåst i ens egen førforståelse av problemstillingen, men beholde et åpent sinn. Jeg har i egenskap av førstekonsulent ved Oslo Friomsorgskontor, avdeling elektronisk kontroll, en førforståelse av bruken av EK. Etter å ha jobbet noen år med EK har jeg et positivt syn på bruken av denne alternative straffegjennomføringen, både for samfunnet generelt, samt for de domfelte som soner på denne måten. Jeg har valgt å fokusere på 'den menneskelige faktoren' ved min behandling av ulike kilder, ut i fra de domfeltes og mistenktes side, også ved gjennomgangen av dokumentkildene og i drøftingen av forskningstema.

Min problemstilling har, i likhet med mange andre, endret seg litt i løpet av studieforløpet. Når en forsker på noe, vil en ofte kunne komme over nye, interessante opplysninger som en ønsker å benytte seg av i oppgaven.

«Selv om problemstillingen danner utgangspunktet for undersøkelsen, innebærer ikke det at problemstillingen er ferdig definert når forskeren er i gang med å samle inn data. Arbeidet med problemstillingen er en prosess som pågår gjennom hele forskningsprosjektet» (Thagaard 2003:45).

2.3 Forskningsetiske spørsmål

I følge Thagaard (2003: 61) er det viktig å vurdere etiske implikasjoner ved å studere bestemte grupper. Oppgaven min omhandler domfelte og de som blir innbrakt av politiet, mistenkte for å ha begått straffbare handlinger og som blir varetektsfengslet som en følge av dette. Da jeg ikke skal foreta noen intervjuer med domfelte eller mistenkte, og det heller ikke er snakk om at min problemstilling vil føre til ytterligere stigmatisering for disse gruppene, har jeg vanskelig for å se for meg at denne oppgaven kan innebære noen etiske dilemmaer. Imidlertid har jeg som nevnt en førforståelse farget av mitt arbeid i friomsorgen, og en del av denne førforståelsen er at jeg mener at det å holde folk utenfor fengselets murer i mange tilfeller vil føre til mindre stigmatisering. Spesielt kan vel dette sies om varetektinnsatte, da skyldspørsmålet i disse tilfellene ikke er avgjort og vedkommende ikke har en fellende dom som medfører fengselsstraff. Slike førforståelser kan innebære et etisk dilemma fordi mine konklusjoner i oppgaven kan farges av disse, og oppgaven kan komme til gi en skjev påvirkning for lesere av oppgaven.

3 ELEKTRONISK KONTROLL

Hva EK innebærer er beskrevet av Rokkan på følgende måte:

« I de fleste land er kontrollen (soningen med EK, min anmerkning) i hovedsak knyttet til hjemmet. Begrepet 'hjemmesoning' er derfor mer betegnede for denne gjennomføringsformen enn begreper som henspiller på bruk av elektronikk. I flere land er hjemmesoningen total. Det vil si at den domfelte tilbringer hele døgnet i sitt eget hjem og er avhengig av andre for å ivareta gjøremål utenfor huset. I den nordiske modellen legges det isteden vekt på at domfelte skal ut av hjemmet for å delta i jobb, sosialt liv og møter med kriminalomsorgen. Her er straffegjennomføringen også begrunnet ut fra den domfeltes behov for en positiv utvikling i forhold til kriminalitet. Dette er en viktig forskjell for å forstå begrunnelsene for innføring av straffegjennomføring med elektronisk kontroll.» (Rokkan, 1:18).

Elektronisk kontroll oppsto i USA for flere tiår siden. Der blir dette kalt Electronic Monitoring (EM). Det er flere måter å definere EK på. En måte det har blitt definert på er som følger: «EM technology must be understood as nothing more or less than a form of remote surveillant control, a means of flexibly regulating the spatial and temporal schedules of an offender's life» (Nellis, Beyens og Kaminski, 2013: 4).

Når en person er under EK betyr det at en persons bevegelser vil bli overvåket, men graden av overvåking vil variere. Når det gjelder fotlenker så kommer det an på hva slags type fotlenke en er utstyrt med. Den ene typen fotlenke vil kun registrere om personen som bærer denne er innenfor et bestemt område. Den andre fotlenken vil kunne følge personens bevegelser overalt.

I tillegg kan den elektroniske kontrollen komme i andre former enn kun som fotlenke. I USA har de utviklet en mengde forskjellige typer elektroniske apparater som skal være med på å kontrollere at forbud og påbud blir overholdt, uten at en nødvendigvis fysisk sett må oppsøke de domfelte for hver kontroll. Et eksempel er kameraer med utåndingsapparater, installert i de domfeltes hjem. De domfelte kan så ta utåndingsprøver foran kameraet, for slik å bevise at de overholder et eventuelt rusforbud. Et annet eksempel er «biometric voice verification», som går ut på at en domfelt må gjenta tilfeldige setninger, som så blir sammenliknet med «a voice

sample» som er lagret elektronisk, eller at den domfelte for eksempel må holde opp et visst antall fingre foran et kamera (Lilly og Nellis, 2013: 26).

Rokkan skriver at i arbeidet med EK er det avtalene som gjøres i de domfeltes aktivitetskjema som er det sentrale virkemiddelet, og at teknologien bare er en av flere måter å kontrollere disse avtalene på (Rokkan, 4: 10).

Sverige var tidlig ute med bruk av EK innen straffesystemet. I 1994 tok de i bruk sine første fotbojar (Kriminalvården Fotboja, 2014). Det er ikke kun utenfor fengselets murer en kan sone med fotlenke i Sverige. Tilbake i 2005 startet de opp et prøveprosjekt i den åpne anstalten Kolmården, hvor de innsatte skulle bli overvåket med EK (Ot prp. 31 (2006-2007): 44). Kolmården har plass til 120 personer og er en anstalt hvor Kriminalvården prøver ut et todelt konsept (Kriminalvården *Fängelse*, 2014). Den første delen går ut på at de innsatte gjennom å delta i den daglige driften av anstalten, skal ta ansvar for tiden deres i fengslet, og slik få kunnskap og ferdigheter. Det er antatt at dette vil hjelpe den innsatte med å fungere bedre i samfunnet etter endt soning. Den andre delen er at de innsatte går med fotboja. For å kunne søke seg til Kolmården må en normalt være dømt til maks to års fengselsstraff og som har oppholdt seg utenfor fengslets murer siden domsavsigelsen. Ellers er det også andre kriterier som blant annet at unge under 23 normalt sett ikke får plass der, at en ikke skal ha store psykiske problemer eller være aktiv rusmisbruker (ibid).

3.1 Forskjellige typer elektronisk kontroll

Det er to typer EK som vanligvis benyttes innen strafferettssystemet; global positioning systems (GPS) og radiofrekvens (RF). RF-overvåkningen gir kun informasjon om enheten, som i dette tilfellet vil være fotlenken, oppholder seg i nærheten av senderen. Senderen, en såkalt monitoring unit (MU), også kalt en alarmenthet, er vanligvis plassert i den domfelte sitt hjem. Når den domfelte kommer hjem, innen en viss rekkevidde fra MUen, vil MUen sende signaler videre til en mottakerstasjon, som registrer når den domfelte kom hjem. Så lenge fotlenken er innen denne rekkevidden vil det jevnlig sendes signaler til mottakeren om at den domfelte er hjemme. Om en domfelt forlater hjemmet og beveger seg utenfor sonen til MUen utenom avtalte utgangstider, vil det gå en alarm hos mottakerstasjonen. Om den domfelte går ut i avtalt utetid, vil det ikke gå noen alarm, men det nøyaktige tidspunktet for utgangen vil bli registrert og loggført. Så lenge den domfelte oppholder seg utenfor rekkevidden til MUen, vil det

ikke være mulig å lokalisere den domfelte via RF. Dette i motsetning til om en bruker GPS. GPS-overvåking vil kunne gi informasjon om hvor den domfelte er til enhver tid. Teknologien har blitt bedre og bedre, så med dagens teknologi vil en klare å lokalisere en domfelt med GPS, ned til noen meters avstand.. Tore Rokkan beskriver GPS-teknologien slik: ”Man kan med denne type teknologi følge domfeltes bevegelser «aktivt» til enhver tid (sanntid) eller benytte informasjonen «passivt» ved å i ettertid kunne se hvor domfelte har beveget seg” (Rokkan, 1: 18). I følge Datatilsynets høringsuttalelser i 2008 angående EK, gir de uttrykk for at de er fornøyde med at det blir brukt RF-teknologi i fotlenkesoningen i Norge: *det etter tilsynets mening er funnet gode løsninger på enkelte prinsipielle spørsmål. Konkret gjelder dette teknologien som er valgt og som skal anvendes ved bruk av fotlenker.* KROM derimot, ga i sin høringsuttalelse (2008) uttrykk for bekymring for at RF-teknologien i fotlenken ville bli erstattet av GPS-teknologi, og føre til en slags net-widening:

For KROM fremstår det som selvfølgelig at RF-teknologien bare er en midlertidig løsning. Når ordningen først er etablert, vil GPS-løsninger, som gjør det mulig å vite nøyaktig hvor det ønskede objekt befinner seg til enhver tid, også utenfor ”sonen”, ikke være til å motstå. På dette området har vi som kjent intet politisk lederskap. Det er dessuten etter hvert en velkjent justispolitisk variant å porsjonere ut spesielt integritetskrenkende inngrep i flere på hverandre følgende doser, slik at opinionen får svelget unna mellom munnfullene, jfr. nye etterforskningsmetoder.

Når det gjelder KROMs bekymring på dette området, er det verdt å bemerke at ordningen med RF-teknologien, nå snart fem år etter at prøveprosjektet med EK startet opp, fungerer godt slik den er tiltenkt. Så vidt meg bekjent er det heller ikke snakk om å bytte ut denne teknologien med GPS-sporing. På den andre siden er det god grunn til å følge med i den videre utviklingen i bruken av EK, som nå har blitt utvidet til å gjelde andre områder enn kun for straffegjennomføring, da GPS-sporing er en mer altomfattende kontrollform enn det RF-teknologien er i sin nåværende form.

3.2 Elektronisk kontroll i Norge

Etter fem års bruk av EK har de fleste hørt om denne formen for straffegjennomføring, selv om kanskje ikke alle er helt klar over hva dette innebærer. Jeg vil i det følgende ta for meg prosessen frem til oppstarten av EK i Norge, og se på noen av argumentene som ble brukt for å fremme dette forslaget. Ikke alle berørte parter var udelt positive til dette, og de kom med motargumenter mot denne type kontroll. I tillegg vil jeg gi innblikk i hva straffegjennomfø-

ring med EK går ut på, både for den domfelte og for kriminalomsorgen. Det er mange kriterier som skal oppfylles før en søknad om straffegjennomføring med EK kan godkjennes, og mange regler og plikter som skal følges fra begge parter. Bakgrunnen for at jeg velger å se på kriteriene for å ha straffegjennomføring med EK, er fordi det er mange av de samme kriteriene som også vil gjelde for varetekt med EK, men det vil også være forskjeller mellom de to typene. Ved å gå gjennom det praktiske som skal gjøres, både før en pålenking, og også i gjennomføringstiden med en fotlenke, vil leseren få et bedre innblikk i omfanget av kontroll ved bruk av EK. I forbindelse med oppstarten av EK i Norge var det også en del høringsinstanser som var bekymret for forskjellige former for net-widening, noe jeg vil se nærmere på i kapittel 3.4.

De samme gjeldene krav og regler for soning med EK jeg beskriver her, kan også leses på kriminalomsorgens hjemmesider, under *Retningslinjer til straffegjennomføring med elektronisk kontroll*, se litteraturlisten. Der hvor jeg i det følgende refererer til kriminalomsorgen, vil det i hele kapittel 3 være disse retningslinjene jeg henviser til, med mindre noe annet er spesifisert. Mye av det følgende er dessuten også skrevet på bakgrunn av den kunnskapen jeg har tilegnet meg som førstekonsulent ved Oslo Friomsorgskontor, avdeling EK.

3.3 Oppstart av elektronisk kontroll – hjemmesoning med fotlenke

Det var en lang vei frem fra forslag om å innføre EK i Norge til selve oppstarten. Så langt tilbake som på slutten av 1990-tallet var det ønskelig at domstolene hadde muligheter til å ”velge fra et vidt spekter av straffereaksjoner” (St.mld. nr. 27 (1997-1998)). Videre sto det at det var viktig med straffeformer hvor en ville kunne anta at disse ville ha bedre individualpreventiv effekt, enn det fengselsstraffen hadde. Disse straffereaksjonene ville kun benyttes der det ville være ”forsvarlig av hensyn til samfunnets krav på beskyttelse og den alminnelige rettsoppfatning. Det er en ønsket kriminalpolitisk utvikling at man øker anvendelsen av samfunnsstraffer og knytter fengselsstraffen til den grovere kriminaliteten” (ibid). Det ble så foreslått en vurdering av en forsøksordning med tilsyn med EK, som innebar at straffen skulle ”fullbyrdes utenfor anstalt med tilsyn og et elektronisk kontrollsystem” (ibid). Det ble her vist til erfaringene rundt EK fra Sverige, England og Wales, samtidig som det ble lagt vekt på at dette tilsynet ville innebære en omfattende frihetsbegrensning Videre ønsket departementet at ordningen også skulle være frivillig fra de domfelte sin side. Videre ville man under denne

soningsformen kunne fortsette med sin daglige aktivitet, som skole og arbeid, samt ivareta sine sosiale og økonomiske forpliktelser. Justiskomiteens flertall foreslo i Innst. S. nr 6 (1998-1999) at Stortinget skulle spørre om regjeringen kunne fremme et forslag om en prøveordning av tilsyn med EK. I dette forslaget ble det vist til at forsøk med EK var satt i gang i flere andre land, og de understreket at Justiskomiteen mente at denne ordningen ivaretok samfunnets sikkerhet og reduserte skadevirkningene for den domfelte. Dette forslaget ble ikke fulgt opp, men departementet foreslo derimot regler for en eventuell gjennomføring av straff utenfor fengsel, i sitt høringsutkast. Det hører nå inn under § 16. hjemmesoning. I forbindelse med forslaget om hjemmesoning var det kritiske røster som pekte på det faktum at hjemmesoning automatisk ville utelukke enkelte domfelte fra denne type soning. Dette fordi ikke alle domfelte har egnet bolig. Dette vil kunne føre til mindre positive sosiale effekter og skape ulikheter. I tillegg ble det satt spørsmålstejn rundt det å gjøre hjemmet til en del av straffegjennomføringen, slik at egen bolig ville bli et slags fengsel (ibid.)

Det at hjemmesoning ville innebære at ens eget hjem ble et slags fengsel, kan det nok være delte meninger om, men det å kunne være i eget hjem, å kunne være i vante omgivelser, å kunne vedlikeholde den daglige kontakten med sine nære og kjære, samt å kunne være i lønnet arbeid, for slik å kunne ivareta sine økonomiske forpliktelser, teller også mye for mange. Spesielt viktig kan dette være for blant annet aleneforsørgere, som kanskje ikke har andre til å passe på barna sine om de skulle inn og sone i fengsel. Kriminalomsorgen region sør var en av høringsinstansene som i 2008 satte spørsmålstejn angående sysselsetting for alenemødre, da kriminalomsorgen hadde erfaring med at det kunne være særlige *utfordringer med å frem-skaffe soningstilbud til alenemødre med omsorg for små barn*. De ønsket derfor at alenemødre skulle være en målgruppe for EK. Videre ble det påpekt at på grunn av sysselsettingskravet i forbindelse med straffegjennomføring med EK muligens ville føre til at disse ble utestengt. Kriminalomsorgen region sør viste til at vanlig praksis i forbindelse med fødsel var å gi soningsutsettelse/straffeavbrudd i 8 måneder, men la til at om omsorg for små barn hadde vært godkjent sysselsetting kunne mødre ha gjennomført straffen rett etter at de hadde fått dommen.

Soning utenfor fengselets murer er noe som ble tillatt i Norge i 2003:

«Lov av 18. mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff (straffegjennomføringsloven) trådte i kraft 1. mars 2003. Dette åpnet for bruk av en ny type straffegjennomføring som foregår utenfor fengsel. Dette

er i medhold av straffegjennomføringsloven § 16, og omtales også som hjemmesoning» (Kylstad, 2007: 34)

Men det var først syv år senere, i 2008 at domfelte her i landet fikk tilbud om å sone straff hjemme med EK: «Straffegjennomføring med elektronisk kontroll ble lovfestet ved lov av 29. juni 2007 nr 83 om endringer i straffegjennomføringsloven, som trådte i kraft 1. august 2008» (St.meld. nr.37 (2007 - 2008): 127). Det var på høsten det året at seks fylker ble med på et to års prøveprosjekt. Disse fylkene var Sogn og Fjordane, Oslo, Vestfold, Hedmark, Rogaland og Troms. Pr 2014 har EK blitt utvidet til å omfatte 12 fylker, hvor Oppland, Hordaland, Aust-Agder og Vest-Agder, Nordland samt Akershus nå også tilby denne type straffegjennomføring.

Det er ikke umulig at ordningen med EK en dag skal utvides til å gjelde alle fylkene i Norge, selv om dette utvilsomt vil kunne medføre enkelte problemer. Kanskje spesielt for de som bor der *ingen skulle tru at nokon kunne bu*. I slike tilfeller vil kanskje hjemmebesøk og kontroller på arbeidsplasser og i hjemmet utgjøre et problem. Dette punktet ble det også henvist til i *Rask reaksjon*, der det står at: ”Norges geografi innebærer at kontroll og reaksjon etter brudd kan være vanskelig å gjennomføre på forsvarlig måte. Når det gjelder installering av det elektroniske utstyret så er dette også avhengig av at en har tilkoblet strøm, og telefondekning i tillegg, noe ikke alle hus og hjem har her i landet” (Rask reaksjon: 47). Når det gjelder telefondekning står det at: ”Det må være mulighet for egnet telefonforbindelse i den boligen hvor straffen skal gjennomføres. Med egnet telefonforbindelse menes innlagt fasttelefon eller tilfredsstillende mobildekning” (kriminalomsorgen).

Når det gjelder bruk av EK som varetektsurrogat vil det kun være mulig å ha dette i de fylkene som allerede har etablert straffegjennomføring med EK, og ”Etablering av elektronisk kontroll som varetektssurrogat i nye fylker vil følge en eventuell utvidelse av ordningen med straffegjennomføring med elektronisk kontroll (Prop. 71 L (2012-2013): 19).

Bakgrunnen for prøveprosjektet med EK var å få ned soningskøen, opprettholde sosiale relasjoner, øke kvaliteten i soningen og hindre tilbakefall til ny kriminalitet. Det ble også påpekt at EK var ”et nytt virkemiddel i den overgangen vi har mellom straffegjennomføring i fengsel og straffegjennomføring ute i samfunnet”, og at med dette så kunne kriminalomsorgen ”etablere et kontrollregime som fyller et rom mellom den grad av kontroll et fengselsopphold inne-

bærer og den kontroll friomsorgskontorene i dag kan etablere under en møteplikt” (Rask reaksjon: 47). I tillegg ble det her også nevnt at en med straffegjennomføring med EK for unge lovbrytere eller førstegangsinnsatte, ville kunne unngå de problemene som kan oppstå ved å sone i fengsel (ibid: 48).

I de årene som har gått siden oppstarten av EK i 2008, har flere av tilbakemeldingene for denne type straffegjennomføring vært ganske positive. KROM – Norsk forening for kriminalreform var en av få instanser som stilte seg meget skeptiske og negative overfor straffegjennomføring med elektronisk kontroll. De påpekte i sin høringsuttalelse (2008) blant annet at:

En straffegjennomføring som skissert i høringsnotatet, representere ikke noe brudd med den totale institusjon og dens – etter vårt syn forkastelige – krav på total kontroll av individet. Myndighetene ønsker tydeligvis ikke et slikt brudd. Man ønsker bare at den totale institusjon skal koste mindre; mest mulig total kontroll til lavest mulig kostnad. Det får man ved å ”flytte institusjonen ut” og ”fille rommet” ved å sette fotlenke på den domfelte. KROM tar prinsipielt avstand til dette.

Til å begynne med var fotlenken hovedsakelig ment for voksne over 18 år som var dømt til fengselsstraff, med begrensninger på hvor lenge en kunne sone med fotlenke. Prøveprosjektet har vist seg å fungere såpass bra at det nå har blitt vedtatt å utvide bruken av EK. Utvidelsene gjelder straffegjennomføring med EK for de under 18 år, EK som omvendt voldsalarm og EK som surrogat for varetektfengsling. Selv om dette prøveprosjektet som startet i Norge høsten 2008, har vist seg å være et positivt alternativ til å sone i fengsel, så er det ikke udelt glede og optimisme når det gjelder bruk av hjemmesoning med EK:

«I hovedsak følger argumentene to hovedlinjer: På den ene siden at straffen blir privatisert, usynlig og får en mindre preventiv effekt, og på den andre siden det at domfeltes hjem brukes som et fengsel vil reprodusere sosiale skiller gjennom ulikheter i straffegjennomføringen (jf. bl.a. Innst. 420 S (2010–2011))» (Rokkan, 1: 20).

Flere var bekymret for at teknologien som skulle benyttes ved oppstarten av EK, som kun skulle kunne bekrefte om den domfelte var innen en bestemt radius eller ikke, etter en stund skulle byttes ut med en annen type teknologi som ville kunne følge den domfeltes bevegelser hele døgnet. Det var flere instanser som i begge rundene med høringsuttalelser, uttrykte bekymringer for net-widening på forskjellige områder i forbindelse med å benytte seg av EK innen straffesystemet. Enkelte instanser pekte på faren for at EK skulle bli en ny straffereak-

sjon som retten kunne idømme, og ikke kun bli brukt som straffegjennomføringsform. Jeg vil derfor ta for meg begrepet net-widening og se hva dette innebærer i forhold til oppgaven min.

3.4 Net-widening

Det vil i mange tilfeller være en mulighet for net-widening når en innfører noe nytt. Stanley Cohen benyttet begrepet net-widening for å forklare hvordan noe som er ment opprettet som et alternativ, noen ganger i stedet kommer i tillegg, noe som resulterer at flere blir fanget opp i et ”nett”. Cohen forklarer dette blant annet ut ifra straffesystemet, og hvordan alternative straffereaksjoner som skulle komme istedenfor fengselsstraffer, viste seg å komme i tillegg til de eksisterende straffene. På denne måten fanget straffesystemet opp flere personer enn det ville ha gjort uten disse alternativene, ved at de personene som i utgangspunktet kanskje ikke ville ha blitt idømt en fengselsstraff, men fått en mildere reaksjon eller blitt idømt en betinget dom, nå måtte inn og sone.

Cohen viste blant annet til den sterke kritikken av fengselet: ”Fra og med 1960’erne kom de massivt etablerte transformasjoner fra begynnelsen af det nittende århundrede angivelig under angreb”, hvor han påpeker at fengselet siden opprettelsen av dette, hadde vært utsatt for kritikk (Cohen 1997:46). ”Jeg vil opfatte hele denne gruppe angreb – kritikk, krav, visioner, ideologier, teorier, reformbevægelser og alt mulig andet – som en gennemgribende *destruktureringsimpuls*” (ibid). Cohen mente at destruktureringsimpulsen gikk til angrep på idèen i forhold til den store innesperringen, og pekte på at det fra 1960-årene ble snakk om å avskaffe fengslene: ”Instutisjonen var ’nødvendigvis altid og i bund og grund en fiasko – en kolossal fejl, der kun kan gøres godt igjen ved dens afskaffelse’” (ibid: 48). Dette førte til at noen institusjoner ble ”fysisk lukket og de indsatte smidt ut (’afinstitusjonalisering’ eller ’udslusning’, som det blev kaldt)” (ibid: 52). Men selv om noen institusjoner ble lukket, skjedde det samtidig noe annet:

”[I] stedet for at blive destruktureret er det oprindelige strukturer blevet stærkere; langt fra at være blevet reduceret er statskontrollens rækkevidde og intensitet blevet forøget; centralisering og bureaukrati eksisterer stadig; profesjonerne og eksperterne breder sig hastig, og samfundet er blevet endnu mer afhængigt af dem; den alternative, uformelle retfærdighed har ikke gjort retssystemet mindre formelt eller mer retfærdigt; behandlingen har ændret form, men er bestemt ikke forsvundet...” (ibid: 53).

I følge Cohen var sluttresultatet for denne destruktureringsbevegelsen nedslående, da det viste seg at ”De gode viljers destruktureringspakke hadde vist seg som et uhyre i forklødning, en trojansk hest. Alternativene hadde simpelthen givet os ’større, stærkere og annerledes net’ ” (ibid: 54).

Cohen sammenlikner inngangen til avvikerkontrollsystemet med et fiskenet, hvor nettets endringer og utseende er kompliserte og uforståelige, og nettet betjenes av mange forskjellige fiskere, som har sine lover, regler og rutiner å arbeide etter (ibid: 57). I dette scenarioet er samfunnet havet og avvikerne er fiskene. Mange av de fangede fiskene – avvikerne - blir fanget opp av nettet, for så å bli sortert og forarbeidet, for så å bli kastet på havet igjen. Cohen forklarer her begrepet ”forarbeidet” som en måte avvikerne bli behandlet, resosialisert eller straffet på, før de igjen slippes fri. Han poengterer at mange av disse fiskene vil bli fanget opp flere ganger: ”Nogle ulykkelige skabninger tilbringer hele tilværelsen i en endeløs, sirkulær proces: fanges, bearbejdes, kastes ud igen” (ibid). Cohen mener i denne forbindelse at ”de nye systemer, der oprettes for at tage sig af de ødelæggelser, de gamle har forårsaget, men som derpå selv giver anledning til skader, så klientene igjen må frelses, omdirigeres, afstemles, afkategoriseres”, (ibid: 206) og at dette er en evig sirkel, teoretisk sett. Denne prosessen refererer han til som feedback-løkker.

Destruktureringsbevegelsenes mål var som vi så å avskaffe eller redusere både rekkevidden, intensiteten og størrelsen til det formelle kontrollsystemet, samt forsøke å finne mindre inngripende alternativer til lovovertrederne - en skulle med andre ord redusere nettets styrke, omfang og størrelse. Ifølge Cohen var det akkurat det motsatte som skjedde (ibid: 60). For det første så ble nettet større, ved at det var et økende antall avvikere som tidligere ikke ville ha blitt oppfanget, som nå ble fanget opp for første gang. For det andre ble nettet tettere, ved at de gamle og de nye avvikerne nå ble utsatt for en intervensjon de mest sannsynlig ikke hadde vært gjennom før, da intervensjonens intensitet økte. For det tredje ble nettet nå utvidet til nye typer nett, da de nye tjenestene og organene kom i tillegg til de allerede eksisterende kontrollmekanismer, i stedet for å erstatte disse.

Omdirigeringsstrategien var ment å bli rettet mot en innskrenking av straffesystemet og mer rettferdighet, samt føre til ikke-intervensjon, mindre stemping og mindre vekt på den indivi-

duelle behandlingen (ibid: 70). Derimot rammet nå intervensjonen flere, på et tidligere stadium, da intervensjonen var blitt mer intensiv.

Cohen vektla at nye tiltak måtte ta sikte på de tunge og harde kriminelle, og ikke utvides slik at nettet fanger opp flere, og utsetter de for ”en høyere grad af overvåging end under tidligere ikke-innespæringsmodeller så som bødestraf, betinget løsladelse eller dom og prøveløsladelse” (ibid: 67). Men som Cohen bemerker så fanges de opprinnelige harde fiskene opp av det gamle nettet, mens de nye nettene fanger opp resten, som hovedsakelig er bløte og små fisk. Han relaterer dette til straffesystemet, hvor hovedtanken var å begrense straffesystemet til kun de mest alvorlige kriminelle handlinger, og samtidig sterkt redusere eller eliminere inngrepe-
ne overfor resten. Men som det ble gjort oppmerksom på dirigerte de nye alternativene både: ”-på godt og ondt – folk *ind i* systemet”, ved at politiet nå hadde en tredje mulighet: innslusing i et nytt program (ibid: 69). Og det er dette tredje valget som gjør at nettet styrkes og utvides.

I forhold til EK som varetektssurrogat ligger det også her en fare for net-widening. Ved fengslingsmøter hvor det er tvil om hvorvidt det vil være bruk for varetektsfengsling eller ikke, kan det muligens tenkes at en mistenkt her vil bli ilagt varetektsfengsling, om han har ordnede forhold rundt seg. Mange av kriteriene for å få innvilget varetekt med EK går jo nettopp ut på at forholdene til den mistenkte utenfor fengselet er ordnede, i form av at han har egnet bosted, tilknytning til samfunnet i form av familie, venner, sysselsetting eller liknende. En antagelse i et tvilstilfelle rundt avgjørelse om å ilegge varetekt eller ikke, kan være at en dommer ilegger varetekt med tanke på at den mistenkte har såpass velordnede forhold rundt seg, at sjansene for å få innvilget varetekt med EK i ettertid, vil være forholdsvis store. Eller i det minste større for en slik type mistenkt, enn for en som ikke har en avklart bosituasjon og som har levd på kanten av samfunnet i mange år. En slik mulighet for net-widening vil være tilstede ved innføring av et surrogat som EK, noe som kan føre til økt forskjell mellom de sosialt veltilpassede og de som er mindre heldig stilt, altså en større sosial skjevhet. Kanskje spesielt ved unndragelsesfare, kan det tenkes at desto mer veltilpasset den mistenkte er i samfunnet, desto lettere vil det kunne være å innvilge varetekt med EK. I en tenkt situasjon hvor det i fremtiden hadde vist at varetekt med EK fungerte utmerket, at få eller ingen rømte, at ingen ødela bevis eller påvirket vitner eller begikk ny kriminalitet mens de hadde fotlenke; ville dette kunne senke terskelen til å ilegge varetekt i tvilstilfeller? Med det resultat at de som uten dette alter-

nativet før ikke hadde blitt ilagt varetektsfengsling ved tvilstilfeller, nå ble det. Dette ville kunne føre til net-widening, i form av økning i antall personer som blir ilagt varetekt. På den andre siden kan ikke dommerne ved et fengslingsmøte kunne vite med sikkerhet at den mistenkte vil søke om å få EK eller ikke, da dette kun kan bli søkt om etter en avgjørelse om varetektsfengsling. Med tanke på de skadelige virkningene av å opphold bak lukkede dører er det uansett viktig å se på alternativer til vanlig varetektsfengsling. Når det gjelder punktet om at alle er uskyldige til det motsatte er bevist, og at en alltid skal bruke det mildeste middelet for måloppnåelse, er det viktig å ha alternativer som er mindre inngripende enn varetektsfengsling.

Marianne Kylstad (2007) bruker hjemmesoning som eksempel i sin masteroppgave. Om en blir overført til fengsel for brudd på vilkårene her, så kan en gjeninnsettelse ”også skje til et mer restriktivt regime enn hva den domfelte ville vært underlagt dersom alternativet ikke hadde vært tatt i bruk. På denne måten kan vi se at bruk av alternative straffegjennomføringsformer i ytterste konsekvens kan medføre en straffeskjerpelse, og en net-wideningseffekt i tilslørt form” (Kylstad, 2007: 82). Mathiesen nevner også faren for at disse alternativene til ubetinget fengselsstraff vil kunne føre til en utvidelse og forsterkning av kontrollsystemet: ”Vi kan ikke se bort fra muligheten for at slike tiltak i praksis blir brukt overfor personer som ellers *ikke* ville ha fått ubetinget fengselsstraff, men som ville ha fått betinget fengselsstraff, eller kanskje enda mildere reaksjoner, dersom tiltakene ikke hadde eksistert” (Mathiesen, 2007:213).

KROM var som vi så en av høringsinstansene som uttrykte bekymring for net-widening, forut for oppstarten av straffegjennomføring med EK. Bekymringen deres den gang var at de var redd for at bruken av RF-teknologi, ville bli erstattet med GPS-sporing, noe som er meget mer inngripende i ens liv, da denne kan spore en persons bevegelser til en hver tid, uansett hvor personene måtte oppholde seg. Så langt har ikke bekymringen deres blitt noe av. Men det er andre former for net-widening det har vært bekymringer for: ”En motforestilling flere peker på er fare for ’såkalt net-widening’, at elektronisk overvåkning ikke erstatter tradisjonelt ubetinget fengsel, men etableres som et alternativ til andre alternative straffer” (Rask reaksjon: 47). Dette har det også blitt tatt høyde for ved at det først etter domsavsigelse om ubetinget fengselsstraff, kan søkes av den domfelte om å få sone med EK. Dette vil si at dommerne ved domsavsigelse vil avgjøre straffen uavhengig om det vil bli søkt om straffegjennomføring

med EK eller ikke, da dommerne på forhånd ikke vil kunne ha noen formening om hvem som i ettertid vil søke om EK og ikke.

Kriminalomsorgen region øst sa i sin høringsuttalelse i forbindelse med *Rask reaksjon* i 2006, at ved å innføre EK vil dette kunne *forhindre net-widening for førstegangssonere*. Det ikke er et ukjent fenomen at en lærer en god del om kriminelle handlinger av andre innsatte, mens en er i fengsel. Sett på denne måten vil straffegjennomføring med EK kunne være positivt, både for den domfelte men også for samfunnet for øvrig. Det samme argumentet vil kunne være gyldig også overfor mistenkte med EK, kanskje spesielt siden de på det tidspunktet ikke har blitt funnet skyldig i det de er mistenkt for, og kanskje ikke har vært inne på en kriminell løpebane i det hele tatt frem til varetektsfengslingen. Ved å holde de borte fra fengselet hvor de kan bli utsatt for opplæring i kriminell virksomhet fra de andre innsatte, vil EK kanskje kunne forhindre en net-widening, som nevnt av kriminalomsorgen region øst overfor.

I forhold til EK som varetektssurrogat, lå faren for at flere personer ville bli ilagt varetekt om dette surrogatet ble innført, ved at terskelen for å benytte seg av varetekt i de enkelte sakene kanskje kunne senkes. Dette punktet ble tatt opp av regjeringen ved at de konstaterte at EK ”skal ikke medføre økt bruk av varetekt, men skal være et reelt alternativ til fengsling” (Prop. 71 L (2012-2013):14).

3.5 Kriterier i forbindelse med elektronisk kontroll

Jeg vil i det følgende gå igjennom hvilke kriterier som er satt for å få godkjent straffegjennomføring med EK, samt å gi en redegjørelse for hva det innebærer å ha fotlenke. Det er en rekke større og mindre krav når en er underlagt EK. For de som skal ha EK som varetektssurrogat, vil de fleste av disse kriteriene også gjelde, men i varierende grad. Retten kan for eksempel ved beslutning om varetekt med EK, fastsette visse bestemmelser eller krav, som innebærer at det i noen tilfeller vil kunne åpnes for at den mistenkte kan få utgang til arbeid, utdanning eller andre godkjente avtaler. For disse personene vil det da være aktuelt med andre typer kontroll, enn kun uanmeldte hjemmekontroller, i tillegg til den elektroniske fotlenken. Ved å lære mer inngående om hva det innebærer å være underlagt elektronisk kontroll, vil en også ha et bedre grunnlag for å si om varetektens formål, vil kunne ivaretas ved å overføre mistenkte til varetekt med EK, og om dette kan være et fullverdig surrogat til varetektsfengsling. Innledningsvis vil jeg begynne med å fortelle litt om hvilke kriterier som må være opp-

fylt for å få kunne sone på denne måten, selve fotlenken og soningsformen med EK. Jeg vil fortløpende også se på hvordan de ulike kriteriene vil kunne brukes i forbindelse med varetekt med EK.

3.5.1 Elektronisk kontroll – kun i visse utvalgte fylker

Det er ikke alle som får innvilget straffegjennomføring med EK. Det er visse kriterier som må være oppfylt. Et av kriteriene som må være oppfylt er at vedkommende har et egnet bosted under straffegjennomføringen, og dette bostedet må være i et av EK-fylkene: ”Straffegjennomføring med elektronisk kontroll gjelder for domfelte som under hele straffegjennomføringen er bosatt i et av de fylker der tilbud om elektronisk kontroll er etablert og som ellers oppfyller de øvrige vilkår” (kriminalomsorgen). Dette kriteriet er også gyldig for de som skal ha EK som varetektssurrogat. Det er mulig å søke om denne typen hjemmesoning selv om domfelte er bosatt i et annet fylke, men under straffegjennomføringen må vedkommende ha en forhåndsgodkjent bolig i et av EK-fylkene. Noen som bor i andre fylker velger enten å flytte inn hos venner eller leie en bolig i et område hvor de kan sone med EK. De under 18 år er unntatt denne regelen og kan søke om å gjennomføre straffen med EK, uansett hvilket fylke de skal bo i under selve straffegjennomføringen. Mistenkte uten fast bopel i et av disse fylkene vil på dette punktet ha en større utfordring, enn de domfelte, da det for de mistenkte vil ha både betydelig kortere tid på å finne en alternativ bolig i et EK-fylke, samt at det vil kunne bli problematisk å ordne dette mens en sitter varetektsfengslet.

3.5.2 Egnet bolig og samtykke fra samboere

«Hjemmet som arena for straffegjennomføring involverer også samboende og annen familie må forholde seg til domfeltes inne- og utetider og kontroller ved hjemmekontroll. Samtidig er familien en viktig motivasjon for mange som gjennomfører straff med EK. Samboende over 18 år skal samtykke i gjennomføring av EK i deres hjem» (Rokkan, 1: 20).

Det er ikke veldig strenge kriterier for å få oppfylt kravene til egnet bolig under soning med EK, men en må blant annet ha tilgang til kjøkken, toalett/dusj og ha innlagt strøm. I mine år ved Oslo Friomsorgskontor var dette i de aller fleste tilfellene ikke noe problem. Men selvfølgelig finnes det også unntak, hvor boforholdene har gjort det umulig å kunne godkjenne en bolig. Personlig har jeg funnet det veldig vanskelig når personer bor på steder vi finner ueg-

net. Spesielt et sted opplevde jeg som ekstra trist. Det var en eldre mann som hadde søkt om soning med EK. Han fremsto som en hyggelig, stille og høflig mann. Da vi kom på hjemmebesøk så vi at han bodde på et meget lite rom, hvor det kun var en stol, en vask, et klesskap og et lite bord. Hele rommet var meget skittent, veggene var gule av mange års sigarettøyking inne, og selv om det eneste vinduet som var der, sto på vidt gap, luktet det stramt der inne. Det var ikke så mye som en madrass eller en sofa som han kunne sove på, og det var helt opplagt at han sov på gulvet, blant tingene som lå strødd rundt på den lille plassen. I tillegg bodde han i en blokk hvor det i hans etasje var toaletter og dusj/bad i fellesgangen. Om en deler fellesarealer med andre personer må en som regel ha samtykke fra disse personene, for å få godkjent boligen. Samtykkene går ut på at de som har tilgang til disse fellesarealene godtar at den domfelte får bruke boligen ved en eventuell straffegjennomføring med EK. Men det finnes også retningslinjer for hvilke samboere som vil godtas: ”Med samboende menes enhver annen person i husstanden som har sitt hovedbosted der og som domfelte har en nær og varig relasjon til. Med nær og varig relasjon menes den relasjon som finnes mellom for eksempel ektefeller, partnere, slektninger og venner” (kriminalomsorgen). I denne mannens boligblokk bodde det for han, fremmede personer, i samme etasje, noe som tilsier at en godkjenning av denne boligen ikke ville kunne gis, da en av kriteriene også er: ”Dersom domfelte deler nødvendige fellesarealer som kjøkken og bad eller toalett med andre personer som ikke kan regnes som samboende, skal boligen ikke anses som egnet” (ibid). Alt i alt tatt i betraktning var det umulig for kriminalomsorgen å godkjenne bostedet hans som egnet. Det gjorde meg trist å tenke på at soningsforholdene i et norsk fengsel, til sammenlikning med hans bolig, fremsto et luksussted. Når jeg skriver dette vil jeg samtidig legge vekt på det at jeg med dette kun legger vekt på ytre omstendigheter, som renslighet generelt og tilgang på egnede fasiliteter som kjøkken, wc, dusj og ikke minst, en seng å sove på.

Nordland Statsadvokatembeter kom med en bemerkning i høringsuttalelsen våren 2008 angående straffegjennomføring med elektronisk kontroll. De mente at det var fare for at mange domfelte som er typisk vinnings- og narkotikakriminelle, lett vil kunne falle utenfor ordningen med EK, om det var en forutsetning at den domfelte måtte ha tilgang på egnet bolig. Nordland Statsadvokatembeter pekte på at mange ikke har egne eller egnede boliger, og at de da kunne falle utenfor den tilsiktede ordningen om å øke kvaliteten i soningen og redusere bruken av fengselsstraff. Juss-Buss gikk så langt i sin høringsuttalelse som å foreslå at Kriminalomsorgen burde ha plikt til å sørge for å skaffe egnede boliger til de domfelte. Dette for å

motvirke klasseskiller, som en følge av fotlenkesoningen. Så vidt meg bekjent så har ikke EK-avdelingen ved friomsorgskontret i Oslo kunnet hjelpe bostedsløse domfelte med å skaffe egnede boliger. Dette er noe de domfelte ordner selv, før de får godkjent søknaden om EK, til tross for at det står at kriminalomsorgen om nødvendig: ”så langt det er mulig samarbeide med andre myndigheter, frivillige organisasjoner og lignende for å bistå domfelte i å finne en egnet bolig” (kriminalomsorgen). Med tanke på hvor knapp tid en mest sannsynlig vil ha til rådighet, for å vurdere om en mistenkt vil kunne overføres til varetekt med EK eller ikke, er det nærliggende å gå ut i fra at de som selv ikke har tilgang på en egnet bolig, ikke vil kunne regne med å få hjelp av kriminalomsorgen til å finne dette.

Juss-Buss kommenterte også i sin høringsuttalelse i 2008 at studenter, som gjerne er i en mindre god økonomisk situasjon, og som ellers oppfyller kravene for å sone med EK, ikke automatisk må diskvalifiseres på bakgrunn av at de bor i studentboliger, hvor de deler felles kjøkken og bad med flere andre personer. Det er åpnet opp for at enkelte studentboliger kan bli akseptert, da det er presisert at det kun er *visse studentboliger* som ikke vil være egnede: ”Visse studentboliger, samt hotell og hospits vil dermed være uegnede boliger” (kriminalomsorgen).

For samboende over 18 år er det et krav om at disse personene skal bli opplyst om at den domfelte søker om å sone straffen hjemme med EK. Dette skal gjøres både personlig fra kriminalomsorgens side, samt at et samtykkeskjema må undertegnes av den/de den domfelte bor sammen med. Dette samtykke til at en domfelt kan sone straffen i deres hjem, kan til enhver tid trekkes tilbake, uten å måtte oppgi bakgrunnen for tilbaketrekningen. LDO understreket i sin tidligere nevnte høringsuttalelse, at en må være oppmerksom på at det kan være språkproblemer i forbindelse med å opplyse eventuelle samboere om korrekt og utfyllende informasjon, og at det er opp til kriminalomsorgen å stille med tolk, der dette er nødvendig. Ut ifra min erfaring benytter Oslo friomsorgskontor seg av tolker der det er behov for det. Som regel vil møter som krever at det er en tolk tilstede, bli holdt i lokalene til det aktuelle friomsorgskontoret. I Nederland derimot har det siden 2004 vært et formelt krav om at domfelte som skal sone med EK må kunne snakke enten nederlandsk eller engelsk (van Swaaning og uit Beijerse, 2013: 179).

Når det gjelder de domfeltes opplevelse av om det var blitt tatt hensyn til deres samboere under en straffegjennomføring med EK, så svarte hele 80 prosent i Rokkans brukerundersøkelse at de synes at de var godt fornøyde (Rokkan 4:21). Det kunne ha vært interessant å følge opp de mistenkte med EK også, for å se om deres opplevelser samsvarer med det Rokkan fant. Muligens ville både de mistenkte og deres samboere oppleve situasjonen annerledes enn de domfelte og deres samboere gjør, om de med EK som varetekt vil ha fotlenke i betraktelig lengre tid enn en gjennomsnittelig domfelt med EK.

Når det gjelder ”innesonen” til de domfelte så er det et punkt som i høringsuttalelsene fra 2006 som ble kritisert av flere parter. Dette gjaldt at de domfelte kunne få benytte egne balkonger og verandaer under en soning, men at hagen var forbudt område. Dette gjaldt både der hagen var delt med andre husstander og der hagen helt klart var privat, kun tilhørende domfelte og hans eventuelle samboere. Foreningen for Fangers Pårørende (FFP) ønsket en begrunnelse for at en eventuell hage ikke kunne benyttes under soning med EK. De nevnte at hagen i visse årstider var et viktig samlingspunkt for familien. I tillegg ønsket de at en kunne foreta individuelle vurderinger på dette punktet. KROM bemerket på dette punktet at det at en domfelt ikke kunne benytte seg av en hage, var direkte *smålig* i tillegg til at dette undergravet påstanden om at de domfelte skulle få ivareta sosiale forpliktelser. De legger til som eksempel for dette at det kan være vanskelig for en forelder å forklare for sine barn at en ikke får lov til å gå ut i hagen. På en side kan en si at når en soner med EK så er dette på mange måter en frihetsstraff hvor bevegelsesområdet til den enkelte naturlig vil være meget begrenset, hvor noen kanskje mener at det vil være en ufortjent ”luksus” å kunne benytte seg av eventuelle hager, og slik få større bevegelsesfrihet. På en annen side så er hager gjerne private og er et naturlig oppholdssted for mange mens de er hjemme. For disse kan en slik avgrensning oppleves som unaturlig. I høringsuttalelsen fra 2008 nevnte også Kriminalomsorgen region sør at innesonen burde være romsligere, slik at det i forbindelse med snømåking, hagearbeid og ved barnepass vil være adgang til å benytte seg av en eventuell hage utenfor boligen.

3.5.3 Sysselsetting

For å få innvilget straffegjennomføring med EK, må en ha en eller annen form for godkjent sysselsetting utenfor hjemmet. «Sysselsettingen er et viktig vilkår for å få innvilget straffegjennomføring med EK og skal hindre isolasjon og sikre sosial deltagelse i gjennomføringstiden» (Rokkan, 1: 21). Formålet med at de domfelte skal ha sysselsetting er både at de skal

kunne ivareta de økonomiske forpliktelsene de måtte ha, samt at de domfelte skal få mulighet til også å ivareta sosiale forpliktelser og i tillegg kunne være utenfor hjemmet (kriminalomsorgen). For de som skal ha EK som varetektssurrogat så vil de derimot ikke bli pålagt å ha en sysselsetting: ”Det vil ikke være hensiktsmessig å stille krav om at siktede er tilfredsstillende sysselsatt eller aktivisert på dagtid” (Prop. 71 L (2012-2013): 15). Det står videre at det for enkelte vil være aktuelt med tvungen innetid hele døgnet, mens det i andre tilfeller kan tillates at den mistenkte har en eller annen form for sysselsetting eller annen aktivisering utenfor boligen på dagtid. Det kan altså bli godkjent at noen mistenkte får utgang til arbeid og andre formål under EK, men dette må avgjøres etter en vurdering i hver enkelt sak.

Sysselsetting trenger ikke nødvendigvis å kun være arbeid på en ordinær arbeidsplass. En kan også få godkjent andre typer sysselsetting. Opplæring og forskjellige tiltak som vil være hensiktsmessig for den domfelte, samt poliklinisk behandling i regi av helsemyndighetene kan også bli godkjent (kriminalomsorgen). Det er ikke kun betalt arbeid som gjelder som sysselsetting. En kan også for eksempel få skolegang eller arbeid i frivillige organisasjoner som godkjent sysselsetting. Foreldre med små barn har unntaksvis fått pass av egne barn som sysselsetting, under forutsetning at det er avtalt hvor de skal oppholde seg når de forlater boligen.

Et annet kriterium er at domfelte må være sysselsatt under straffegjennomføringen et visst antall timer i uken. I utgangspunktet skal en domfelte med EK være sysselsatt mellom 20 og 45 timer pr kalenderuke. Fra oppstarten i 2008 og frem til januar 2013 var 40 timer det meste en kunne arbeide utenfor boligen, men fra og med februar 2013 økte dette til 45 timer pr uke. For enkelte med nedsatt funksjonsevne, eller for folk i spesielle situasjoner har det enkelte ganger blitt godkjent med færre timer. Da er det gjerne 15 timer pr kalenderuke de får godkjent. Reisetid til og fra sysselsettingsstedet kommer i tillegg til disse timene. Om en som skal ha varetekt med EK også får innvilget sysselsetting utenfor boligen, er det rimelig å anta at de samme reglene angående sysselsetting også vil gjelde for dem, selv om dette ikke er helt sikkert. De mistenkte kan bli ilagt visse betingelser, som for eksempel at de har forbud mot å forlate boligen på kvelds- eller nattid, og derved ikke kan opprettholde en eventuell turnus- eller nattevaktstilling.

Om en har omsorg for barn under soningen kan en også søke om å få ekstra reisetid for å hente og levere barn til barnehage, skole og liknende. Dette blir tatt opp individuelt for hver dom-

felt som dette er aktuelt for. Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) påpekte også i høringsnotatet (2008) sitt at det burde være en hovedregel som sier at domfelte med omsorg for barn får dette innvilget, slik at de domfelte kan opprettholde normale familieliv. I min erfaring har domfelte som er aleneforsørgere som hovedregel fått dette innvilget, uten nevneverdige problemer. Om det er to voksne omsorgspersoner i husholdningen, har det blitt tatt stilling til om den andre av omsorgspersonene også kan være med på å hente og bringe barna. I tillegg til den ekstra reisetiden i forbindelse med omsorg av barn under soning, nevner Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere (FO) i sin høringsuttalelse (2008) at de fem timer med permisjon pr uke, burde kunne utvides her, da barn gjerne også deltar på forskjellige aktiviteter utenfor barnehage og skolegang. Dette punktet kan en med fordel se nærmere på, slik at de domfelte slipper å søke spesielt om permisjon til dette utenom de vanlige fem timene. Når det gjelder mistenkte som vurderes for varetekt med EK, i de tilfellene hvor retten kommer frem til at varetektens formål vil kunne bli ivaretatt med dette surrogatet, hadde det vært fint om det ble tatt spesielt hensyn til ivaretagelse av eventuelle barn eller andre omsorgstrengende personer. Dette vil mest sannsynlig ikke kunne innvilges for de mistenkte som får ilagt 24-timers husarrest, men kun for de som har fått godkjent sysselsetting utenfor boligen.

Nordland Statsadvokatembeter bemerket i sitt høringsnotat (2008) at mange domfelte ville bli ekskludert fra straffegjennomføring med EK, om det var en absolutt forutsetning eller et absolutt krav om *at den domfelte har [hadde] arbeid eller studier som skal fortsettes*. Det har blitt tatt høyde for de som ikke er i sysselsetting når det søkes om EK. De forskjellige friomsorgskontorene har forskjellige samarbeidspartnere innen frivillige organisasjoner, som er behjelpelige med å sysselsette domfelte i den perioden de skal gjennomføre denne typen straff. Det er ikke garantert at friomsorgskontorene klarer å skaffe slike frivillige oppdrag til alle domfelte som trenger dette, men i min erfaring har jeg ikke vært med på at en domfelt har blitt nektet å få EK på grunn av manglende arbeid. En annen sak er om den domfelte skulle nekte å arbeide på den plassen som friomsorgskontoret finner til dem. Dette har skjedd, men så langt det lar seg gjøre forsøkes det å finne en arbeidsplass som både den domfelte og den frivillige organisasjonen er fornøyde med. For mistenkte som ikke har arbeid eller annen sysselsetting ved pågripelsen, men ikke blir ilagt 24-timers husarrest, hadde det kanskje vært en fordel om en på et senere tidspunkt kunne søke om å få sysselsetting om en for eksempel skulle bli tilbudt en jobb eller vil begynne å studere under varetekten med EK. Også i de mistenktes tilfel-

ler er det grunn til å tro at det for noen personer ville være en fordel om en kunne jobbe for frivillige organisasjoner, for å hindre eller motvirke isolasjon og andre utfordringer i den aktuelle situasjonen.

Det er også en makstid for soning med EK. Denne er pr i dag på fire måneder for voksne over 18 år. I sin høringsuttalelse (2008) ga Juss-Buss uttrykk for at denne maksimaltiden med fordel kunne utvides, da fordelene med denne soningsformen vil, etter deres syn, veie tyngre enn grunnene for å ikke tillate lengre tids soning med EK. Juss-Buss legger her vekt på at de domfelte med lengre dommer da muligens har bedre sjanser for å beholde en eventuell jobb.

Mange ønsker å fortsette i den jobben de allerede er ansatt i, når de søker om EK. Forutsetningene for å få en arbeidsplass godkjent er at en, hvor dette er mulig, har en kontaktperson på arbeidsplassen. Hovedregelen er at det skal oppnevnes en kontaktperson på sysselsettingsstedet, men det bør ikke være en person som domfelte er nær personlig, en slektning eller en underordnet kollega (kriminalomsorgen). Selv om enkelte er redde for å miste jobbene sine, er ikke dette god nok grunn til å la være å søke om kontaktperson (ibid). En kontaktperson er som hovedregel en som innehar en høyere stilling i samme firma hvor den domfelte jobber. Kontaktpersonene underskriver et kontaktpersonskjema hvor de samtykker til at den domfelte kan være sysselsatt der i straffegjennomføringsperioden. De gir da også tillatelse til at friomsorgskontorene kan ta kontakt med dem, så en på den måten også kan sjekke om den domfelte er på sysselsettingsplassen eller ikke. Som regel går dette bra, men enkelte har dessverre opplevd å måtte slutte i jobben og skaffe seg ny sysselsetting, da kontaktpersonen har sagt nei til dette, når de har fått vite at den ansatte er domfelt for et straffbart forhold. Jeg er av den oppfatning at det er viktig at så mange som mulig får kjennskap til soning med EK. Min antagelse er at om det blir bedre kjent, om folk får kjennskap til hva som skal til for å få godkjent soning med EK, så vil en også bli mer åpen for å la de domfelte bli i den jobben de allerede har. Det er selvfølgelig også unntak fra dette, i de situasjonene hvor de domfelte har blitt dømt for å ha begått en straffbar handling på denne arbeidsplassen. Men det er en hovedregel at de domfelte ikke får godkjent sysselsetting på en arbeidsplass hvor de begikk en straffbar handling, så dette er generelt ikke et stort problem.

Med tanke på at det for enkelte som ønsker å benytte seg av EK som varetektssurrogat vil være mulig å være i arbeid, er det høyst sannsynlig at disse reglene når det gjelder kontakt-

personer på sysselsettingsstedet, også vil gjelde her. Om det er enkelte typer arbeid som ikke vil bli tillatt under varetekt med EK, gjenstår å se. Det er flere typer arbeid som det ikke er like lett å kontrollere om de domfelte faktisk er på arbeid eller ikke, som blant annet taxisjåførere. Andre typer sjåførere som bussjåførere, vil derimot være enklere å kontrollere, da en kan innhente de aktuelle bussrutetidene, for slik å foreta uanmeldte arbeidsplasskontroller.

Kravene i forbindelse med sysselsetting varierer fra land til land. Rokkan nevner i sin rapport at domfelte i Sverige kan få montert en MU på arbeidsplassen, i tillegg til den de har hjemme (Rokkan, 1:29). Rent praktisk vil dette kunne by på problemer i forskjellige yrker. Det er vanskelig å se for seg at taxisjåførere kan få dette, uten at det blir installert en GPS, så en kan følge med på hvor taxien hans eller hennes befinner seg til enhver tid. Der domfelte arbeider i store bygninger, hvor arbeidsplassen dekker et stort geografisk område, eller hvor de må opp og ned flere etasjer i en bygning hver dag, vil dette kunne medføre problemer. Hvor stor radius vil det være akseptabelt å ha på en arbeidsplass hvor det kun er den domfelte og hans kontaktperson som skal vite at den domfelte er under straffegjennomføring? For en som arbeider inne på et lite, avgrenset område, vil dette kanskje kunne la seg gjøre, uten større problemer. I Nederland kan den domfelte kun arbeide i en jobb hvor arbeidstiden er den samme hver dag, og hvor den domfelte befinner seg på et bestemt sted hele arbeidstiden (van Swaaningen og uit Beijerse, 2013: 180). Det nevnes videre at det heller ikke er lov med nattarbeide der. De som ikke er i arbeid må oppholde seg innendørs 22 timer i døgnet. Slike for- og påbud som de har i Nederland begrenser de domfelte sin mulighet for å være sysselsatt under soning med EK. Det er mange forskjellige typer arbeid hvor en er nødt til å dra bort fra arbeidsplassen, som i forbindelse med møter og avtaler med klienter i andre lokaler. Også for sjåførere som budbil-, ambulans-, buss- og taxisjåførere, ville dette automatisk ha ført til at de ikke kunne ha arbeidet i tiden de skal være under EK. Jeg kan vanskelig tenke meg at det er en fordel, verken for den domfelte eller for samfunnet generelt, at de domfelte ikke skal kunne fortsette i jobbene sine. Når en har en jobb, vil en også vanligvis klare å livnære seg selv av inntektene fra denne. Slik jeg ser det vil det kunne føre til ytterligere problemer for de domfelte som mister sitt arbeid som følge av å sone med EK.

Når det gjelder stønad fra staten mens en er under soning, varierer også fra land til land. I Nederland blir sosialstøtte automatisk stoppet når en skal sone med EK (ibid). Det poengteres at de som mister støtte vil motta kompensasjon på 7.5 Euro pr dag, hvilket vanligvis ikke er nok

å leve på. Det står videre at noen av dem som velger å sone med EK, må ta opp lån for å ha nok penger til livsopphold, med alle de 'criminogenic risks' det innebærer (ibid). Her i Norge mister en retten til å få stønad fra NAV, som for eksempel dagpenger, mens en oppholder seg i fengsel (NAV, 2014). Det står videre at selv om en mister retten til dagpenger, så finnes det egne regler for utregning av økonomiske ytelser en kan søke om i fengsel. Om en derimot soner med fotlenke kan en beholde dagpengene: "Straffegjennomføring med elektronisk kontroll skal ikke medføre en reduksjon eller avkorting i offentlige ytelser som den domfelte mottar eller har krav på. Domfelte har rett til å heve eventuelle arbeidspenger, alderspensjon, sykepenger og lignende under straffegjennomføringen" (kriminalomsorgen). Hva som vil skje med mistenkte som får innvilget varetekt med EK, men blir ilagt 24-timers husarrest, vil det gjenstå å se om de også har krav på blant annet arbeidsledighetstrygd, da en av forutsetningene for å få dette er at en både må være villig til å ta aktuelle jobber, samt flytte for å begynne i en ny jobb.

3.5.4 Pålensing av fotlenken

Selve fotlenken er ikke så veldig stor, og de fleste vil kunne ha på seg vanlig skotøy med denne rundt ankelen. Fotlenken, som kalles Personal Identification Device (PID), er i kontakt med MUen som kriminalomsorgen installerer hjemme hos den domfelte ved soningsstart. Rokkan beskriver dette slik:

«RF-teknologi med tradisjonell radiofrekvens der man kan overvåke om domfelte (med fotlenke) befinner seg innenfor en bestemt sone rundt en sender. Senderen er stasjonær, og plassert i domfeltes eget hjem. Utstyret varsler om at domfelte forlater hjemmet/sonen. Teknologien gir ikke mulighet for å spore hvor domfelte er når han eller hun har forlatt sonen» (Rokkan, 1:18).

Ved pålensing – når den domfelte først får satt på fotlenken og starter soningen – må innesonen bli avgrenset. Dette gjøres ved at den domfelte går nøye langs innsiden av alle ytterveggene i hjemmet sitt, rett etter at fotlenken har blitt satt på, slik at rekkevidden på innesonen bestemmes og lagres i MUen og samtidig overfører rekkevidden til KITT.

Selve fotlenken er designet for å være så liten som mulig, for blant annet å kunne bæres uten at den er unødvendig ubehagelig. Selve lenken kommer i forskjellige størrelser og blir tilpasset hver enkelt domfelt. Her varierer det ettersom hva de domfelte liker. Noen foretrekker at den sitter litt stramt, så den ikke beveger seg for mye, mens andre foretrekker å ha de litt løse-

re. Som regel er det nok plass på innsiden til at en uproblematisk kan ta på seg en sokk under den. Hvor mye fotlenken blir oppfattet som et sjenanseproblem varierer også litt ut i fra årstidene. På sommeren der en gjerne går mer lettkledd, kan det oppleves av enkelte domfelte som mer problematisk, enn for dem som soner de andre årstidene, hvor det er kaldere ute og en naturlig ikler seg mer klær. I følge Rokkans brukerundersøkelse fra juni 2009 – november 2010, var det til sammen 595 domfelte som svarte på spørsmålet om de opplevde negative ting med fotlenken (Rokkan, 4:21). Det viste seg at kun rundt fire prosent av disse opplevde ubehageligheter som følge av selve fotlenken. Noen av de negative opplevelsene ble knyttet til at skoene eller buksene deres ikke passet med lenken på, at den klødde eller var ubehagelig om natten.

I England har de mulighet til å feste fotlenken rundt håndleddet til de mistenkte, om det er noen medisinske årsaker som gjør at det ikke vil være mulig å feste denne rundt ankelen. Om det ved en pålenking, hvor en skal feste lenken rundt et håndledd, er mistanke om at den mistenkte kan få av seg lenken, skal politiet bli informert om at pålenking ikke er mulig (Crown Prosecution Service, 2014). Jeg har ikke hørt om liknende praksiser fra Norge, men det er ikke umulig at det hadde vært tillatt å feste en lenke rundt håndleddet til de som av medisinske grunner ikke kan ha den på foten, eller i de tilfeller hvor personen ikke har bein å sette en fotlenke på. Det førte til store oppslag i engelske medier, deriblant BBC News i England da det i 2011 ble kjent at det var en mann som var blitt pålenket rundt en beinprotese, uten at dette var blitt oppdaget av de som satte på lenken (BBC, 2011). Da mannen var alene, hadde han så tatt av seg protesen, fjernet fotlenken og lagt denne igjen hjemme, før han satte protesen på igjen og forlot hjemmet, hvor han så utførte nye kriminelle handlinger.

Alle domfelte må ved pålenking avlegge en urinprøve (UP), en såkalt nullprøve, som viser om de har narkotiske stoffer i kroppen. Det vil som regel bli tatt en hurtigtest av urinen, som viser om vedkommende har inntatt stoffer som blant annet cannabis, kokain og amfetamin. I de fleste tilfeller vil en uansett resultat på disse hurtigtestene, sende inn resten av urinprøven til Folkehelseinstituttet (FHI) for en nøyere analyse. Domfelte som har fått forskrevet lovlige resepter av en lege, skal ved pålenkingen fremvise disse reseptene til representantene til Kriminalomsorgen. Dette vil bli notert på urinprøveskjemaene som umiddelbart etter pålenkingen sendes inn til FHI. Urinprøver som tas etter dette vil bli kontrollert opp mot denne nullprøven. Ved påvisning av inntak av narkotiske stoffer som det ikke er resept for, etter nullprøven, vil

den domfelte bli overført til fengsel, fordi det er totalforbud mot inntak av alkohol og rusmidler som ikke er forskrevet av en lege under denne straffegjennomføringen.

FO sa i sitt høringsutkast (2008) at de av flere grunner var skeptiske til at alle domfelte skulle behøve å foreta en UP i eget hjem i forbindelse med pålenkingen. I tillegg til at FO stilte seg undrende til at domfelte uten en rushistorie skulle bli pålagt å ta en UP, påpekte de at de var svært skeptiske til at denne første prøven skulle bli tatt i eget hjem: *Vi ser det som etisk betenkelig, fordi handlingen går langt over grensen for det vi normalt betrakter som privat. Vi tror også at dette kan uroe familien og oppleves som krenkende for barna.* Til dette siste punktet kan det nevnes at pålenkingstidspunktet avtales i samarbeid mellom nærmeste friomsorgskontor og domfelte, og at de fleste domfelte, der dette er ønskelig, har tid til å arrangere at barna er borte den timen det tar å sette på en fotlenke. Det å ha en nullprøve å vise til, ved en senere mistanke om inntak av ulovlige stoffer, vil da være med å frita domfelte for reaksjoner, om mistanken da viser seg å være grunnløs. Det er ikke mange, men noen domfelte som har problemer med å avgi en UP ved pålenking. Om det ikke skulle lykkes domfelte å avgi en UP under pålenkingen, vil det avtales et møte på friomsorgskontoret, hvor domfelte da vil kunne avgi en prøve i egnede rom, som er bygget spesielt for dette formålet. Et slikt møte vil avtales til senest dagen etter pålenkingen. For mistenkte som blir overført fra varetektsfengsling til varetekt med EK, er det rimelig å gå ut ifra at de også vil måtte ta en nullprøve, som da ville ha blitt kontrollert opp mot en eventuell prøve som hadde blitt tatt ved pågripelsen. Om en mistenkt derimot ikke hadde klart å avlegge en UP ved pålenkingen, og de var blitt ilagt 24-timers husarrest, vil dette kunne medføre problemer om den mistenkte ikke kan komme til friomsorgen samme dag, eller senest neste dag, da de ikke har lov til å forlate boligen sin. En ville da potensielt ha måtte sendt to personer fra friomsorgen tilbake til den mistenkte på et senere tidspunkt, noe som vil være ekstra ressurskrevende for friomsorgen, da det er uvisst hvor lang tid en slik prøve vil ta. Dette i forhold til om den mistenkte hadde kunnet komme til friomsorgskontoret, hvor det hadde vært mulig for den mistenkte å vente i gangen. Friomsorgspersonalet ville da ha hatt mulighet til å utføre andre arbeidsoppgaver til den mistenkte var klar til å avlegge en UP. På dette punktet kan en se at eventuelle samboere eller barn til den mistenkte vil bli sterkere berørt av varetekten, ved friomsorgens direkte nærvær over tid i eget hjem.

3.5.5 Obligatoriske møter og aktivitetsskjema – planlegging 24/7

To ganger pr uke i straffegjennomføringsperioden må de domfelte møte opp på friomsorgskontorene, til obligatoriske samtaler (heretter kalt OBL). På dette møtet setter en ukeplan, et såkalt aktivitetsskjema, som viser hvor den domfelte skal oppholde seg den neste uken. Dette skjemaet føres inn i EMSYS, som er koblet opp mot MUene som er plassert hjemme hos de domfelte. Det er ulik praksis på hvor langt inn i fremtiden den domfelte må planlegge. Noen planlegger den førstkommende uken, eventuelt tiden frem til neste OBL, mens andre friomsorgskontorer har pålagt den domfelte å ha planlagt hele gjennomføringsperioden til første møte. Ut ifra min erfaring er det i enkelte tilfeller greit å planlegge kun for de neste dagene fremover, og ikke for hele soningsperioden, da dette vil kunne spare en for unødvendig ofte å måtte endre dette skjemaet. For det skjer endringer, både i forhold til arbeid, studier, og liknende, og når dette skjer må den domfelte ringe inn til vakttelefonen og melde fra om dette. I disse tilfellene må førstekonsulentene gå inn i aktivitetsskjemaet og endre ut- og inntidene, i tillegg til å føre journalnotat om grunnen til endringene. KITT henviser til det samme dilemmaet i sin høringsuttalelse (2008), at det kan tenkes litt for optimistisk at alle utganger skal registreres i sin helhet før soningen iverksettes. Aktivitetsskjemaet viser hvor den domfelte skal være til alle døgnets tider og det er dette skjemaet som ligger til grunn for registreringen av den domfeltes tvungne innetid. Tvungen innetid betyr den tiden den domfelte *skal* oppholde seg i sin bolig.

I følge Rokkan representerer tvungen utetid i EK i Norge, en annen logikk enn i de fleste andre land med EK. Her innebærer det at teknologien både benyttes som en ekskluderende og en inkluderende sone (Rokkan, 4:10). Når det er ført inn i aktivitetsskjemaet at en har tvungen utetid, betyr dette med andre ord at domfelte ikke har lov til å oppholde seg i hjemmet. Domfelte skal derimot befinne seg på den adressen som er avtalt og loggført i systemet. For å sjekke at domfelte befinner seg på det aktuelle stedet som er avtalt, må det foretas arbeidsplasskontroller, da teknologien ikke sjekker hvor domfelte er, med unntak av i hjemmet.

På OBL vil det alltid bli tatt utåndingsprøver av de domfelte. I tillegg kan det kreves at den domfelte avlegger en UP, for å se om de har inntatt ulovlige stoffer siden starten på soningen, da de tok den såkalte nullprøven. For mistenkte med EK vil det ikke bli pålagt obligatoriske møter med friomsorgen. For de som må oppholde seg innendørs hele døgnet er det opplagt at de ikke kan bli pålagt å møte utenfor den godkjente boligen. For mistenkte med som er inn-

vilget sysselsetting andre steder, vil det kanskje kunne åpnes opp for at de også kan komme til et obligatorisk møte i uken, for å planlegge inn- og uttider den kommende uken. Det er mulig å gjøre dette ved hjemmebesøkene også, da de ansatte kan ha med bærbare pc'er som har fjernaksess, som vil gi dem direkte tilgang til å umiddelbart endre aktivitetsskjemaet deres.

3.5.6 Kontrollen av de domfelte

Når en søker om straffegjennomføring med EK, skriver en under på at en godtar at friomsorgskontorene kan foreta både planlagte og uanmeldte hjemme- og arbeidsplasskontroller. Det vil si at de domfelte godtar at de kan få uanmeldte besøk av friomsorgen, når som helst i løpet av soningen. For å klare dette må de domfelte være tilgjengelig pr telefon til enhver tid, hele døgnet. Det er to typer kontroller som de domfelte vil oppleve gjennom hele soningen: hjemme- og arbeidsplasskontroller. Disse kontrollene er begge uanmeldte, men de blir utført på litt forskjellige måter.

Når det gjelder arbeidsplasskontroller, så er det vanligvis kun en førstebetjent som foretar disse kontrollene. Førstebetjenten kjører til det stedet hvor den domfelte har satt opp at han eller hun skal befinne seg under sysselsettingen, og ringer til den domfelte når de står rett utenfor denne adressen. Om førstekonsulenten kjenner den domfelte av utseende, kan det i noen tilfeller være nok at den domfelte viser seg i et vindu eller står i døren, for slik å bekrefte at de befinner seg på riktig sted. Om den domfelte ikke er kjent for førstebetjenten, er det vanlig praksis at den domfelte må fremvise fotlenken og gjerne legitimasjon i tillegg ved en kontroll. Ved arbeidsplasskontroller vil det normalt sett ikke bli utført utåndingsprøver. Om de domfelte skal bevege seg bort fra sysselsettingsstedet i mer enn 5 minutter, er de pliktige til å ringe vakttelefonen til EK og få tillatelse til dette i forkant. Det blir sett på som et brudd om den domfelte ikke befinner seg på avtalt sted når det blir foretatt en arbeidsplasskontroll.

Det er forskjellige typer personer som soner med EK. Her er det alt fra leger, direktører, lærere og studenter, til alkoholikere og rusmisbrukere, som både hel- og delgjennomførere. Det er kanskje ikke alltid at det passer for en direktør for et stort selskap å måtte komme ut til en arbeidsplasskontroll, om han sitter midt i et stort og viktig møte når han blir oppringt, og bedt om å komme ut. Dette er en reel situasjon som oppstår nå og da. Det er ikke alltid en som kontrollør blir møtt med en blid mine i disse tilfellene. Ut ifra min erfaring er det vanligvis best å møte de domfelte med et smil og beklage at en kom på et ubeleilig tidspunkt. De aller

fleste tar dette greit, men ikke alle. I slike tilfeller kan det være greit å minne den domfelte på at han faktisk er under straffegjennomføring og at dette er en av kravene de har godtatt og underskrevet på, for å kunne sone med EK. De domfelte underskriver på at de ”må godta de krav og vilkår som kriminalomsorgen fastsetter for straffegjennomføringen” (kriminalomsorgen).

Flere instanser var i sine høringsuttalelser skeptiske til de foreslåtte uanmeldte hjemmekontrollene i forskriften om straffegjennomføring med EK. FO var en av de som ga uttrykk for bekymring for at dette ville medføre at samboere i sterk grad ville bli berørt av denne kontrollen. De kom med et forslag om at domfelte skulle få en times forvarsel om en slik hjemmekontroll, for å forebygge uro i hjemmet. Jeg vil i det følgende beskrive hvordan hjemmekontroller blir foretatt, samt hvordan det fra de ansatte ved friomsorgskontorene jobbes med å gjøre disse kontrollene så anonyme og lite belastende som mulig, både med tanke på domfelte og eventuelle samboere.

Ved uanmeldte hjemmekontroller vil dette rent praktisk si at to representanter fra friomsorgskontoret kjører hjem til den domfelte. Den domfelte vil deretter bli oppringt og vanligvis få to valg; enten kan representantene slippes inn i boligen, eller så kan den domfelte velge å komme ut i bilen og ta en utåndingsprøve der. Grunnen til at de blir gitt et valg er at en prøver så langt det lar seg gjøre å være diskrete, så den domfelte ikke skal påføres flere ubehageligheter enn strengt tatt nødvendig. Førstebetjentene har ikke uniformer og går alltid kledd i sivilt, noe som ikke tiltrekker unødig mye oppmerksomhet, som om en hadde brukt uniform ved slike kontroller. Om den domfelte har besøk av noen som ikke vet om fotlenken, er det greit at de kan velge å komme ut i bilen og ikke måtte stå foran sine venner og ta en utåndingsprøve der.

Ved hjemmebesøk vil det alltid bli utført utåndingsprøver for å se om den domfelte har drukket alkohol. Ved positive prøver, uansett hvor lite det er snakk om, blir det alltid overføring til fengsel samme dag, eller senest neste dag om kontrollen blir foretatt sent på kvelden. En kan klage på dette, men klagen kan først sendes inn etter innsettelse i fengsel. Det er da 48 timers klagefrist på dette vedtaket. I Nederland derimot tar de også urinprøver av de domfelte, men i motsetning til her i Norge, er det ikke forbudt med inntak av alkohol (van Swaaningen og uit Beijerse, 2013: 180). Der er det tillatt med bruk av alkohol, men det er ikke lov å bruke ulovlige narkotiske stoffer.

I en undersøkelse fra Sverige hvor en hadde intervjuet domfelte som sonet med EK, kom det der også frem «att kontrollen utføres på ett respektfullt och bra sätt» (Brå, 2007: 9). Dette stemmer over ens med mine erfaringer ved OFK, både gjennom å være med på å utføre hjemme- og arbeidsplasskontroller, men også gjennom de mange samtale jeg har hatt med de domfelte under soningen deres. Rapporter fra andre land gir grunn til å tro at kontrollene i andre land også blir tatt på en så diskret måte som mulig. I Sverige kom det frem til at:

«De allra flesta av de intervjuade klienterna med IÖV och IÖV-utsluss (IÖV og IÖV-utsluss = hel- og delgjennomførere, min oversetning) är nöjda med hur frivårdens kontroller i hemmet har fungerat. Deras positiva omdömen överensstämmer också med resultaten från föregående studier (...) Kontrollanterna har varit trevliga och diskreta» (ibid: 23).

I Canada har en også funnet noen positive sammenhenger mellom den domfelte og de ansatte i friomsorgen; «Clearly, the nature of the client-supervisor relationship has an important impact on the success of the programme. These findings underscore the importance of appropriate implementation and this obviously includes ensuring the support of supervisors» (Wallace-Carpetta og Roberts, 2013: 52).

Et annet punkt som blant annet Juss-Buss påpekte i høringsuttalelsen (2008) sin var at kontrollen av de domfelte burde bli foretatt av Kriminalomsorgens egne ansatte, og ikke overlates til eksterne kontrollører, som for eksempel private vaktsselskap. Juss-Buss la til grunn at det å skulle gå inn i de domfeltes hjem, i større grad kunne føles som mer inngripende, da dette normalt blir betraktet som ens private sfære.

Selv om mye av soningen med EK er basert på tillit, er det også viktig å foreta uanmeldte kontroller. Dette er viktig av flere grunner. «Att klienternas skötsamhet verkligen kontrolleras noga under hela verkställigheten är enligt Brå:s mening viktigt för att upprätthålla legitimiteten i dessa alternativ till fängelse» (Brå, 2007: 9). En ting er at en skal opprettholde legitimiteten i denne formen for soning, men også for å understreke at det faktisk er en straffegjennomføring en holder på med. Det *skal* merkes at en er under soning, men uten å forårsake mer lidelse enn strengt tatt nødvendig.

Mistenkte med EK vil også måtte godta å få uanmeldte hjemmebesøk av friomsorgens personale. Det kan være en fordel om en setter av litt ekstra tid til de mistenkte, i forhold til den tiden en vanligvis bruker ved uanmeldte hjemmekontroller hos domfelte. Dette så en kan ta seg tid til å snakke litt med den mistenkte og på den måten forsøke å få et reelt inntrykk av hvordan han har det. Det er muligens ikke alltid så lett for de mistenkte å komme med spørsmål en har tenkt på, når friomsorgen bare plutselig står på døra. En annen ide, siden de mistenkte ikke vil bli ilagt obligatoriske møter i friomsorgens lokaler, er at en i tillegg til uanmeldte hjemmekontroller også har et planlagt møte hver uke, hjemme hos den mistenkte, hvor en setter av en minimumstid. Ved å gi de litt ekstra tid, vil de også få mulighet til å samle tankene og prate om ting som kanskje oppleves vanskelig i den situasjonen de nå er i.

Folk er forskjellige og en straffegjennomføring med EK oppleves derfor som forskjellig, avhengig av hvem en prater med. De fleste domfelte jeg har pratet med har gitt uttrykk for å være glade og takknemlige for å kunne sone med EK. Selv om situasjonen er uvant til å begynne med, innretter de fleste seg fort og klarer gjennomføringen uten nevneverdige problemer. Alle de domfelte jeg arbeidet med var voksne, over 18 år. For noen få av disse opplevdes straffegjennomføringen som slitsom og kontrollerende. Det er ikke vanskelig å forestille seg at det blant annet kan være uvant å bli oppringt om en ikke er «hjemme i tide». Som sagt, hvert minutt teller, og de domfelte har plikt til å på forhånd gi informasjon om hvor de skal være, og gi beskjed umiddelbart om planen ikke kan følges til punkt og prikke.

3.5.6.1 Hvert minutt teller

Om den domfelte ikke er hjemme til avtalt tid vil det gå en alarm. Alarmen går hos KITT og kriminalomsorgen, og ikke hjemme hos den domfelte. Den domfelte vil da innen kort tid bli oppringt for å høre hvorfor han ikke var hjemme til avtalt tid. For mange av fotlenkesonerne er det å passe tiden den største utfordringen ved det å sone med EK. De domfelte må redegjøre på forhånd hvor de til en hver tid skal oppholde seg, og hvert minutt teller. Dette er for enkelte en stor utfordring om de ikke er vant til å følge stramme tidsskjemaer. For disse vil soningen med EK kunne oppleves som ekstra vanskelig, spesielt i starten. Men vanligvis vil dette for de fleste, gå seg til i løpet av kort tid. Som de domfelte flere ganger får beskjed om, er det viktig at de følger aktivitetsskjemaet sitt nøye, fordi et brudd på denne kan få alvorlige konsekvenser. Ved eventuelle endringer i skjemaet er det av største viktighet at de ringer til vakttelefonen, som er døgnbemannet, *før* en alarm går. Inntiden kan da bli forskjøvet, slik at

det ikke går alarm om manglende inngang på vedkommende. Opplysninger som fører til forsinkelse, som ved offentlig kommunikasjon er noe som kan bli etterprøvd av friomsorgskontoret, ved å for eksempel sjekke på internett eller ringe til Ruter for å høre om disse opplysningene stemmer.

Rokkans brukerevaluering støtter opp under det at å kunne klare å overholde aktivitetsskjemaet, med alle inne- og utetidene, ofte ble nevnt som det mest negative ved soningen (Rokkan, 4: 22). Men det trekkes også videre frem at ikke alle tilbakemeldingene angående overholdelse av tider var udeelt negative og Rokkan nevner at ”tid generelt er gjennomgående i kommentarene, både de negative og de positive (ibid).

For de mistenkte som vil ha varetekt med EK, som har blitt innvilget utganger til sysselsetting eller liknende, er det mest naturlig at de samme rutinene som beskrevet overfor vil bli praktisert også for dem. Enkelte vil muligens være av den oppfatning at mistenkte med EK som har fått godkjent sysselsetting utenfor bopel, vil få for mye ”frihet”. Når en ser på brukerundersøkelsene som henvist til overfor, kan en bemerke at for de som får innvilget sysselsetting vil på en måte bli underlagt en annen type kontroll enn de som må oppholde seg innendørs 24 timer i døgnet, og at mange opplever dette som negativt og til tider ganske stressende. De som *må* oppholde seg inne hele tiden, blir ”overvåket” elektronisk døgnet rundt, en såkalt total elektronisk kontroll. De som har sysselsetting har i tillegg andre typer kontroller som de må tenke på å ta hensyn til, fordi den elektroniske kontrollen opphører i det de går ut av boligen til de kommer tilbake etter endt arbeidsdag. De må da forholde seg til de avtalte ut- og inntidene, i tillegg til at de når som helst kan bli oppsøkt for uanmeldte arbeidsplasskontroller.

3.5.7 Privileger

I forskriften som omhandler permisjon står det at domfelte, med unntak av utgang til sysselsetting, i utgangspunktet er forpliktet til å være inne i boligen i straffegjennomføringen, men at ”[d]ersom sikkerhetsmessige grunner ikke taler mot det, kan kriminalomsorgen gi domfelte permisjon av kortere tids varighet når det anses formålstjenlig” (kriminalomsorgen). Privilegier som i denne sammenheng er permisjon, er et gode en kan få, men ikke nødvendigvis noe en har krav på. Ervin Goffman (2001) beskriver forskjellige privilegiesystemer i totale institusjoner i sin bok *Anstalt og menneske*. Selv om en ikke fysisk sett befinner seg i en totalinstitusjon under straffegjennomføring med EK, så er flere av kriteriene Goffman nevner i sin bok

relevante for denne type soning. Goffman nevner blant annet *husordenen*, det vil si husets regler for hva som blir oppfattet som akseptabel oppførsel (Goffman, 2001: 42). Det er forventet at domfelte som soner med EK skal oppføre seg respektabelt overfor de ansatte i Kriminalomsorgen. En truende oppførsel kan få konsekvenser, med overføring til fengsel som ytterste konsekvens. Ut i fra min erfaring strekker de ansatte seg langt for å kunne holde de domfelte unna fengslets murer.

Goffman nevner også at en på bakgrunn av disse husreglene kan tilby belønninger:

«[E]t antal klart definerede belønninger eller privilegier til gengæld for klientens efterrettelighed overfor personalet i ånd og gerning. Det er viktig at gøre sig klart, at mange af disse potentielle goder er taget du af den sum af store og små, støttende faciliteter, som klienten tidligere havde regnet som en selvfølgelighed» (ibid: 43).

Et privilegium under soning med EK, er å få tildelt permisjonstid. Permisjoner ”skal bidra til å støtte domfeltes rehabilitering og ivaretagelse av sosiale forpliktelser, men skal ikke være av et slikt omfang at formålet med straffegjennomføringen uthules” (kriminalomsorgen). De er beregnet på at en skal ha mulighet for blant annet å handle inn mat, gå turer med hunden eller gjøre andre ting som frisørbesøk, besøke familie og venner. Dette er vanligvis slike ting som en tar for gitt at en kan gjøre når en føler for det. Med EK-soning må dette planlegges nøye og det er en begrenset hvor mye tid de har til rådighet.

En får vanligvis fem timer permisjon pr kalenderuke når en soner med EK. Det er begrensninger både på når permisjonen kan tas og hva som kan gjøres i denne tiden. Permisjonen kan normalt sett ikke tas før kl 06:00 og ikke etter kl 22:00, uansett ukedag, men det ”oppfordres til å legge noe av permisjonen til dager uten sysselsetting” (ibid). Det er opp til den enkelte om de vil ha all permisjonen på en og samme dag, eller om de vil dele den opp og ha litt hver dag. Det er derimot ikke mulighet for å «spare» permisjon fra en uke til en annen. Det at domfelte har fem timer til rådighet i uken til rådighet, kan vel knapt kalles en uthuling av formålet med straffegjennomføringen, slik kriminalomsorgen beskrev det. Det er begrenset hvor mye en kan gjøre på fem timer, og hvor langt bort en kan dra for å gjennomføre diverse gjøremål. Når det gjelder det å komme for sent hjem fra en permisjon, blir dette tatt alvorlig og kan få konsekvenser for den domfelte. Konsekvensene for å bryte permisjonstiden varierer, men det

er vanlig å innkalle den domfelte til avhør på friomsorgskontoret, for å avklare hvorfor dette skjedde, da det å komme for sent inn blir sett på som et brudd.

Juss-Buss skrev i sin høringsuttalelse (2008) at domfelte som hadde behov for annen utgang, som for eksempel til lege og sosialkontor burde få dette. Ut ifra min erfaring får domfelte som hovedregel alltid får utgang til dette, også i de tilfellene hvor det ikke er avtalt på forhånd, men hvor domfelte ringer inn til vakttelefonen og spør om lov til dette. I disse tilfellene vil den domfelte bli pålagt å innhente skriftlig bevis fra det aktuelle kontoret, på oppmøte der. Disse bekreftelsene må inneholde både dato og klokkeslett. Den domfelte skal forevise disse bekreftelsene til kriminalomsorgen ved neste OBL.

For mistenkte i varetekt med EK, vil muligens de samme reglene for permisjon også gjelde for de av dem som har fått godkjent sysselsetting utenfor boligen. Om Norge legger seg på en tilnærmet lik linje som de har gjort i Portugal, hvor de også benytter seg av EK som varetekt-surrogat, så vil de aller fleste som har varetekt med EK måtte holde seg hjemme hele døgnet (Prop. 71 L (2012-2013): 19). Dette kan muligens være en utfordring for de som bor alene og ikke har et stort nettverk rundt seg, som kan hjelpe til med innkjøp av matvarer og liknende, om de har 24 timers husarrest. I disse tilfellene ville det ha vært ekstra viktig å følge de mistenkte tett opp fra friomsorgens side, for å motvirke isolasjon og andre negative følger av varetekten. Et annet spørsmål som også vil reise seg i forhold til de som er pålagt å være hjemme døgnet rundt, er hvordan dette skal ordnes for den mistenkte når det gjelder avtaler med NAV og andre offentlige instanser. I mange tilfeller vil NAV kreve personlig oppmøte i forbindelse med visse ytelser. Skal den mistenkte få utganger til dette? Og når det gjelder sykdom, skal den mistenkte da kunne ringe inn til vakttelefonen og melde fra om at han er syk, og spørre om tillatelse til dra til legevakten? Ved Oslo friomsorgskontor er dette mulig for straffegjennomførere med EK. En rimelig antagelse her vil være at de mistenkte vil få utgang ved akutt behov for medisinsk hjelp, og at de da blir pålagt å fremlegge bevis på dette forholdet. Når det gjelder sykdom som fører til at domfelte ikke klarer å overholde vilkårene for straffegjennomføring med elektronisk kontroll og som strekker seg ut over syv dager skal som hovedregel medføre at straffegjennomføringen avbrytes, jf. straffegjennomføringsloven § 35 (kriminalomsorgen).

3.5.8 Alarmer

En vanlig måte å oppdage et brudd på er om det går en alarm. Alarmen vil da gå hos kontrollsentralen på KITT, og ikke hjemme hos den domfelte. Alle EK-enhetene vil også kunne se alarmene og hva slags type alarm det er. Det kan for eksempel komme alarm om manglende inngang på en domfelt, om den domfelte ikke har rukket å komme seg hjem til avtalt tid. Det vil også gå en alarm om den domfelte kommer hjem i sysselsettingstiden, med påfølgende melding om ulovlig inngang i tvungen utetid. Det samme vil skje om den domfelte ikke går ut av boligen til rett tid. Da vil det komme alarm om manglende utgang. En annen type alarm er om fotlenken plutselig skulle løsne litt, eller bli forsøkt kuttet. Om det er lavt batteri i fotlenken, vil dette også komme opp i alarmsystemet.

Alarmsystemet er klassifisert inn i tre nivåer, lav, medium og høy prioritet (Rokkan, 4: 11). Her blir det gitt automatisk gitt ulik prioritet til de forskjellige typene alarmer, da dette vil kunne ”gi en håndterbar mengde alarmer og en prioritering ut fra alvoret” (ibid). Det står videre at ”Det er laget prosedyrer for håndtering av alarmer på de ulike alarmnivåene. Den viktigste forskjellen mellom de ulike nivåene er rutine for varsling fra kontrollsentralen til EK-enheten”. Ut i fra prioriteringsnivået på alarmen, er det utarbeidet forskjellige prosedyrer (ibid: 15). Kontrollsentralen kan håndtere enkelte alarmer med lav prioritet, mens det ved de to andre alarmnivåene må tas kontakt med den aktuelle EK-enheten, så de kan følge opp alarmen der, eventuelt oversende alarmen til nattjenesten (ibid). Når det gjelder alarm om forsøk på kutt av fotlenke, vil den aktuelle EK-enheten umiddelbart bli oppringt av kontrollsentralen.

Det er ikke alltid at det blir tatt kontakt med den domfelte alarmen gjelder. Noen ganger skyldes alarmer feil på utstyret. Andre ganger kan en beslutte å vente litt med å ta kontakt med den domfelte, for å se om det er et mønster mellom feilmeldingene (ibid: 13). Terskelen for å kontakte den domfelte er dessuten høyere om natten, enn om dagen. ”Et høyt antall endringer og mange alarmer som følge av feilaktige ut- og innpasseringer bidrar til å undergrave teknologiens rolle som kontrollfunksjon under straffegjennomføringen” (ibid: 17).

Når det gjelder slik brudd av teknisk karakter som beskrevet her, er oppdagelsesraten meget høy. Siden det vil bli benyttet samme type utstyr når det gjelder mistenkte i varetekt med EK, kan en si det slik at den elektroniske kontrollen er høy. Om det vil være slik at de aller fleste

mistenkte blir ilagt 24-timers husarrest, vil de med andre ord være underlagt en betydelig høyere grad av elektronisk kontroll, enn de som har dette som straffegjennomføring, og en kan si at det blir en slags total elektronisk kontroll.

Det er forskjellige reaksjoner som følge av brudd. Noen brudd kan være mindre alvorlige og uforskyldt som ikke vil føre til noen sanksjoner, mens andre brudd er mer alvorlige og krever umiddelbare handlinger. Jeg vil i det følgende ta for meg noen eksempler for sanksjonene muntlig og skriftlig advarsel, samt beslutning om overføring til fengsel.

En muntlig advarsel innebærer at den domfelte får beskjed om å følge ekstra godt med på ut- og inntidspunktene fra da av, og ikke bryte disse flere ganger, da dette vil kunne resultere i alvorligere konsekvenser. Den muntlige advarselen blir notert internt på friomsorgskontoret, slik at de andre ansatte ved kontoret lett kan se om det tidligere har blitt gitt advarsler, og hva dette eventuelt har blitt gitt for. Dette er en effektiv måte for å lettere kunne avgjøre om det er bakgrunn for å innkalle vedkommende til et avhør eller ikke. Om den domfelte tidligere har fått en muntlig advarsel for det samme, er det rimelig å innkalle ham til avhør og så vurdere alternative reaksjoner på bruddet. Den domfelte vil i et avhør få mulighet til å forklare seg om grunnen til avviket på aktivitetsskjemaet. Bakgrunnen til avhøret og den domfelte sin forklaring blir så skrevet ned og undertegnet av begge parter. Vanlig prosedyre på dette er at første-konsulenten diskuterer saken med en overordnet og så kommer frem til en konsekvens på bruddet. Enkelte avhør resulterer i at den domfelte får enda en muntlig advarsel. Andre resulterer i at den domfelte får en skriftlig irettesettelse.

Skriftlige irettesettelser vil si at den domfelte får et brev hvor det står at han eller hun ikke har overholdt aktivitetsskjemaet, eller ikke har etterfulgt de krav og regler for straffegjennomføring med EK. Denne irettesettelsen vil så følge den domfelte i avgangsbrevet deres ved avslutningen av soningen. Om vedkommende blir straffedømt på et senere tidspunkt, vil en kunne se at han ikke klarte å overholde reglene til EK i en tidligere straffegjennomføring. Den ytterste konsekvensen av å bli innkalt til et avhør er å bli overført til fengsel. Dette kan skje samme dag som avhøret finner sted, om det er et alvorlig brudd. Nå skal jeg også legge til at det i enkelte tilfeller under avhør også kan komme frem at bruddet ikke var den domfelte sin feil og at bruddet derfor ikke vil få noen videre konsekvenser.

Når det gjelder brudd begått av de som har varetekt med EK, har Justis- og beredskapsdepartementet bestemt at disse bruddene skal håndteres slik en gjør med de som har straffegjennomføring med EK: ”Dersom siktede forlater avtalt oppholdssted må situasjonen behandles som en rømning, og siktede etterlyses og pågripes av politiet på vanlig måte” (Prop. 71 L (2012-2013): 15). Et gjenstående spørsmål her er hva som eventuelt vil skje med de mistenkte som kommer for sent inn i forhold til aktivitetsskjemaet, da disse personene ikke har obligatoriske møter med friomsorgen. En mulig løsning kan være at friomsorgens personale drar hjem til den mistenkte og foretar et avhør der. En annen mulighet er at de mistenkte får en ekstra utgang, for å få en mulighet til å forklare seg i friomsorgens lokaler. Om det derimot er snakk om at en mistenkt forlater boligen sin under tvungen innetid, og verken har gitt beskjed om dette på forhånd eller ikke er tilgjengelig på telefon, er det mest nærliggende å tro at dette forholdet umiddelbart vil bli videreformidlet til politiet, slik at den mistenkte blir etterlyst.

3.5.9 Ikke alle godkjennes

Selv om de fleste kriteriene som er beskrevet ovenfor er til stede, er det likevel enkelte som ikke vil få søknaden om å sone med EK innvilget. Dette gjelder blant annet domfelte som er siktet for nye straffbare forhold, bøtesonere, sikrings- og forvaringsdømte og domfelte som det har blitt besluttet at skal utvises fra landet (St.meld. nr 37: 129). Det vil være nærliggende å tenke at det vil være naturlig å gå ut i fra at en mistenkt som har fått et utvisningsvedtak, ikke vil kunne overføres til varetekt med EK, da rømningsfaren i slike tilfeller vil veie tungt, og at EK ikke vil kunne være tilstrekkelig for å ivareta formålet med varetekt. Det står videre i stortingsmeldingen at:

«Straffegjennomføring med elektronisk kontroll skal i utgangspunktet ikke innvilges hvis det dreier seg om kriminalitet begått i eget hjem, om alvorlig volds- eller sedelighetslovbrudd eller dersom en slik straffegjennomføring vil framstå som uforsvarlig eller støtende.» (ibid).

Av de sakene jeg har hatt kjennskap til ved Oslo friomsorgskontor er det ikke mange voldsdømte som får innvilget EK, men det finnes unntak. Unge mellom 18 og 25 år blir i større grad vurdert for EK, enn eldre som har begått voldshandlinger. Målet er å holde de unge unna fengsel, da en vet at dette kan føre til dårlige konsekvenser på lang sikt, både når det gjelder tilbakefall til ny kriminalitet og samt stigmatisering. Barneombudet påpeker noe av det samme i sin høringsuttalelse der de sier at fengsel er en lite konstruktiv reaksjon, fordi utdanning og arbeid da må utsettes eller avbrytes. Når det gjelder mistenkte i saker som gjelder grove

volds- og sedelighetslovbrudd kan en stille spørsmål om det vil være akseptabelt å overføre disse personene til varetekt med EK, da en av de grunnleggende forutsetningene for å bli overført til dette er at: ”tiltaket ivaretar samfunnets behov for beskyttelse” (Prop. 71 L (2012-2013): 14). På en måte kan en si at om en mistenkt i slike saker fikk innvilget varetekt med EK, så ville han kunne utelukkes fra andre tilsvarende saker som eventuelt hadde blitt begått mens han ble overvåket elektronisk. Spesielt hadde dette vært aktuelt i de tilfeller hvor varetekten med EK hadde vært total, det vil om han hadde hatt 24-timers husarrest, og det ikke hadde gått noen alarmer om ulovlige utganger i det aktuelle tidspunktet. På den andre siden kan en si at om denne mistenkte hadde blitt overført til varetekt med EK, for så å bryte forbudet ved å forlate boligen under tvungen innetid, samtidig som det hadde blitt begått lovbrudd andre steder, ville dette kunne ha medført sterke reaksjoner. Spesielt om det hadde vist seg at det var denne mannen som hadde begått lovbruddet.

Når en ser alle kravene som kommer i forbindelse med EK, kan en se at kontrollen av de som har fotlenker, omfatter mer enn kun den elektroniske kontrollen. Den elektroniske kontrollen blir brukt på ulike måter, og i forskjellige sammenhenger. Det er store variasjoner fra land til land. Også fra fylke til fylke, når en ser på Norge og tar med i betraktningen at EK ikke er tilgjengelige i alle fylkene.

3.6 Likheter og forskjeller

Det vil altså være noen likheter, men også noen forskjeller mellom de som har fotlenke som straffegjennomføring og de som har dette som surrogat for varetektfengsling. Når det gjelder dem som har varetektfengsling med EK, vil de ikke på lik linje med de som har EK som straffegjennomføring, ha et visst antall pålagte sysselsettingstider per uke utenfor hjemmet. Det vil variere hvor mye tid varetektpersonene skal oppholde seg hjemme, da det i de forskjellige sakene vil bli vurdert hva som er hensiktsmessig (Prop. 71 L (2012-2013):15). Enkelte kan under noen omstendigheter få innvilget sysselsetting utenfor hjemmet på dagtid, mens andre derimot vil måtte oppholde seg hjemme 24 timer i døgnet, som en slags husarrest (ibid). I enkelte tilfeller vil det også kunne bli pålagt å ha med seg følge når de skal oppholde seg utenfor hjemmet, mens det for andre vil være mulig å ha selvstendige utganger til nødvendige møter hos blant annet leger, psykologer osv.

For de som har EK som straffegjennomføring, vil det ikke forekomme at de har noen kontakt med politiet, med mindre det gjelder andre forhold enn det de er dømt for. De som har varetekt med EK, vil derimot måtte forholde seg til politiet og andre relevante instanser, når det gjelder etterforskningen i saken de er mistenkt i. De vil måtte ha kontakt for å avtale videre avhør, møter og liknende. Her ligger det en utfordring når det gjelder kriminalomsorgen, politiet og påtalemyndighet, for å få til et velfungerende samarbeid når det gjelder både oppfølging av den mistenkte, avtaler og møter den mistenkte vil måtte møte til i andre lokaler enn eget hjem, samt å redusere belastninger for eventuelle medlemmer i husstanden. Det siste punktet er viktig fordi selv om flere domfelte og deres samboere i forbindelse med undersøkelser som er gjort med straffegjennomføring med EK, vil det kunne tenkes at samboerne til de mistenkte vil oppleve varetektiden som mer inngripende i deres liv. Dette fordi mange mistenkte antakelig kan bli ilagt 24-timers husarrest, og vil da måtte oppholde seg hjemme døgnet rundt. Det er greit å være oppmerksom på at dette kan føre til at enkelte forhold kommer under press, spesielt for den mistenkte, da han ikke har noen retrettmuligheter i form av å forlate boligen. På en annen side kan det at den mistenkte blir pålagt å være hjemme, i andre tilfeller være et gode for familien om han før varetekten var mye borte hjemmefra. Dette kan føre til at familien kommer tettere sammen. Dette punktet har blitt bekreftet for meg fra enkelte domfelte på Oslo friomsorgskontor mens de sonet med fotlenke.

De som soner en dom med EK er også pålagt å komme til obligatoriske samtaler hver uke på friomsorgskontorene. Dette vil ikke bli aktuelt for de som har varetekt med EK. Friomsorgspersonalet skal derimot kunne være tilgjengelige for praktisk bistand og samtaler for de i varetekt, for blant annet å motvirke isolasjon og andre utfordringer knyttet til varetekten (Prop. 71 L (2012-2013): 15). Det er av stor betydning at de som får innvilget varetekt med EK blir fulgt nøye opp av kriminalomsorgen, både når det gjelder det å motvirke isolasjon og i forhold til andre problemer som måtte oppstå i tiden den mistenkte er under EK. En stor utfordring når det gjelder varetektinnsatte er å motvirke selvmordstanker og selvmordshandlinger.

4 VARETEKT

Det å bli satt i varetekt er et inngripende tiltak overfor den mistenkte, som kan få mange uhensiktsmessige konsekvenser. Mange opplever dette som en plutselig og altomfattende frihetsbegrensning med store personlig konsekvenser. I noen land har man derfor tatt i bruk forskjellige varetektsurrogater, men i Norge benyttes dette i liten grad. Det er også hos oss viktig å finne frem til nye tiltak som kan benyttes dersom surrogatene kan ivareta formålet med varetektsfengslingen. I det følgende kapitlet vil jeg gå igjennom hva varetekt er, herunder også hvordan dette kan oppleves av de varetektinnsatte, for å forstå bakgrunnen for innføring av EK som mulig soningsform. Jeg vil se dette i lys av en metodisk tilnærming jeg har valgt å kalle ”den menneskelige faktoren”.

Det er flere grunner til at noen blir varetektsfengslet. De vanligste årsakene er fare for bevisforspillelse, rømningsfare eller for å forhindre ny kriminalitet. En varetektsfengslet blir avskåret fra sin vanlige hverdag og blir fratatt selvbestemmelsesretten. En mister muligheten til å gå hvor en vil, når en vil, og mister muligheten til å ha samvær med familie og venner. Det er lett å forstå at dette ofte oppleves som en meget omfattende frihetsberøvelse. Enkelte som sitter i varetekt får mulighet å ha samvær med andre innsatte noen timer hver dag, mens de som har brev- og besøksforbud må tilbringe det meste av døgnet isolert fra de andre. Varetekt er i utgangspunktet ikke ment som straff, men som et hjelpemiddel for politi og påtalemyndighet i forbindelse med etterforskning av kriminelle handlinger. Det er derimot ment som en straff når en person som har begått en kriminell handling, blir funnet skyldig i dette og har fått en rettskraftig dom som innebærer soning i fengsel. Soning i fengsel *er* straff. Men hva er straffens formål? I følge Nils Christie er ordet straff veldig nøye forbundet med det å pine noen, og han poengterer at ”straff som administreres av strafferettssystemet er bevisst og nøyaktig uttenkt påføring av pine. De som straffes, *skal* lide.” (Christie, 1999: 16-17).

Finstad og Gjetvik poengterer også ut i fra sine intervjuer med varetektsfengslede at ”også *varetekt er påførelse av onder og fratagelse av goder*. I praksis er varetekt straff av, i prinsippet, uskyldige personer” (Finstad og Gjetvik, 1980: 104). Til sammen ble 51 personer i varetekt intervjuet i forbindelse med denne boken.

I St.meld. 37 (2007-2008) står det om varetektsfengsling at dette er et tvangsmiddel som benyttes av politi og påtalemyndighet når de etterforsker alvorlig kriminalitet. Det blir også fast-

slått at de varetektsfengslede er betraktet som uskyldige, da det ikke foreligger en dom i saken de etterforskes for. Selv om den mistenkte skulle tilstå, skal reglene om varetekt fortsatt gjelde og viktigheten av varsom bruk av varetekt er beskrevet av stortinget.

”Bruk av varetekt kan bare besluttes av retten innenfor de regler som straffeprosessloven setter, og det er retten som fastsetter hvilke vilkår som skal gjelde under fengslingen (...) Varetektfengsling er en stor belastning, og det personlige presset er ofte større enn ved frihetsberøvelse etter at dommen er falt. At varetektinnsatte er sterkt overrepresentert i selvmordsstatistikken, er et uttrykk for dette. Opplevelsen av en personlig krise er uavhengig av varigheten av varetektfengslingen. Ved innsettelse i varetekt er det både behov for god informasjon fra politiet om hva som har skjedd før og etter pågripelsen, og stor årvåkenhet fra fengselspersonalet. Kriminalomsorgens viktigste utfordring når det gjelder innsatte som blir sittende en tid i varetekt, er å forebygge og avhjelpe skadelige virkninger av isolasjon. Dette skjer først og fremst gjennom menneskelig kontakt og meningsfulle aktiviteter (St.meld. 37 (2007-2008)).

Det ligger mye bak disse ordene. For det første så betyr det at uskyldige kan ende opp med å bli brakt i varetekt. Selv om varetektsfengsling ikke er ment som straff, skal det lite fantasi til for å tenke seg at mange opplever dette som en type straff. Det å bli avskåret fra muligheten til selv å avgjøre hvor en vil oppholde seg, og bli henvist til et lite rom, isolert fra andre mennesker, med unntak av betjenter som kommer innom cellen med jevne mellomrom, kan av mange oppleves som straff. For det andre så innrømmes det at dette *er* en stor belastning for folk, og at dette oppholdet kan oppleves som mer dramatisk enn ved innsettelse etter en dom. I motsetning til ved varetekt, har den mistenkte ellers tid til å tenke på muligheten av å bli dømt til ubetinget fengselsstraff. Yngve Hammerlin oppsummerer dette slik:

”Fengselsoppholdet, og da særlig varetekten, synes å være for de aller fleste en stor sosial, eksistensiell, psykisk og fysisk påkjenning. Det omfatter den konkrete hverdagssituasjonen i fengsel, livssituasjonen sett i lys av avsondringen fra uteverden, og opplevelsen av fremtidas muligheter. Ulike sosiale tap i livet utenfor murene som følge av fengslingen slår ut. Særlig tap av eller brudd i relasjoner med nære personer ute, og da spesielt opphør av forhold til ektefelle/kjæreste/forlovede får en sterk utløsende effekt for livsavbruddet” (Hammerlin, 2009: 55).

Hammerlin poengterer at flere studier viser til at selvmord i fengsler har økt i absolutte tall, og at så mange som tre av fire av disse, tar livet sitt mens de er i varetekt (Hammerlin, 2009: 23). De varetektsfengslede får liten mulighet til selvbestemmelse og mange lider av tilpasningsreaksjoner den første tiden i varetekt, som følge av de sosiale og psykiske belastningene de opplever, herunder både sinne, angst og depresjoner (ibid: 63).

I følge straffegjennomføringslovens generelle bestemmelser angående varetekt under punkt § 46., står det at de innsatte ikke kan bli pålagt «andre innskrenkninger i friheten enn det som er nødvendig for å sikre formålet med fengslingen eller for å opprettholde ro, orden og sikkerhet i fengslet» (lovdata, 2014). Det står videre at «skadelige virkninger av fengslingen skal så vidt mulig forebygges» og at «Kriminalomsorgen skal prioritere tiltak for å avhjelpe negative virkninger av isolasjon».

Når en er i fengsel, om det er som domfelt eller som varetektinnsatt, og har blitt fratatt selvbestemmelsesrett, kan små ting virke mye større enn de kanskje hadde vært under andre omstendigheter utenfor fengslet. Det er ikke vanskelig å tenke seg frustrasjonen over ikke å kunne bevege seg fritt eller ha kontakt med de en normalt sett pleier å omgås med. Samtidig som de helt plutselig, for de varetektsfengslede sin side, må følge nye regler, påbud og forbud. Som Hammerlin uttrykker det: "[e]n hendelse som kan synes bagatellmessig i andres øyne, kan for den som er sårbar og psykisk lidende oppleves som en definitiv og ødeleggende katastrofe" (Hammerlin, 2009: 91).

Et annet sentralt vilkår for å bli varetektsfengslet er at det er en skjellig grunn til å mistenke at personen har begått kriminalitet som medfører mer enn seks måneders fengselsstraff (Kriminalomsorgen Varetekt, 2014). Det står videre at det både er påtalemyndigheten og politiet som vurderer om en person skal varetektsfengsles eller ikke, og de må da sørge for at vilkårene er oppfylt i forhold til loven. Det er en tredagersfrist etter pågripelsen, for å fremstille en person for varetekt og det er opp til tingretten å avgjøre om personen skal varetektsfengsles eller ikke. Om dette besluttes, må tingretten også fastslå hvor lenge en skal varetektsfengsles og om det skal ilegges brev- og besøksforbud. Politi- og påtalemyndigheten kan lempe på vilkårene, men dette må være innenfor tingrettens satte rammer. Deretter er det Kriminalomsorgen som skal sørge for varetektsplass for den mistenkte. Mistenkte i varetekt kan behandles på lik linje

med de innsatte i fengselet, innenfor rammene som påtalemyndigheten eller domstolen har satt (ibid).

Allerede på midten av 1950-tallet kom det frem at ikke alt var som det skulle innenfor fengslets murer (Hammerlin, 2009:16). Det ble satt søkelys på uverdige forhold inne i fengselet, som blant annet intoleranse, voldsbruk og nedverdiggende behandling av de innsatte. I tillegg til kritikken som kom mot fengselsmyndighetene, kom det også kritikk rettet mot helsevesenet. Kritikken mot helsevesenet gikk gjerne på manglete oppfølging av innsatte med store helsemessige problemer. Bakgrunnen for noe av kritikken som oppsto i 1950-årene, kom i kjølevannet av to selvmord begått på kort tid av innsatte. Fortsatt blir det slått opp i nyhetene når noen begår selvmord i norske fengsler, men ifølge Hammerlin så blir disse selvmordene nå, siden 1990-tallet, presentert på en mindre dramatisk måte enn tidligere, selv om alvorret i disse handlingene ikke har blitt mindre (ibid: 18).

Dette temaet er fortsatt høyst aktuelt. 14. januar 2014 kunne en på regjeringens hjemmeside lese Justis- og beredskapsminister Anders Anundsens tale hvor han uttrykker bekymring for de innsatte i norske fengsler (Regjeringen, 2014). Anundsen erkjente at en som innsatt er underlagt tvangsmakt fra staten, og at det derfor ligger et stort ansvar fra kriminalomsorgens side, for å ta vare på de innsatte. Kriminalomsorgen skal ivareta sikkerheten deres og forsøke å forhindre forhold som kan resultere i at de innsatte vil ta sitt eget liv. Det ble videre pekt på at det var så mange som ti personer som i 2013 valgte å ende sine liv, mens de var innesperret. Anundsen minner om at det til sammenlikning gjennomsnittlig har vært mellom tre og fire selvmord i året i norske fengsler siden 1990-tallet. Tallet fra i fjor er med andre ord urovekkende høyt, og det ble lagt vekt på at det fra regjeringens side nå arbeides med en rapport som skal ta for seg konkrete tiltak for å forhindre selvmord. Denne rapporten skulle være ferdigstilt i løpet av våren 2014. Også de innsattes helse ble det satt fokus på, og det ble påpekt at det var viktig at de skulle få det helsetilbudet de hadde rett på, samt at dialogen mellom fengslene og de ansatte i helsetjenesten måtte være god.

Det er ingen tvil om at det kan være svært belastende å være innsatt i et fengsel, og da kanskje spesielt i varetekt. En kommer som oftest i varetekt ganske uforberedt, i motsetning til de fleste som har mottatt en dom, da disse som regel har hatt tid til å venne seg til denne tanken før selve innsettelsen skjer. Hammerlin understreker det udiskutable faktum at hele tre av fire

personer som velger å ta selvmord i fengsel, gjør dette mens de er i varetekt, og de fleste begår disse handlingene de første tre ukene de er fengslet (Hammerlin, 2009: 23). Det er all grunn til å ta Hammerlins ord på alvor når han skriver følgende angående selvmordsproblematikken:

”For det første etisk og fagetisk sett: Ethvert selvmord er ett for mye, og det må arbeides faglig adekvat og omsorgsfullt for å forhindre selvmordsnære handlinger. For det andre: Om det er mange eller få selvmord og selvmordsskader i et fengsel sammenliknet med andre institusjoner, rokker ikke ved den grunnleggende etiske fordringene om at ethvert selvmord og enhver selvskadehandling avspeiler at mange sliter med fengselsoppholdet på en måte som kan være livstruende” (ibid: 24).

Hammerlin trekker frem at det er rundt tre ganger så mange menn som kvinner, som valgte å ta sitt eget liv på 2000-tallet, og at det totalt ble begått mellom 500- 600 selvmord hvert år i denne perioden (ibid: 22). Menn er overrepresenterte som innsatte i norske fengsler. I følge Statistisk sentralbyrå var det 16 502 fengselsdommer i 2011, hvorav 14 546 av disse var menn, og kun 1 956 var kvinner (SSB, 2013).

Den norske Helsingforskomité (NHC) viser til at Norge flere ganger har blitt kritisert i forbindelse med varetektsordningen: ”Komiteen uttrykker blant annet bekymring for bruken av politiceller og isolasjon, både under varetekt og i straffegjennomføringen. Dette har Norge lenge vært kritisert for, både av FNs Menneskerettighetskomité og andre internasjonale organer” (NHC, 2011).

Finstad og Gjetvik pekte også på at varetektsordningen lenge var blitt kritisert. De viste blant annet til at Anders Bratholm så langt tilbake som i 1957 kom med kritikk mot denne ordningen (Finstad og Gjetvik, 1980:13). Bratholm var kritisk til reglene for fengsling og pågripelse, og mente at fengslingsspørsmålet på den tiden i stor grad var basert på skjønnsmessige vurderinger; at myndighetene hadde motiver som ikke var åpne og anerkjente. Bratholm nevner eksempler at ved å plassere en siktet i varetekt, vil dette legge et press på vedkommende for å tilstå, da frihetsberøvelsen i slike tilfeller er omfattende. Ved å ha den siktede i varetekt, ville også politiet alltid ha han tilgjengelig for avhør (ibid).

Kriminalmeldingen fra 1978 hvor temaet varetektsfengsling ble tatt opp, viste til tre hovedpunkter kritikken var rettet mot (ibid: 13). For det første ble det hevdet at varetektsfengsling

ble brukt for ofte, og da gjerne på unge folk, og for bagatellmessig kriminalitet. For det andre kritiserte de lengden på varetekten. For det tredje nevnte de at behandlingen av slike fengslingssaker i stor grad var for summarisk, i forhold til hvor stort og omfattende inngrep dette innebærer for den siktede. Kriminalmeldingen tok også opp at det var sosialt og økonomisk svake personer som hovedsakelig ble varetektsfengslet. Det ble lagt vekt på at slike personer ikke sto i en sterk posisjon til å forsvare seg mot dette. Videre ble det understreket at det var bekymringer for rettssikkerheten til de siktede, da reglene og grensene for varetektsfengsling var for ubestemte og vide. Når det gjelder de varetektsfengslede personene som ble intervjuet, la de vekt på at de ikke hadde fått sagt alt de ville si, samt at det hadde vært problematisk å forstå hva som ble sagt i retten. Med andre ord så kunne dette utgjøre en trussel mot deres rettssikkerhet (ibid: 42).

Når det gjelder kritikk mot lengden en tilbringer i varetekt, viste Finstad og Gjetvik at selv om de siktede ifølge Kriminalstatistikken i gjennomsnitt satt tre uker i varetekt, så viste deres undersøkelse noe helt annet (ibid: 51-52). De ville finne frem til lengden på varetekten ved å se på tall fra Oslo kretsfengsel og deres eget utvalg av varetektfanger. Resultatet de kom frem til var at gjennomsnittet deres ikke var på tre uker, men på hele syv uker.

Også internasjonalt har Norge gjentatte ganger blitt kritisert for utstrakt bruk av varetektsfengsling, av blant annet "The UN Committee Against Torture (CAT), The UN Working Group on Arbitrary Detention og The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) (Prop. 71 L (2012-2013): 8). Dette til tross for at Norge har tiltrådt flere konvensjoner som Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, som begge har betydning for bruken av varetekt (ibid). Justis- og beredskapsdepartementet er av den oppfatning at en innføring av et varetektsurrogat med EK "kan bidra til redusert bruk av varetektsfengsling og dette anses å være i samsvar med Norges internasjonale konvensjonsforpliktelser" (ibid).

4.1 Varetektplasser og soningskøer

I mars i år kunne en lese at politiet måtte løslate en av fem personer som var pågrepet, mistenkt for overfall og knivstikking, selv om retten hadde medhold til (Marthinsen, 2014). Grunnen var at det ikke var nok varetektsplasser. Dessverre er det ikke sjelden en ser slike overskrifter. Både soningskøer og mangel på varetektsplasser har lenge vært et tema i Norge.

Disse begrepene henger sammen, da en soningskø betyr at det ikke er nok plasser å oppdrive for domfelte som har mottatt en dom og venter på å få sone denne. Det er med andre ord en plassmangel i fengslene. Når en person er pågrepet, mistenkt for å ha begått en kriminell handling, og det blir begjært varetektsfengsling, er en avhengig av at det er ledige plasser i fengslene for at denne personen skal varetektsfengsles. Etter mange år med soningskøer la Justisdepartementet i 2006 frem tiltaksplanen *Rask reaksjon – tiltak mot soningskø og for bedre innhold i soningen*, for å avvikle soningskøen innen 2009:

«Det er en mangel på soningskapasitet i Norge i dag som gir soningskø, og køen svekker straffens formål. Mangel på tilstrekkelig varetekts- og soningskapasitet forsterker også problemet med gjengangerkriminelle. Når ny kriminalitet begås av straffedømte eller tiltalte som venter på dom og soning, svekkes tilliten til straffesystemet og kriminalpolitikken. Dette oppleves provoserende av ofrene for kriminaliteten. Skal samfunnet kunne møte utfordringen fra den organiserte kriminaliteten, må straffegjennomføringen og varetektskapasiteten fungere som forutsatt. Kriminalomsorgen må være i stand til å ta seg av de til en hver tid straffedømte og ha tilstrekkelig kapasitet i forhold til varetekt» (Rask reaksjon).

Men enda er det kø, og media fokuserer stadig på problemet som reiser seg på grunn av plassmangel.

4.2 Enerom, dublering og flermannsceller

Dublering var et av forslagene som ble gitt i Rask reaksjon, for å få ned soningskøen. Frivillig dublering kan føre til ytterligere ubehag og negative innvirkninger på de innsatte, både de som soner dom og de varetektsfengslede. Men det er ikke bare negative sider rundt det å dele rom med andre. Noen ganger kan det også være en fordel ved at det kan motvirke isolasjon og andre negative forhold. Når en hele tiden har andre i umiddelbar nærhet, vil en gjennomførelse av et eventuelt selvmord også bli vanskeligere.

Norske soningsforhold er noe som nå og da blusser opp både i nasjonale og i internasjonale media. Det har blant annet blitt fokusert på hvor bra våre norske innsatte har det, i nye fengsler som blir sammenliknet med flotte hoteller. Ja, våre nye fengsler *er* flotte og fremstår som rene luksusboliger sammenliknet med andre lands fengsler. Sikkert også med tanke på noen av de innsattes egne boliger utenfor fengslene. Noen innsatte har ikke egne boliger å gå til etter endt soning, og må flytte inn hos venner og familie. De fleste innsatte har enerom, men

det finnes også plasser hvor innsatte deler celler, som ved dublering og i flermannsceller, med de nevnte fordeler og ulemper dette kan medføre for den enkelte.

I motsetning til fengsler i mange andre land, hvor mange må dele celle med flere andre, er dette et unntak her. I 2004 skrev Inger Spakmo en masteroppgave som tok for seg bruken av flermannsceller i Norge (Spakmo, 2005). Selv om det på den tiden sto i straffegjennomføringsloven § 17 første ledd, tredje punktum at: ”innsatte skal være i enerom om natten hvis ikke helsemessige forhold eller plassmangel er til hinder for det”, kom Spakmo frem til at det i Norge i 2003 var til sammen 35 tomannsceller, 4 tremannsceller og hele 25 firemannsceller. Det kom også frem at det ikke var frivillig å måtte dele celle med andre. Til sammenlikning er det i mange andre land, hvor innsatte også må dele celler, noen ganger slik at de innsatte må sove på skift, da det ikke er nok senger til alle, og mange har meget uhygieniske soningsforhold.

I Ot. Prp. 31 (2006-2007) står det at det da var hele 738 plasser i rom som er laget for to eller flere innsatte, og at det i 2004 var rundt ”14 000 fengselsdøgn som ble gjennomført ved dublering” (Ot. Prp. 31 (2006-2007): 24). Det står videre at økt bruk av dubleringer i enmannsceller var ett av tiltakene som ble foreslått i tiltaksplanen *Rask reaksjon* for å få avvirket soningskøen, og at dette tiltaket kunne tilsvare 20 fengselsplasser. Dubleringen skulle her være, så langt det var mulig, frivillig og kun brukes til soningskøen var borte.

Oppgaven til Spakmo avdekket også store problemer vedrørende bruken av flermannsceller. Blant annet kom det frem at flere av de innsatte som ikke hadde egne celler opplevde både helsemessige problemer, smittefare, mobbing og trusler. Når det gjaldt hygiene kom det frem at mange innsatte ikke var så nøye med egen hygiene (Spakmo, 2005: 21). Når der gjaldt smittefare, ble det poengtert at det var lettere å bli smittet om en var på en firemannscelle enn om en bodde på egen celle. Det ble i denne sammenheng bekreftet at om det var mistanke om smitte av alvorlige sykdommer, så ville personene bli isolert til de hadde funnet ut hva slags smitte det dreide seg om, og om denne var smittsom (ibid: 22-23). Det å dele hygieneeffekter som barberblader, er en kilde til smittefare (ibid). En annen uheldig effekt av å dele celler med andre, er at en kan bli negativt påvirket av de en deler celle med. En av informantene til Spakmo uttrykte det slik: ”...enda mer kriminell av å sitte på firemannscelle. Deler jo erfaring, og lærer nye ting” (ibid: 35).

KRUS nevnte i sin høringsuttalelse (2006) i forbindelse med *Rask reaksjon*, at når det gjaldt dublering i fengsler med høy sikkerhet, er hverdagen til de innsatte preget av meget begrenset privatautonomi, en mangel på selvstyre, og at en derfor skal være forsiktig med å innskrenke deres selvstendighet ytterligere. Som eksempel her nevner KRUS retten til å beskytte seg fra kontakt fra andre innsatte, som kan oppleves truende. I følge KRUS blir en ved dublering tvunget til sosialt samvær med andre personer, som kan medføre risiko for overgrep. Herunder nevnes det at noen innsatte tyr til vold eller trusler, om de føler seg truet, og spesielt hvis de ikke har noen tilbaketrekningmuligheter fordi de befinner seg innelåst på samme celle. Videre nevnes det at dublering også innebærer fare for negativ og skadelig påvirkning mellom de innsatte. Mange innsatte har avvikende tanke- og handlingsmønstre, og dublering kan redusere et eventuelt påvirknings- og endringsarbeid fra de ansatte i fengslet, hvilket igjen kan gjøre det vanskeligere for en innsatt å bli resosialisert inn i samfunnet. Til sist nevnes det at dette kan føre til en spiral, ved at den innsatte så begår ny kriminalitet og ender opp enda en gang i straffesystemet, hvilket ikke vil gjøre soningskøen mindre. Hovedverneombudet i kriminalomsorgen (2006) var om mulig enda tydeligere enn KRUS på dette området. De hadde med både fet skrift og store bokstaver skrevet i sin høringsuttalelse samme år at en ikke skulle benytte dubleringer som virkemiddel. De brukte sterke ord når de uttalte at om det var noe som fikk både hovedverneombudet i kriminalomsorgen og fengselsbetjenter *til å gråte blod i fortvilelse så er det nye forslag om dublering av celler. Dubleringer er og blir uverdi for en velferdsstat som Norge!* De beskrev videre hvordan fengselsbetjenter enkelte kvelder ser innsattes redde øyne, når de skal låse de innsatte inn på flermannscellene, men ikke har noe alternativ enn å vri om låsen og håpe at det skal gå bra enda en natt.

Det er mange ulemper ved å måtte dele celler med andre, men som nevnt er det ikke kun ulemper. Det har også vist seg at det kan oppleves som betryggende å dele celle med flere, for ”de som lider av sykdommer, eksempelvis diabetes, epilepsi eller hjerteproblemer (...) Når man har slike sykdommer og blir akutt syk er risikoen til stede for at man ikke greier å varsle om dette selv” (ibid: 25). I de tilfellene blir det lagt vekt på at sjansene for å få hjelp raskt, øker om en deler celle med andre. Videre ble det nevnt at ikke alle ønsket å ha enecelle, at de var redde for å være helt alene. Et annet punkt som ble nevnt, var at det var en fordel å være på flermannsceller, i tilfelle en innsatt har selvmordstanker: ”En mann som vil begå selvmord, vil på et eller annet vis klare det. Men med andre folk til stede så vil gjerne ikke motiveringen,

eller fokuset da, være der hele veien, og en kan gjerne forhindre det” (ibid). Det ble samtidig understreket i denne forbindelse at det var fengselet som hadde ansvaret for å ivareta helsen til de innsatte, og sørge for å hente inn helsepersonell.

Et godt spørsmål i denne sammenheng kan være hvordan det vil oppleves å bli satt rett inn i en flermannscelle ved innsettelsen, i forhold til å få enecelle, med tanke på selvmordsnærhet. I en flermannscelle vil man få mange distraksjoner gjennom å måtte forholde seg til andre personer, mesteparten av døgnet, mens man i enecelle vil være alene med sine tanker. Det er ikke vanskelig å tenke seg at en varetektinnsatt har mange spørsmål og tanker som en ikke vil kunne få svar på med en gang. For noen kan det å ha noen å dele tankene sine med, muligens hjelpe for å bryte eventuelle negative tankemønstre som har kommet i forbindelse med varetektsfengslingen. Men når dette er sagt så er jo alle er forskjellige og hvem man ender opp med å dele celle med, vil ha mye å si.

Syv av enkeltcellene i Halden fengsel har nå blitt gjort om til dublering, men det er ønskelig at dette kun er en midlertidig løsning, for å motvirke soningskøen (Sloreby, 2014). Dessuten er det frivillig for de innsatte om de ønsker å benytte seg av dette. Det blir også foretatt fysiske og psykiske vurderinger av de innsatte, i tillegg til at de ser an de innsattes atferd, hva de er dømt for, samt kultur og språk, før noen får dele celle (ibid). Med tanke på masteroppgaven til Spakmo, er dette et skritt fremover, med tanke på at de innsatte her selv kan velge om de vil dele celle med en annen eller ikke.

I løpet av de årene jeg har studert kriminologi har jeg mer enn en gang bekymret meg når jeg har lest om dårlige soningsforhold i andre land. Noen er av den oppfatning at når en har gjort noe galt, så skal en også pines for det. Så det å skulle «pines» i et nytt fengsel i Norge stemmer ikke alltid overens med det folk ser for seg som «passende straff». En ting det er verdt å merke seg når det gjelder å skulle «straffe» noen, er at straffen skal virke hensiktsmessig. Mange studier har vist at det å sone en fengselsstraff er ikke det samme som å bli et «bedre» menneske. I dette legger jeg blant annet at en ikke begår ny kriminalitet etter endt soning. Om fengselsstraffer *hadde virket* og *faktisk motvirket* ny kriminalitet, så ville vel ikke fengslene blitt fylt opp av de samme menneskene, om og om igjen (Mathiesen (2007), Cohen (1977), Christie (1999)). Så det å legge soningsforholdene til rette og gi de domfelte noe å strekke seg etter, etter endt soning, gir slik jeg ser det, et bedre utgangspunkt for de domfelte til å holde

seg unna ny kriminalitet når de slipper ut igjen. Tilbakefallsraten til ny kriminalitet er viktig i denne sammenheng. Norge ligger veldig bra an når det gjelder dette, om vi sammenlikner oss med andre vestlige land. Dette er jo noe som også vil komme det øvrige samfunnet til gode. Også det å ta vare på de menneskene som er i fengsel, uavhengig om de soner en dom eller om de er varetektsfengslet, *imens* de er inne, er også ytterst viktig. En burde strebe etter å redusere de skadelige virkningene av et fengselsopphold mest mulig, der en kan. Både for å motvirke isolasjon og andre skadelige virkninger av et slikt opphold, og i tillegg fordi dette kanskje kan være med å redde liv i fengslene. Mathiesen har lenge vært opptatt av om fengselsbruk kan forsvares. Han konkluderte med at:

”At fengsel ikke rehabiliterer, er i dag velkjent. Det vi finner i nyere, ”annen generasjons” forskning, er noen temmelige beskjedne til marginale virkninger under gunstige betingelser. Virkningene er alt for små til å være noe forsvar for fengsler, og normalt er betingelsene for rehabiliteringstiltak alt annet enn gunstige i fengslet” (Matheisen, 2007: 205).

4.3 Fengsel – en total institusjon

Fengsel er en total institusjon som i noen tilfeller vil kunne føre til blant annet endringer i ens oppfattelse av seg selv. Også graden av isolasjon i et fengsel, vil ha noe å si for opplevelsen av oppholdet der. Om en blir tildelt enecelle eller flermannsceller vil kunne påvirke den innsatte på negative måter, men det kan også ha noen positive innvirkninger på enkelte. Hvorfor en har havnet i varetekt, mistenkt for å ha begått en kriminell handling, sier noe om landets lover og regler, samt håndhevelse av disse, hvor de gjeldene lover blir brutt. I tillegg til ens egen opplevelse rundt det å være i et fengsel, kan dette medføre at en får et avviksstempel på seg.

Erving Goffman kalte fengsler for en «total institusjon» (Goffman, 2001: 12). Totale institusjoner symboliseres ifølge Goffman «ved den barriere mod socialt samspill eller interaktion med omverdenen og mod det at kunne gå, når man vil, som ofte er direkte indbygget i institusjonen, f. eks låste døre, høje mure, pigtrådshegn”. Han nevner videre at de som kommer til en total institusjon som et fengsel, ankommer stedet med en viss forestilling om hvem de selv er, men at de raskt etter ankomsten «påbegynder radikale ændringer i sin *moralske karriere* – et psykisk utviklingsforløb, sammensat af de progressive forandringer i hans tro på sig selv og andre af betydning for ham» (ibid: 19). Han mener at en i totale institusjoner «går ind til en

rekke ydmygelser, nedværdigelser og krænkelser av personligheten» (ibid), selv om dette muligens ikke blir påført med vitende og vilje av de som arbeider der.

Hammerlin beskriver også dette totale systemet, som har noen spesielle struktur- og handlingsbetingelser, som påvirker den innsattes livssituasjon og livskvaliteter (Hammerlin, 2009: 26). Samtidig nevner han også at de innsatte mens de er i fengsel, kan styrke enkelte ferdigheter til å mestre enkelte oppgaver i livsvirksomhetene. Graden av isolasjon inne i fengselet har også en del å si. I fengsler med høyt sikkerhetsnivå og i isolasjon, kan situasjonen for varetektsinnsatte oppleves som ekstra belastende (ibid: 82). Det å være i fengsel, om det er som domfelt eller det er som varetektsinnsatt, kan være stigmatiserende. Både for den innsatte, men også for de som er rundt den innsatte av nære og kjære. Om en kan redusere bruken av varetektsfengsling der dette er forsvarlig, vil en også redusere muligheten for stigma.

Ingen land er like når det kommer til skikk og bruk, og skrevne og uskrevne lover og regler. Og de fleste av disse er i konstant endring, selv om enkelte handlinger i seg selv blir oppfattet som gale, uavhengig av om det er en lov mot dette eller ikke. Eksempler på dette kan være drap, voldtekt og vold. Lover blir innført, og kan føre til at noe som før var ansett som kriminelle handlinger, blir lovlig. For eksempel så var det inntil tidlig på 1970-tallet kriminelt, og dermed straffbart, med homofilt samliv mellom to menn i Norge. Dette ble avkriminalisert i 1972. I 1993 kom partnerskapsloven, som ga to personer av samme kjønn rett til å registrere partnerskap (Store norske leksikon, 2014). I 2008 ble det vedtatt endringer i ekteskapsloven som gjorde at homofile kunne gifte seg fra 2009 (Regjeringen, 2008). I tillegg har det nå blitt ulovlig å diskriminere på bakgrunn av seksuell orientering. I skarp kontrast til dette, praktiseres det den dag i dag, både lange fengselsstraffer samt dødsstraffer i andre land for homofilt samliv.

”Det er først når atferden defineres som avvikende at den blir avvikende. Men det at handlingen stemples som avvikende – og en person stemples som avviker – vil i seg selv ha visse konsekvenser. Og en av konsekvensene kan være at vedkommende vil bli skjøvet lenger inn i rollen som avviker” (Hauge, 2001: 100).

Desto flere lover og regler et samfunn har, jo lettere skulle det da tenkes at en kan bli kalt en avviker. En kan spørre seg om et samfunn er tjent med å kriminalisere mange handlinger, dersom dette fører til flere avvikere. ”[H]vilke atferdsformer som defineres som avvik og hvilke

reaksjoner disse avvikene blir møtt med, er noe som er skapt av samfunnet, og som ikke kan tilskrives atferden i seg selv” (ibid: 101-102). Det å settes i fengsel blir av mange sett på som en avvikende handling. George Herbert Mead var en av hovedbidragsyterne innenfor symbolsk interaksjonisme, ”hvor menneskelig atferd sees som bestemt av den enkeltes definisjon av seg selv, det samfunn han eller hun lever i og den situasjon vedkommende har i dette samfunnet” (Mead i Hauge 2001:100). Hauge bemerket at overført til kriminologien betyr dette at om en blir utpekt som kriminell, kan dette føre til at ens selvbilde blir endret (ibid). Videre forklarte han dette slik: ”Fordi ”de andre” ser på en som kriminell, vil man kunne begynne å se på seg selv på samme måte. Og dersom man aksepterer at man er kriminell, vil også mange av motforestillingene mot kriminalitet falle bort”. Dette kan fungere som en selvoppfylgende profeti. Om da et samfunn har kriminalisert en rekke handlinger, og sanksjonerer der disse blir brutt, vil dette potensielt produsere mer avvik og kriminelle handlinger.

Christie er også inne på dette temaet når han skriver: ”Handlinger er ikke, de blir, deres mening skapes mens de oppstår. Å klassifisere og evaluere er kjerneaktiviteter for mennesker. Verden kommer til oss som vi konstituerer den. Kriminaliteten et produkt av historiske, kulturelle, sosiale og mentale prosesser” (Christie, 2004: 22). Christie mener at alle handlinger kan bli forstått på ulike måter. At en og samme handling kan forstås forskjellig, som blant annet god, dårlig, gal eller som kriminell. Hvordan en oppfatter en handling vil også ha noe å si for hvordan en reagerer på denne handlingen. Christie uttrykte at:

”Vi har skapt samfunn hvor det er spesielt lett, og også i manges interesser, å definere uønskede handlinger som kriminelle. Dette i kontrast til å se handlingene som eksempler på dårlige, vanvittige, eksentriske, uvanlige eller usømmelige. Dette er en situasjon som åpenbart vil influere fengselssituasjonen i den industrialiserte verden. Det blir økt press i retning av å anvende fengsel når andre kontrollformer svekker, enten det nå gjelder skolens autonomi, troen på at Gud ser alt, eller den primære kontroll” (ibid: 68).

Christie legger også til at bruken av straff varierer, og er et resultat påvirket av sentrale politiske ideer, av vilje til å finne alternative løsninger, samt at det er et resultat av nasjonens historie, noe som vil variere i de forskjellige land (ibid). Men han understreker også at det er en alvorlig trussel mot idealer som sosialt samhold og assimilasjon, om det er stor vekst i straffens institusjoner, og påpeker at ”Så lenge det ikke er mange som sees som ekstremt avvikende eller fundamentalt kriminelle, kan nok arrestasjon, tiltale og straff ha gunstige virkninger på det indre liv i et samfunn. Med en liten fangebefolkning er det mulig å tenke på avvik som

et *unntak*” (ibid: 131). Videre blir det i tillegg tatt opp at vi ikke lenger er så nær hverandre, som vi var tidligere. Selv om det bor mange i store byer, så er det ikke alltid at en kjenner sine naboer. Christie viser til Robert Putnam sentrale funn at: ”folk ikke møter folk i samme grad som tidligere. Mangelen på nærkontakt betyr økt avhengighet av media for beskrivelse av hva som hender, og for å gi mening til hendelsene” (Putnam i Christie, 2004: 89).

Thomas Mathiesen konstaterer at det i media legges vekt på det avvikende ved avvikerer, at de avvikende trekkene ”fremheves spesielt og gjøres til det sentrale, mens de trekk hos disse individene som er ”normale”, og som kunne dannet helheten som avviket finner sted innenfor, underkommuniseres” (Mathiesen, 2002: 210). Han mener at dette er ”viktig punkt fordi de ”normale” trekk tross alt er klart de hyppigste. Også lovbrutere, for eksempel, er vanlige folk som gjør vanlige ting; deres avvik er nettopp avvik også for dem, i hvert fall i de aller fleste tilfeller” (ibid). Når det skal prioriteres hva som skal presenteres i pressen angående kriminalitetsspørsmål, foretas det meget klare prioriteringer av pressens folk, som ”vurderer, sikter og gir selektiv behandling av kriminaliteten på en måte som avviker sterkt fra det allsidige, representative bildet som de selv sier eller impliserer at de gir” (ibid: 134). Mathiesen sier at vi på denne måten kan se makten som mediene har. På vårparten av 2014, når jeg søkte opp både ordene ”elektronisk kontroll” og ”fotlenke” i søkemotoren Google, er det stor overvekt av både positive og faktabasert informasjon av denne formen for EK. Det er ingen store skanda-leoppdrag som umiddelbart dukker opp. En kan derimot blant annet lese at det allerede står rundt 100 domfelte i soningskø, som har søkt om å få sone med EK i Møre- og Romsdal, hvor straffegjennomføring med EK starter opp i mai 2014 (Stette Høyberg og Sandberg, 2014). Det at folk søker seg til EK, betyr jo at mange ser på denne formen for straffegjennomføring som ønskelig, også fra de domfeltes side.

4.3.1 Stemplingsteorien

Interessen for kriminaliseringsprosessen – både når det gjaldt hvilke atferdsformer som ble kriminalisert og hvilke individer som ble stemplet som kriminelle – var et særpreg ved de såkalte stemplingsteoretikere som sto spesielt sterkt i 1960-årene. Særlig var de opptatt av konsekvensene av å bli stemplet som kriminell – og hvordan dette kunne føre vedkommende inn i en avvikskarriere. Årsaken til kriminalitet – eller rettene til en kriminell livsstil – fant de i rettssystemet som skilte noen ut og presset de inn i rollen som kriminell (Hauge, 2001: 18).

Howard Becker (1966) tar opp hvordan en kan ende opp med å få status som en avviker, eller en outsider som han kaller det, og hva dette innebærer for både avvikeren og for samfunnet. Becker var av den oppfatning at alle sosiale grupper lager sine egne regler, og i varierende grad vil forsøke å håndheve disse (Becker, 1966: 1). Disse gruppene vil ha sine egne meninger og regler om hva som blir oppfattet som riktig og galt. Når en person så bryter med disse reglene, kan han bli sett på som "a special kind of person, one who cannot be trusted to live by the rules agreed on by the group. He is regarded as an *outsider*" (ibid). Det er altså samfunnet som skaper avvikere, ved å lage regler og stemple folk som avvikere når de ikke følger de gjeldene normer og regler:

"From this point of view, deviance is *not* a quality of the act the person commits, but rather a consequence of the application by others of rules and sanctions to an "offender". The deviant is one to whom that label has successfully been applied; deviant behaviour that people so label" (ibid: 9).

I følge Becker så er det å bli tatt, og "publicly labeled as a deviant", en av de mest avgjørende skrittene på veien til å bygge opp et stabilt avvikermønster (ibid: 31). Og det er gjerne det som skjer når en blir mistenkt, tiltalt og dømt for kriminelle handlinger. En får et avviksstempel. Dette avviksstempelet går ut over det å bli kalt en avviker. En avviker blir også tillagt andre kvaliteter. Sagt med Beckers egne ord: "Possession of one deviant trait may have a generalized symbolic value, so that people automatically assume that its bearer possesses other undesirable traits allegedly associated with it" (ibid: 33). Videre poengterer han at en kun trenger å begå en kriminell handling for å bli stemplet som kriminell. Becker gir så et eksempel på at en som har blitt tatt for innbrudd, da gjerne kan bli oppfattet som en som kan begå liknende lovbrudd igjen, samt at han kan bli oppfattet som "deviant or undesirable in other respects" (ibid). Becker viser også til Everett C. Hughes skille mellom "master and auxiliary status traits. Hughes notes that most statuses have one key trait which serves to distinguish those who belong from those who do not" (ibid: 32). Hughes mente at enkelte statuser teller mer enn andre, herunder blant annet rase og det å bli stemplet som kriminell, blir klassifisert som *master status trait*. Følgene av dette vil kunne være at folk først og fremst oppfatter en som kriminell, før en tillegges andre kvaliteter.

Også Becker påpeker at andres reaksjoner og oppfattelser vil kunne føre til selvoppfyllende profetier: "Treating a person as though he were generally rather than specifically deviant produces a self-fulfilling prophesy. It sets in motion several mechanisms which conspire to shape

the person in the image people have of him” (ibid: 34). Men Becker understreker også at det ikke alltid er tilfellet at en som har blitt tatt for noe avvikende og fått avvikerstempelet, uunngåelig vil begå flere avvikende handlinger (ibid: 36).

Becker nevner også at Frank Tannenbaum, Edwin Lemert, John Kitsuse, Kai Erikson og Becker selv, medvirket til det Becker mener uheldigvis har blitt referert til som ”labelling theory” (ibid: 178). Becker mente dette var uheldig, og at det han ville frem til ved å studere avvik, var å ”apply to sociological research and analysis generally, reaffirming the faith that the field of deviance is nothing special, just another kind of human activity to be studied and understood” (ibid). Et poeng for Becker var at “the act of labelling, as carried out by moral entrepreneurs, while important, cannot possibly be conceived as the sole explanation of what alleged deviants actually do” (ibid: 179). For eksempel mente han at det var dumt om en gitt ut i fra at:

“[S]tick-up men stick people up simply because someone has labelled them stick-up men, or that everything a homosexual does results from someone having called him homosexual. Nevertheless, one of the most important contributions of this approach has been to focus attention on the way labelling places the actor in circumstances which make it harder for him to continue the normal routines of everyday life and this provoke him to “abnormal” actions (as when a prison record makes it harder to earn a living at a conventional occupation and so disposes its possessor to move into an illegal one)” (ibid).

Det å få et avvikerstempel kan få konsekvenser både for den stemplede og for samfunnet for øvrig. Et samfunn er ikke tjent med å stemple en stor del av et samfunn som avvikere. Det er heller ikke ønskelig at mange oppfatter seg selv som avvikere. I forhold til vårt samfunn så er det ikke uvanlig at en tillegger en som har sonet i fengsel, et avvikerstempel. Det å oppholde seg i vanlig varetekt i lang tid, kan sammenliknes med soning i fengsel, da begge disse oppholdene vil skje i nettopp i et fengsel. Om en, i de tilfellene der dette er mulig, kan benytte seg av egnede varetektssurrogater, så kan dette muligens hjelpe til slik at en mistenkt kanskje ikke i like stor grad da vil bli oppfattet som en avviker.

4.4 Selvmord i norske fengsler

Studier som er gjort opp gjennom årene viser at selvmord i fengslene i absolutte tall har økt: På 1960-tallet var det ett selvmord i gjennomsnitt pr. år; 1970-tallet to; 1980 tallet tre; 1990-tallet fram til nå, ca.

fire til fem. Det daglige middeltallet på fanger har også gått betydelig opp. Det er nå på ca. 3500 mot ca. 1700-1800 på 1980-tallet. Inntil 1990-tallet var det bare menn som hadde brutt livet i fengslene. Fra 1990-tallet til nå er det tre kvinner. Selvmord under varetektfengsling dominerer: Grovt sett sitter tre av fire som bryter livet i fengsel i varetekt, og svært mange av selvmordene gjennomføres i løpet av de første tre ukene av fengslingen. Tallene for selvmordsforsøk og selvsikader i fengslene er usikre. I 2006 ble det registrert 105 selvmordsforsøk og selvsikader; i 2007, 95 og i 2008, 87 tilfeller. Men tallene er minimumstall fordi definisjonsgrunnlaget, registreringsrutinene og registreringspremissene er uklare (Hammerlin, 2009: 23-24).

Hammerlin beskriver i sin bok at de i varetekt ofte opplever oppholdet der som meget belastende. En dansk studie fra 2000, *Selvmordsadfærd blant indsatte*, bekrefter dette. Psykiater S. Benjaminsen og psykolog B. Erichsen nevner der at rundt «1/5 av varetektsfengslede lider den første tida av tilpasningsreaksjon om er utløst av de psykiske og sosiale belastninger (...) som den innsatte opplever» (i Hammerlin, 2009: 63). I dette legger de vekt på at en blir atskilt fra de rundt seg, mister mulighetene en vanligvis har til å ta egne avgjørelser, samt ofte opplever depresjoner og angst. De legger også vekt på at mange av de som tar selvmord, eller forsøker dette, gjør det kort tid etter at de blir satt inn.

Hammerlin bemerker at spørsmålene rundt selvmord begått i fengsler ofte er diskutert som et stedbundet institusjonsproblem, som en følge av forholdene inne i fengslene, men også sett ut ifra den innsatte sine psykiske lidelser og det sosiale livet utenfor, som ofte er vanskelig (ibid: 18).

Selvmordtankene i fengsel formes og utføres innenfor bestemte sosiomaterielle rammer og får en spesiell betydning og mening innenfor disse forholdene. Selvmordsproblematikken utenfor og i fengsel kan derfor ikke uten videre sammenliknes; den selvmordshandlende personen i fengsel er i en særskilt belastende situasjonen bare ved det at han/hun er fengslet og mer eller mindre tvangsavsondret fra omverdenen (ibid: 22).

Også i følge en annen dansk studie fra 2007 kalt *Selvmordsforebyggelse i arresthuse* (arresthuse er det vi kaller varetekt, min anmerkning), gjort av psykolog B. Erichsen, poengterer hun at en ikke kan sammenlikne selvmord og selvmordsforsøk i kriminalomsorgen, med de i samfunnet ellers, og hun poengterer at til og med det å være siktet i en sak, og tilbringe tid i lukket institusjon som det fengselet er, utgjør en belastning (i Hammerlin, 2009: 64). Erichsen legger også til at det i fengslene er flere faktorer som er med på å redusere faren for å klare å gjennomføre et eventuelt selvmord. Noen av disse faktorene er det at en i fengsel ikke befin-

ner seg alene, men har både medinnsatte og ansatte rundt seg, samt at fengselsbetjentene som arbeider der er opplært til å oppfatte signaler som indikerer selvmordstrusler og således kan bidra til å forebygge selvmord. I 2004 var det ni personer som begikk selvmord i danske fengsler og hele åtte av dem befant seg i varetekt da de avbrøt livet, i følge Erichsen. Erichsens funn har også vist at risikoen for å ta selvmord ”falder omvendt proportionalt med tid i løbet af de første 14 dage af indsættelsen” (ibid: 65). Den største risikoen i forbindelse med selvmord er med andre ord størst rett etter innsettelsen. Om den mistenkte med en gang etter pågripelse får opplyst at i tilfelle det blir ilagt varetektsfengsling, får opplyst at det går an å søke om å få dette med EK i egen bolig, vil dette kanskje hjelpe til så håpløshetsfølelsen kanskje ikke blir så total, slik enkelte føler det rett etter innsettelse i varetekt. Dette vil kunne gi dem et håp og noe å strekke seg etter.

Kun noen få dager før innleveringen av denne masteroppgaven, i april 2014, kom Helsedirektoratet med en handlingsplan: *Handlingsplan for forebygging av selvmord og selvskading 2014-2017* (Helsedirektoratet, 2014). Det overordnede målet var å redusere antall selvskading og selvmord i befolkningen, ved å fokusere på psykisk helse og mestring, med kunnskapsbaserte strategier og tiltak, av et kunnskapsbasert tjenesteapparat. Helsedirektoratet pekte på flere utsatte risikogrupper, blant annet eldre menn, pasienter innlagt i døgnenheter, lesbiske, homofile og bifile, samt innsatte i fengsler. I forhold til min oppgave er det den siste risikogruppen her som er interessant. Det ble nevnt i handlingsplanen at forekomsten av selvmord blant innsatte var nesten åtte ganger så høy, som i resten av befolkningen (ibid: 16). Helsedirektoratet pekte på det faktum at ”[m]ange innsatte har psykiske problemer som personlighetsforstyrrelser, rusmiddelproblemer og krisereaksjoner” (ibid). I tillegg nevnes det at flere også kan føle skyldfølelse i forhold til det de er dømt for, spesielt om den kriminelle handlingen innebar at de hadde skadet eller drept noen som sto dem nær. Det ble videre lagt vekt på at risikoen for selvmord var spesielt høy i varetektperioden.

Rett før denne handlingsplanen ble publisert, sto professor dr. med. Lars Mehlum, leder ved Nasjonalt senter for selvmordsforskning og –forebygging ved Universitetet i Oslo, frem offentlig og stilte seg kritisk til denne planen. Det var Mehlums forskningssenter som ledet arbeidet med handlingsplanen, og han mente at planen ikke inneholder effektive tiltak og uttrykker bekymring for at tiltakene ikke skal få nok økonomiske ressurser (Topdahl, 2014).

Mehlum uttalte at "[s]elv mord er et stort folkehelseproblem hvis vi sammenligner med andre samfunnsutfordringer som får mer oppmerksomhet" (ibid).

5 ELEKTRONISK KONTROLL SOM VARETEKTSSURROGAT

De undersøkelserne som så langt har blitt gjort rundt erfaringene med EK som straffegjennomføring her i Norge, herunder blant annet Rokkans devalueringer, har vært såpass positive at det har åpnet for utvidelser for bruken av EK. EK som varetektssurrogat har vært prøvd ut i andre land, noe Justis- og beredskapsdepartementet påpekte i sin høringsuttalelse i forbindelse med å innføre dette som et prøveprosjekt her i landet (Rask reaksjon, 2006). På bakgrunn av gjentatt kritikk mot varetektsordningen var det ønskelig å finne egnede surrogater. Surrogatene måtte kunne ivareta varetektens formål, men være mindre inngripende enn varetektsfengsling som har mange negative virkninger.

Det er ikke vanskelig å tenke seg at noen muligens kommer til å reagere negativt på innføringen av EK som varetektssurrogat. En oppgave i denne forbindelse kan være å gjøre dette til et kjent og akseptabelt tema. Dette kan gjøres ved blant annet å vise til positive evalueringer av liknende ordninger fra andre land, å fortsette å evaluere bruksområdene hvor EK blir benyttet, samt å se på tilbakefall til ny kriminalitet og ta i betraktning hvordan det oppleves å leve med en fotlenke i en kortere eller lengre periode. Først og fremst vil jeg i det følgende kapittelet ta for meg prosessen frem til lovforslaget om å innføre EK som varetektssurrogat.

5.1 Veien frem til elektronisk kontroll som varetektssurrogat

Stortinget vedtok våren 2013 at det fra begynnelsen av 2014 skulle kunne brukes EK som varetektssurrogat. Tanken om å bruke EK som varetektssurrogat var derimot ikke ny. Allerede i 2006 sendte Justisdepartementet ut høringsnotatet *Rask reaksjon* til en rekke instanser (Ot.prp. nr. 31 (2006-2007)). I *Rask reaksjon* ble det nevnt at det er viktig å starte opp ordninger hvor det er en stor grad av fleksibilitet, i forbindelse med å få ned soningskøen (Rask reaksjon: 47). Herunder legger de til at elektronisk overvåking har en helt annen fleksibilitet og derved flere muligheter enn det fengselsinstitusjonene har. Fengselsmuligheter er lite fleksible både når det gjelder geografisk tilgjengelighet og antall plasser som er bygget ut. Ved elektronisk overvåking kan utstyret flyttes til der behovet er, samt at det er enkelt å kjøpe inn mer elektronisk utstyr om det er behov for det. Videre ble det vektlagt at det i enkelte perioder kunne være vanskelig å oppdrive varetektsplasser, og at det i den forbindelse kunne være øns-

kelig å ha EK som varetektsurrogat, selv om Norge til da ikke hadde for vane å benytte seg av varetektsurrogater (ibid: 48).

Når det gjelder fleksibiliteten de refererte til her, så vil det være forholdsvis enkelt og rimelig å ha ekstra utstyr liggende i de forskjellige fylkene som eventuelt skulle starte opp med straffegjennomføring med EK, om disse tiltakene mot soningskøen skulle bli vedtatt. Det tekniske utstyret som brukes ved EK omfatter få gjenstander. Selve fotlenkene, den tilhørende mottakerenheten som fotlenkene blir koblet opp mot - som skal plasseres i den aktuelle boligen - samt verktøyet som blir brukt ved på- og avlenkinger, tar ikke stor plass. I forbindelse med pålenkinger har en gjerne med litt ekstra utstyr utover dette, som skal sikre at det blir tatt urinprøver fra den som får fotlenke, samt et utåndingsapparat som måler alkoholnivået. Alt dette utstyret får som regel plass i en middels stor sekk. Det er med andre ord lett å frakte det nødvendige utstyret for å iverksette EK, dit det skulle være nødvendig for å installere dette.

En annen begrunnelse departementet hadde for å innføre EK som varetektssurrogat, var på bakgrunn av den stadige kritikken av varetekt, og de negative konsekvensene vanlig varetekt hadde for den fengslede (ibid). Kritikken mot bruken av varetekt gikk her på utstrakt bruk av restriksjoner og isolasjon, og at mange blir sittende for lenge i varetekt. Departementet viste til at fengslingssurrogater gjerne er mindre inngripende tiltak enn det bruk av vanlig varetekt-fengsling er, og at surrogater i noen tilfeller vil kunne "ivareta formålet ved en pågripelse eller fengsling" (ibid). Varetektsfengsling er som vi har sett, et svært omgripende tiltak som kan føre til negative konsekvenser for den mistenkte, både under selve oppholdet og i ettertid. Bare få år før tiltaksplanen ble sendt på høring hadde Den europeiske torturovervåkingskomité (CPT) vært i Norge for å vurdere bruken av varetektsfengsling, og det ble da viet oppmerksomhet spesielt til bruk av restriksjoner ved varetektsfengsling. (Ot.prp. nr. 66 (2001-2002)). CPT skal forebygge tortur og de "overvåker medlemslandenes oppfølging av Den europeiske konvensjonen mot tortur og annen umenneskelig og nedverdiggende behandling" (St.mld. nr. 26 (2007-2008)). De besøker de enkelte landene og foretar inspeksjoner i institusjoner som blant annet politiarrester og fengsler, noe de skal ha fri tilgang til, i tillegg til at de skal ha mulighet til å ha fortrolige møter med de frihetsberøvede. FN's menneskerettighetskomité ga i en annen rapport i 1999, uttrykk for bekymring for at enkelte satt urimelig lenge i varetekt, og rådet Norge til å se på lovene for å oppnå bedre samsvar med konvensjonens artikkel 9 (Ot.prp. nr. 66 (2001-2002)). Kritikken mot Norge gjaldt ikke kun varetektens lengde,

men også blant annet bruk av isolasjon. Med tanke på denne kritikken av varetektsfengslingen, mente departementet den gangen at det var på høy tid å finne alternative løsninger som ville være mer humane og tilfredsstillende i forhold til Norges forpliktelser. Justis- og beredskapsdepartementet var av den oppfatning at en innføring av et varetektsurrogat med EK "kan bidra til redusert bruk av varetektsfengsling og dette anses å være i samsvar med Norges internasjonale konvensjonsforpliktelser" (Prop. 71 L (2012-2013): 8).

Justisdepartementet mente at en eventuell ordning med EK i enkelte situasjoner kunne brukes for å hindre at den mistenkte kom til å begå nye straffbare handlinger, rømme eller ødelegge bevis, noe som er selve grunntanken bak varetektfengsling (Rask reaksjon: 49). Om EK hadde blitt innført som varetektsurrogat, ville retten så kunne foreta vurderinger om EK var et tilstrekkelig tiltak for å hindre disse handlingene. Påtalemyndigheten ville da også ha mulighet til å overføre en mistenkt fra tradisjonell varetekt i fengsel, til varetekt med EK, i de tilfellene dette kunne være aktuelt, og på denne måten frigjøre fengselsplasser og redusere bruken av vanlig varetektfengsling. Det var 3 033 innsettelse i varetekt i 2005, hvorav 402 var under fullstendig isolasjon, 684 hadde andre begrensninger og restriksjoner, mens de resterende 1 947 kunne ha vært vurdert for varetekt med EK, da disse ikke hadde blitt pålagt noen restriksjoner (ibid). Det er altså mange som kunne ha blitt vurdert for varetekt med EK, både det året og også i årene etter 2005. Dette kommer frem når en ser på statistikken fra Statistisk sentralbyrå (SSB) sine tall: "Det var gjennomsnittlig 6 prosent flere innsatte på fengselsdom og 11 prosent flere i forvaring i 2011 enn året før. Det gjennomsnittlige antallet i varetekt var imidlertid 6 prosent færre, men fremdeles betydelig høyere enn i alle foregående år (1960-2009)" (SSB). Det sto videre at flere sitter lengre i varetekt nå: "Av de til sammen 3 717 løslatelse fra varetekt og overføringer fra varetekt til soning hadde 1 489 sittet i varetekt i 60 dager eller mer. Dette er 7 prosent flere enn i 2010, og hele 45 prosent flere enn i 2008" (ibid). Det å bruke varetektssurrogater i de tilfellene der EK blir vurdert til å kunne ivareta formålet med varetekt, ville da i tillegg til å redusere bruken av vanlig varetekt og frigjøre varetektsplasser, også kunne føre til økonomiske besparelser: I fengsler med høy sikkerhet er den gjennomsnittlige årlige driftskostnaden pr. plass på kr 530 000, og tilsvarende tall for fengsler med lavere sikkerhet er kr 340 000, noe som tilsier driftskostnader pr. soningsdøgn i henholdsvis høy- og lavsikkerhetsfengsler på rundt kr 1 500 og kr 1 000 (Rask reaksjon: 22). I tillegg til dette kommer det utgifter til kriminalomsorgens forvaltningspartnere (ibid). Når det gjelder kostnader forbundet med varetekt med EK for 50 personer slik det er foreslått, anslår departementet

at det vil koste rundt 15 millioner kroner på år for dette tiltaket, i motsetning til rundt 40 millioner kroner som er prisen for samme antall fengselsplasser i et høysikkerhetsfengsel (Prop. 71 L (2012-2013): 19).

I tiltaksplanen var EK i følge Justisdepartementet ment for tre målgrupper; helgjennomførere, delgjennomførere og for varetektsinnsatte. Mens maksimaltiden for soning med EK for hel- og delgjennomførere var på fire måneder, ville lengden med bruk av EK som varetektsurrogat variere mye (Rask reaksjon:50). Foruten denne forskjellen, ble det foreslått at det for alle tre målgruppene skulle være visse grunnleggende forutsetninger for å få innvilget EK. Herunder skulle bolig godkjennes, samtykkeskjema innhentes fra eventuelle samboere, og godkjent sysselsetting foreligge. For Kriminalomsorgen ville det kunne være litt tidkrevende å skulle innhente all relevant informasjon, foreta egnethetsvurderinger og godkjenne boliger, i forbindelse med å vurdere om en mistenkt kan bli overført til varetekt med EK eller ikke. Men når dette var gjort, og pålenkingen hadde blitt iverksatt, så medfører det ikke store ressurser for å kontrollere at den mistenkte overholder sine forpliktelser.

I forslaget til lovendring angående varetekt, sto det i tiltaksplanen *Rask reaksjon* at ”I stedet for fengsling kan retten treffe beslutning om at siktede, dersom han samtykker i dette, skal oppholde seg på ett eller flere bestemte steder, og være undergitt elektronisk kontroll” (Rask reaksjon: 54). Det kunne godt tenkes at en naturlig forutsetning for bruk av et varetektsurrogat som elektronisk overvåking burde være frivillig. Både fordi sannsynligheten for å overholde de satte vilkårene slik sett ville være større, enn om en skulle bli pålagt en slik form for varetekt mot ens vilje, og fordi en ikke skal tvinge noen til å gjøre sitt hjem til et ufrivillig fengsel.

Oppsummert kan en si at det var flere begrunnelser til departementets anbefaling i tiltaksplanen *Rask reaksjon*, til å innføre EK som varetektsurrogat. Ved dette nye surrogatet så regnet de med at en ville kunne frigjøre fengselsplasser og slik bidra til å redusere soningskøen, ha fleksibilitet i forhold til hvor den mistenkte kunne oppholde seg, samt redusere potensielle skadevirkninger av opphold i fengsel ved å bruke et mindre inngripende tiltak. Dette under forutsetningen om at EK i den enkelte sak ville kunne ivareta formålet med varetekten.

5.1.1 Høringsinstansenes syn på tiltaksplanen Rask reaksjon og departementets avgjørelse

Når jeg i dette punktet refererer til høringsinstansenes synspunkter vil det utelukkende dreie seg om uttalelsene deres i 2006, i forhold til tiltaksplanen *Rask reaksjon*. Der jeg har skrevet i kursiv er dette direkte sitat fra høringsuttalelsene jeg fikk tilsendt fra Justis- og beredskapsdepartementet.

De fleste høringsinstansene viste seg å være positive til et prøveprosjekt med elektronisk overvåking som straffegjennomføring eller som et straffealternativ. Når det gjaldt bruk av elektronisk kontroll som vareteksturrogat var det derimot flere høringsinstanser som var skeptiske, eller gikk direkte imot dette forslaget, herunder Kriminalomsorgsregionene sør og nord, statsadvokatembetene Agder, Hordaland, Vestfold og Telemark og riksadvokaten. Vestfold og Telemark statsadvokatembeter gikk så langt som å si at dette forslaget var *helt virkelighetsfjernt*. Det ble i denne forbindelse spesielt trukket frem at de synes at dette vareteksturrogatet ikke ivaretok formålet med en varetekting. De var av den oppfatning at når det gjaldt bevisforspillelse, så var *varetekt i hjemmet* fullstendig uaktuelt. Angående faren for rømming eller når det gjaldt fare for å begå ny kriminalitet, mente de at dette bare kunne *hindres ved en fysisk barriere i form av en låst celledør/fengselsport*. Hordaland statsadvokatembete var også kritiske med tanke på bevisforspillelsesfaren. Når det gjaldt gjentakelsesfaremomentet så var de derimot litt mer positivt innstilt til dette, men påpekte at en måtte nøye *vurdere det forsvarlige i en slik ordning*. Videre satte de spørsmålsteget ved uttrykningsstiden fra politiets side, om den mistenkte begikk et brudd ved varetekt med EK, og hvor effektivt dette ville være om nærmeste politienhet var langt borte. De konkluderte med å si at de ikke synes dette forslaget til vareteksturrogat var særlig gjennomførbart. Agder statsadvokatembete var imot EK som vareteksturrogat på det nåværende tidspunkt. De uttrykte bekymring for rømningsfaren og pekte på at det var mange utenlandske personer i denne risikogruppen, og at EK i disse tilfellene ikke ville hindre noen i å rømme landet. Det andre punktet de trakk frem var at det i tilfellene hvor varetekting ble ilagt med hensyn til gjentakelsesfare, så hadde *disse som oftest uklare boforhold som vil vanskeliggjøre etablering av elektronisk overvåking*, i tillegg til at sysselsettingsvilkåret her sjelden ville kunne oppfylles. Kriminalomsorgen region nord mente at EK som vareteksturrogat ikke var hensiktsmessig, men at meldeplikt som vareteksturrogat ville være bedre. Riksadvokaten sa rett ut at *elektronisk kontroll kan*

uansett ikke være et alternativ til varetektsfengsling, da dette surrogat ikke ville kunne sikre varetektformålene.

De lengste og mest utdypende grunnene til å ikke gå inn for EK som varetektssurrogat, kom fra politidirektoratet. Politimesteren i Rogaland var den eneste som skilte seg ut her og som stilte seg positivt til dette forslaget, uten at dette ble begrunnet. Politimestrene i Oslo og Hordaland kom derimot med mange begrunnelser til hvorfor de ikke støttet dette surrogatet. Politimesteren i Hordaland påpeker at EK ikke fremstår som et spesielt hensiktsmessig surrogat, og at det dessuten er *heller uklart hvilke kategorier varetektsinnsatte et slikt surrogat kan være aktuelt for*. De henviser til at det i høringsnotatet blir nevnt at dette surrogatet kan være aktuelt for *de som ikke er underlagt noen form for restriksjoner, "teoretisk" kan bli vurdert for elektronisk overvåking*, noe de politimesteren mener ikke gir noen *praktisk veiledning for mulig bruk*. Det ble videre vist til at EK ikke ville ivareta varetektens formål på noen områder. Også politimesteren i Oslo delte denne oppfatningen, og bemerket at spesielt når det gjaldt fare for bevisforspillelse, ville dette være lite egnet. I tillegg ble det antatt at det ville være praktiske hindringer i forbindelse med dette surrogatet, som at flere av de som blir varetektfengslet på grunn av gjentakelsesfare eller unndragelsesfare, ikke har tilgang til egnet bolig for EK. Det tidsmessige aspektet ble også tatt opp, da det ble antatt at dette surrogatet ville medføre *at vurdering av egnethet, eventuell innhenting av samtykke fra naboer, installering mv vil kunne ta så lang tid at elektronisk overvåking blir lite praktisk som et alternativ til varetekt*. Avslutningsvis under dette punktet ble det nevnt at EK ikke ville kunne løse problematikken i forhold til unødig bruk av isolasjon og restriksjoner under varetekt, og la vekt på at EK i de tilfellene politiet mente at det var grunn for isolasjon eller restriksjoner, ville være meningsløst i de fleste tilfellene.

Av de høringsinstansene som her hadde uttrykt motstand mot EK som varetektssurrogat, begrunnet de fleste dette med at varetektens formål ikke ville bli ivaretatt på denne måten. I tillegg var flere opptatt av at de mistenkte i mange tilfeller manglet en egnet bolig, noe som ville ekskludere enkelte, og slik føre til forskjellsbehandling. Politidirektoratet var også opptatt av at det var uklart hvilke kategorier varetektsinnsatte dette surrogatet var ment for, samt at dette ville bli et tidkrevende prosjekt. I de nevnte høringsuttalelsene som var kritiske til EK som varetektssurrogat, var det ingen som nevnte det faktum at et opphold i varetekt kan ha skadelige virkninger, og oppleves som særdeles traumatisk av den mistenkte. Med tanke på den

høye andelen som ender sine egne liv innenfor fengselets murer, skulle en tro at de fleste instansene ville være åpne for alternativer til varetektsfengsling, som i beste fall kunne spare noen liv. Varetektsfengsling er jo tross alt fengsling av mistenkte som enda ikke har fått skyldspørsmålet avgjort, og som derved er antatt uskyldig inntil det motsatte er bevist. Men det var ikke alle høringsinstansene som var negative i sine uttalelser angående EK som varetektssurrogat.

Kriminalomsorgens region øst var positive til en innføring av EK, og mente at dette kunne forhindre net-widening i forhold til førstegangssonere, men at det *burde vurderes å utforme en egen paragraf vedrørende elektronisk overvåkning i § 16 a. Elektronisk overvåkning er ment å også omfatte domfelte som ikke har gjennomført straff i fengsel og varetektsfanger*, blant annet på bakgrunn av at dette ville omfatte en *videre personkrets enn den § 16 naturlig omhandler dvs innsatte som utsluses fra fengsel*. FO uttalte at de på prinsipielt grunnlag var skeptiske til EK som straffereaksjon, men at om det skulle bli et prøveprosjekt med EK ønsket FO at dette skulle begrenses til å gjelde varetektsinnsatte som målgruppe, etter en grundig vurdering rundt hvem som skulle få dette innvilget. Kriminalomsorgen region sør sier at de hadde problemer med å se den praktiske nytten av dette som varetektssurrogat, fordi kriteriene for varetektsfengsling etter deres syn ville *i de fleste tilfeller stenge for at hjemmesoning kan være et aktuelt alternativ til varetektsfengsling i fengsel med høyt sikkerhetsnivå*, og viste deretter til at det frem til da kun hadde vært noen få varetektsinnsatte som hadde blitt plassert i fengsel med lav sikkerhet. Men helt avvisende var de ikke, da de pekte på at det måtte utredes nærmere hvordan en slik løsning best kunne organiseres, og foreslo å benytte seg av *alle-rede døgnbemannede institusjoner enn å opprette et heldøgns turnussystem ved friomsorgskontorene for det som formodentlig vil bli relativt få saker*. De var av den oppfatning at dette ville være bedre rent økonomisk sett. Politistasjoner og lokale fengsler var i deres mening *nærmere til å håndtere den kortsiktige oppfølging av denne type brudd*. Dommerforeningens utvalg for strafferett nevnte at det til tross for uenighet blant medlemmene deres rundt spørsmålet om en innføring av en forsøksordning med EK som straffegjennomføring, stilte seg positivt til EK som varetektssurrogat. De var av den oppfatning at dette surrogatet ville *være hensiktsmessig i adskillige tilfeller*, da en skal bruke de mildeste midlene en har tilgjengelig for å oppnå formålet, spesielt fordi denne målgruppen var presumptivt uskyldige. Kriminalomsorgen region sørvest var også positive til EK som straffegjennomføring, og viste til positive resultater fra liknende prosjekter i andre land. Selv om det har vært skepsis rundt det å

gjøre hjemmet til et soningssted, så var Kriminalomsorgen region sørvest av den mening at da dette tilbudet var frivillig og samtidig åpnet for utgang til sysselsetting, samt å ha sosial kontakt med venner og familie, var dette positivt. De var også enige i å benytte EK som varetektssurrogat. Agder lagmannsrett var også positive til EK som varetektssurrogat, med samme begrunnelser som Dommerforeningens utvalg for strafferett hadde kommet med. Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) stiller seg meget positive til hjemmesoning med EK, både som samfunnsstraff, hjemmesoning med EK og som varetektssurrogat. Bakgrunnen til dette er at dette vil redusere skadevirkningene *som følger av at den innsatte i et fengsel tar opp normer, rutiner, vaner og annet som er typisk for fengselsinstitusjonen*. De påpeker at forskning har vist *at slik normendring påvirker den innsatte uansett lengde på dom*. Fordi de innsatte blir fratatt kontrollen over egne liv, *vil fangesamfunnet med dets avvikende normer og regler fungere som et substitutt*, noe hjemmesoning kan avverge. Sosial- og helsedirektoratet støtter forslaget om EK som et prøveprosjekt som straffegjennomføring. I forhold til EK som varetektssurrogat og for delgjennomførere antok de at kravet til dokumentasjon til om vilkårene for overføring til EK måtte være sterkere i disse tilfellene. De legger videre vekt på det faktum at dette vil være positivt med tanke på *psykisk og fysisk helse, familiemedlemmer og særlig barn*.

Flere av begrunnelsene til den positive innstillingen til EK som varetektssurrogat var basert på menneskelige hensyn og skadereduksjon ved å holde enkelte borte fra fengselets skadelige påvirkninger. Kriminalomsorgen region øst mente at EK kunne avverge en net-widening i forhold til førstegangssonere. En kan sammenlikne førstegangssonere med varetektsinnsatte på den måten at det ikke er alle varetektsinnsatte som har vært i fengsel før innsettelsen i varetekt, og derved kan anses som førstegangssonere ved varetektsfengsling. Som JURK påpekte så har forskning vist at opphold i fengsler, uansett lengde på oppholdet, kan føre til negative normendringer hos den innsatte. Både JURK, Kriminalomsorgen region sørvest og Sosial- og helsedepartementet la vekt på at bruk av EK vil være positivt, ved at den mistenkte eller domfelte på denne måten kan ivareta sine sosiale- og økonomiske forpliktelser, noe som vil kunne ha god effekt både psykisk og fysisk. Dommerforeningen og Agder lagmannsrett var begge av den oppfatning at det i noen tilfeller kunne være hensiktsmessig å bruke EK som varetektssurrogat, med tanke på at en overfor de antatt uskyldige, alltid skal bruke det mildeste middelet en trenger for å oppnå formålet. EK som varetektssurrogat i de tilfellene hvor varetektsformål blir ivaretatt, vil unektelig være mindre inngripende enn varetektsfengsling. Jeg vil i

det følgende se på de forskjellige formålene til varetektsfengsling, unndragelsesfare, gjentakelsesfare og bevisforspillelse for å forsøke å se på fordeler og ulemper ved EK som surrogat.

Når det gjelder unndragelsesfaren er det lett å tenke at for utenlandske mistenkte, så vil rømningsfaren i de tilfellene antakelig være betydelig høyere, enn for mistenkte som er født og oppvokst her i landet, som har sterke bånd til Norge i form av blant annet tilknytning til familie og venner. For mistenkte med sterk tilknytning til Norge vil det muligens være en rimelig antagelse at disse personene ikke vil rømme, for "aldri å bli funnet" igjen. For den andelen som eier egen bolig, eller for de som bor med samboer og eventuelle barn, vil det også kunne tenkes at de er enda mindre innstilt på å rømme. Norge er et lite land og det vil mest sannsynlig være vanskelig å unngå straffeforfølgelse særlig lenge. Dette gjelder også for de uten stabile boforhold. I tillegg er mange straffedømte uten lang utdanning, mangler ofte arbeid og er avhengige av hjelp fra staten, i form av forskjellige ytelser. For de som er det, vil de jo mest sannsynlig "dukke opp" i systemet før eller senere. Når dette er sagt, så kan det også nevnes at det ikke er til å komme fra at om en har varetekt med EK, så vil den mistenkte ha mulighet til å avbryte varetekten og rømme, ved å ta av seg fotlenken, eller rett og slett bare spasere ut fra den definerte innesonen. Som nevnt tidligere så er fotlenkene i Norge utstyrt med RF-teknologi, noe som kun signaliserer til en kontrollsentral om personen er innenfor MUens rekkevidde eller ikke. Den har ikke GPS, så en kan ikke spore opp en person.

Det ville nødvendigvis innebære et ekstraarbeid for Kriminalomsorgen i forhold til mistenkte med EK, sett i forhold til de som ville ha dette som straffegjennomføring. I de tilfellene hvor EK ble brukt som straffegjennomføring, ville Kriminalomsorgen normalt sett ikke ha hatt noe med politiet å gjøre, med mindre det var aktuelt å overføre en domfelt til fengsel på grunn av brudd på soningsbetingelser. Når det gjelder de mistenkte med EK så ville Kriminalomsorgen nødvendigvis ha noe med politiet å gjøre når det gjelder videre forhør, møter og fremstillinger. Disse møtene ville i de fleste tilfeller ha blitt holdt utenfor den mistenktes bolig, så et samarbeid mellom politi, påtalemyndigheten og Kriminalomsorgen ville måtte påregnes. Det å trekke politiet inn i et utredningsarbeid med hensyn til EK som varetektsurrogat, slik KITT hadde påpekt i sin høringsuttalelse, kunne være et rimelig forslag.

I følge høringsinstansene fra påtalemyndigheten, pekte de på at: "formålet med varetektsfengslingen ikke kan sikres ved "hjemmefengsling" med elektronisk kontroll" (Ot.prp. nr. 31

(2006-2007): 53). På bakgrunn av dette, samt at det ”I tillegg til sterk skepsis fra flere tunge høringsinstanser, var det behov for bedre kunnskap om en rekke forhold rundt den praktiske gjennomføringen” (Prop. 71 L (2012-2013): 10), valgte departementet den gangen ikke å fremme forslaget om EK som varetektssurrogat.

5.2 Veien videre

Mye har skjedd siden 2006. EK, eller fotlenke, er nå et begrep som de fleste har hørt om, og det kan virke som det er en mer positiv holdning til dette i disse dager. Omtalen av EK i de forskjellige mediene har også de siste årene vært ganske informative og positive, slik jeg har lest det, selv om det selvfølgelig ikke er utelukkende positive syn på dette. En kan vel si at medias dekning rundt dette temaet har vært med på å «normalisere» det å sone med elektronisk fotlenke, slik at det har blitt en mer akseptert soningsform enn det før var. Det at fotlenke har blitt positivt omtalt i forskjellige medier de siste årene, er ingen selvfølge. Jeg tror det har spilt en stor rolle at det i forbindelse med prøveprosjektet av oppstarten med straffegjennomføring med EK, også ble foretatt hyppige og tette evalueringer, av flere sider ved denne ordningen. Dette har gitt et godt grunnlag for å ha belegg for å komme med positive påstander i forbindelse med fotlenkesoning. Grunnlaget består blant annet av målinger av tilbakefall til ny kriminalitet etter endt soning med fotlenke.

5.2.1 Forsiktige målinger av tilbakefall til ny kriminalitet

I tillegg til den litt mer positive holdningen til EK som hadde vokst frem i årene siden departementet valgte å ikke fremme et forslag om å bruke EK som varetektssurrogat, så viste foreløpige målinger av de som sonet med EK i 2008 og i 2009, at det to år etter endt straffegjennomføring, var et relativt lavt tilbakefall til ny kriminalitet for disse domfelte (Prop. 71 L (2012-2013): 13). Det kom i den målingen frem at kun ca. 10 % av disse hadde begått nye straffbare handlinger, hvilket var lite sammenliknet med den nordiske tilbakefallsanalysen som ble utført i Danmark, Sverige, Finland, Norge og Island i perioden 2004-2008, hvor tilbakefallsraten var på rundt 20 % (ibid). Hvorvidt denne siste tilbakefallsanalysen også var utført to år etter endt straffegjennomføring, nevnes ikke, så en skal være forsiktig med å trekke en konklusjon her. Torbjørn Skarðhamar viste også i sin rapport fra Statistisk sentralbyrå (SSB) *Straffegjennomføring med elektronisk kontroll i Norge*, at tilbakefall til ny kriminalitet etter fullført straffegjennomføring varierte mellom de som hadde sonet i fengsel og de som hadde sonet med EK (Skarðhamar, 2013: 24). I denne undersøkelsen var det kun data fra kri-

minalomsorgen som lå til grunn for resultatene, og de benyttet ”derfor nytt opphold i fengsel (inkludert varetekt) som residivmål. Residiv beregnes ved at vedkommende har nytt fengselsopphold eller ikke i perioden mellom avsluttet straffegjennomføring og 1. januar 2012” (ibid). Gjeninnsettelse i denne målingen var målt etter avsluttet straffegjennomføring påbegynt i 2009. Det de fant frem til her var at andelen gjeninnsatte blant straffegjennomførerne med EK var på kun 2 prosent, mot 7 prosent av de som sonet i fengsel, noe som kunne gi en foreløpig indikasjon på at straffegjennomføring med EK kunne gi lavere tilbakefall til ny kriminalitet enn for de som var i fengsel. Det ble imidlertid lagt vekt på at dette var et enkeltmål på tilbakefall, og at disse tallene kunne betraktes som lave, blant annet på bakgrunn av at ”observasjonstiden er ganske kort og at gjeninnsettelse i fengsel er et strengt residivmål” (ibid). Videre ble det understreket at siden det også blir gjort vurderinger i forhold til muligheter til tilbakefall til ny kriminalitet når en søker om straffegjennomføring med EK, så kan dette være et punkt som både påvirker avgjørelsen om en får innvilget søknaden om EK eller ikke, og som kan ha innvirkning på funnene av lavere tilbakefallsprosent ved soning med EK.

I løpet av prosjektperioden som Rokkan studerte, ved oppstart av EK, fant han at mindre enn fem prosent hadde begått brudd som endte med å bli overført til fengsel (Rokkan, 4:20). Størsteparten av disse ble bruddet på grunn av inntak av ulovlige rusmidler. Rokkan sier at dette resultatet kan ”tolkes som en suksess for ordningen” (ibid:21). Disse resultatene skal tolkes med forsiktighet, da prøveprosjektet med EK kun hadde vart i to, tre år da devalueringene ble gjort, og det ikke visste om disse resultatene ville være stabile i årene fremover. Selv om disse resultatene viser veldig god gjennomføringsevne hos de domfelte, så har nok utvalget av domfelte også noe å si for at bruddprosenten er såpass lav som den var. I følge Rokkan så er det også generelt mindre risiko for brudd for de som soner med EK, om en sjekker for kombinasjonen av lovbruddskategoriene de domfelte har, og at de fleste er voksne med både familier og arbeid. I tillegg vektlegger han det poenget at gjennomsnittslengden for helgjennomførere er på 32 dager, så bruddrisikoen slik sett må bli vurdert som lav (ibid). I og med at den gjennomsnittelige varetektslengen for mistenkte i varetekt med EK vil variere, er det ikke en urimelig tanke at lengden for dem antakelig kommer til å være lenger enn 32 dager. Som en kunne se ut ifra tall i 2011 fra SSB, hadde i underkant av 50 prosent av de 3 717 personene som ble løslatt eller overført fra varetekt til soning, tilbrakt 60 dager eller mer i varetekt (SSB, 2013). Det kan bli interessant å følge med på om lengre brukstid med EK, vil øke faren for brudd for de mistenkte.

Sverige har benyttet seg av straffegjennomføring med EK i flere år, og det har blitt foretatt forskjellige undersøkelser i forbindelse med denne soningsformen. En svensk rapport fra 2010 viste at fotlenkesoning kunne ha en positiv innvirkning med tanke på redusert tilbakefall til ny kriminalitet etter endt soning. I denne rapporten kom det frem at ”Föreliggande studie bekräftar resultatet från Brå:s tidigare återfallsanalyser av gruppen med strafftider på minst två år och ger en antydning om att utökad frigång kan ha en positiv effekt även för de nya målgrupperna” (Brå, 2010: 6). Selv om Sverige kan være et naturlig land for oss å sammenlikne oss med når det gjelder straffesystemet, påpeker Rokkan (Rokkan, 4: 27) at det er enkelte ting en må være klar over. En av disse tingene er at det i Sverige er en større andel domfelte som gjennomfører straff utenfor fengsel. Dette medfører at de som soner i fengsel der, ofte soner lenger og for mer alvorlig kriminalitet. Dette vil kunne påvirke resultatene for delgjennomførerne når det kommer til brudd på vilkår. Rokkan viser til at bruddprosenten for delgjennomførerne gikk opp fra 8 til 15 prosent, da Sverige økte maksimaltiden en kan sone med EK fra 4 til 6 måneder.

I rapporten fra 2010 *Utökad frigång och återfall. Slutrapport om 2007 års reform av utslussning i Kriminalvården*, kommer det blant annet frem at for delgjennomførere bekrefter denne rapporten «...resultatet från Brå:s tidigare återfallsanalyser av gruppen med strafftider på minst två år och ger en antydning om att utökad frigång kan ha en positiv effekt» (Brå, 2010: 6). Selv om Sverige kan være et naturlig land for oss å sammenlikne oss med når det gjelder straffesystemet, påpeker Rokkan (Rokkan, 4: 27) at det er enkelte ting en må være klar over. En av disse tingene er at det i Sverige er en større andel domfelte som gjennomfører straff utenfor fengsel. Dette medfører at de som soner i fengsel der, ofte soner lenger og for mer alvorlig kriminalitet. Dette vil kunne påvirke resultatene for delgjennomførerne når det kommer til brudd på vilkår. Rokkan viser til at bruddprosenten for delgjennomførerne gikk opp fra 8 til 15 prosent, da Sverige økte maksimaltiden en kan sone med EK fra 4 til 6 måneder.

5.3 Spørsmålet blir tatt opp på nytt av departementet

Noen få år etter at regjeringen valgte ikke å fremme forslaget om å innføre EK som varetekts-surrogat, ble dette spørsmålet igjen satt på dagsordenen. Noe av skepsisen som tidligere hadde gått ut på at en trengte bedre kunnskap om den praktiske gjennomføringen av et slikt tiltak, hadde en nå erfaring med, som følge av at straffegjennomføring med EK var blitt startet opp

som prøveprosjekt i 2008. En hadde nå både prøvd EK ut i praksis i forskjellige friomsorgskontor, og i tillegg evaluert denne ordningen på flere nivåer både organisatorisk, tekniske løsninger og brukerevalueringer, i blant annet Rokkans devalueringer. Spørsmålene angående om EK som varetektssurrogat ville kunne ivareta formålene med varetekt, var ikke helt avklart, men nå hadde en derimot et bedre grunnlag for å se på hvordan EK fungerer i praksis som straffegjennomføring, og kunne i tillegg se til evalueringer fra andre land som har erfaring med EK som varetektssurrogat.

I Prop. 71 L (2012-2013) viste de til at det i perioden mellom 2008 – oktober i 2012 var kommet 7 300 søknader fra domfelte som ønsket å sone med EK, og at over 4 100 allerede hadde fått dette innvilget og sonet ferdig (Prop. 71 L (2012-2013): 12). Bruddprosenten for domfelte med EK viste seg å være veldig lav i denne perioden. Hos kun 190 personer var blitt funnet brudd med overføring til fengsel, noe som tilsvarer en bruddprosent på 4,6 %.

Med andre ord hadde en nå et godt grunnlag for å kunne si noe om den praktiske delen rundt gjennomføring av elektronisk kontroll, samt at det var rimelig grunn til å tro at de som ble kontrollert elektronisk i det store og hele innrettet seg etter de lover og regler som var foreskrevet.

Samtidig som prøveprosjektet med EK som straffegjennomføring ble innført og testet ut, vokste antall fengselsdøgn i varetekt (Prop. 71 L (2012-2013): 11). En oversikt i tabell 2.1 viste at antall fengselsdøgn i varetekt tilbake i 2005 var på 213 751, for så å øke til 267 012 i 2008, og i 2011 var tallet steget til 339 987 (ibid). Tilsvarende viste samme tabell at det gjennomsnittlige antallet varetektinnsatte i samme tidsperioder, økte fra 586 i 2005, 730 i 2008 og hele 931 i 2011. Også den gjennomsnittlige sittediden i varetekt hadde økt fra 63 til 87 dager i samme periode.

Etter noen års erfaringer med EK, i tillegg til en markert økning i antall varetektinnsatte, var Justis- og Beredskapsdepartementet igjen beredt til å fremme et lovforslag om innføring av EK som varetektsurrogat. De viste til at departementet hadde fått tilbakemeldinger om mange gode erfaringer med denne formen for straffegjennomføring, samt at både kvalitetsmålingene og evalueringene som var blitt gjort, var svært positive (Prop. 71 L (2012-2013): 13). Videre la de vekt på at holdningene til denne formen for kontroll hadde endret seg fra 2008, og at de fleste nå stilte seg positive til dette alternativet til straffegjennomføring i fengsel. Som de

skrev så ga dette: ”et godt grunnlag for å gå et skritt videre og prøve ut elektronisk kontroll som varetektssurrogat” (ibid).

Igjen var det ønske om å frigjøre fengselsplasser og finne alternativer til vanlig varetekt som var tanken bak lovforslaget (Prop. 71 L (2012-2013): 14). De viste også til at varetektinstituttet fortsatt var utsatt for kritikk og at det å sitte i vanlig varetekt hadde negative følger for den mistenkte. Foruten egnede boforhold og samtykke fra eventuelle samboere, må dette tiltaket ivareta samfunnets behov for beskyttelse, ivareta sikkerheten på en forsvarlig måte, samt at denne ordningen måtte være ”i tråd med den allmenne rettsoppfatning” (ibid).

I forbindelse med å starte opp med EK som alternativ til vanlig varetekt, mente Justis- og beredskapsdepartementet at det var flere viktige spørsmål som måtte avklares. Herunder hvordan ansvarsdelingen mellom domstol, kriminalomsorgen og påtalemyndigheten skulle være (Prop. 71 L (2012-2013): 14). Videre ble det nevnt viktigheten av at dette skulle være et reelt alternativ til varetektopphold i fengsel, og ikke føre til økt omfang av varetekt, som en netwidening. Prosessen med å søke om å få EK som varetektssurrogat skulle begynne med at retten i rettsmøtet kunne be kriminalomsorgen om å foreta en vurdering i de enkelte sakene. Kriminalomsorgen skulle så vurdere om EK i de aktuelle sakene ville ivareta ”formålet med varetekten og om de øvrige forutsetninger for elektronisk kontroll er til stede” (ibid). Ut ifra kriminalomsorgens innstilling skulle så domstolen og eventuelt påtalemyndighetene, beslutte om de skulle innvilge varetekt med EK eller ikke. Det ble videre foreslått at påtalemyndigheten skulle få ”fullmakt til å avbryte fengslingen slik at siktede kan overføres til elektronisk kontroll som varetektssurrogat” (ibid), og at dette surrogatet skulle samordnes med den allerede eksisterende ordningen med EK som straffegjennomføring, for slik å benytte seg av eksisterende og relevant kompetanse.

5.3.1 Økonomiske besparelser ved bruk av EK som varetektssurrogat

Økonomi har også vært et tema når det gjelder innføring av EK, både i Norge og i andre land. Det å drive fengsler koster mye, både når det gjelder utgifter til blant annet lønn til de ansatte og til vedlikehold av bygningene. Det trengs også vanligvis flere ansatte for å passe på innsatte i et fengsel, enn det trengs til å følge opp personer med fotlenke.

Justis- og beredskapsdepartementet viser til at driften av et høysikkerhetsfengsel som har ca 50 plasser, koster Kriminalomsorgen ca 40 millioner kroner hvert år, i motsetning til en antatt årlig kostnad på 15 millioner kroner for drift av EK som varetektssurrogat (Prop. 71 L (2012-2013): 19). Det er med andre ord en reell mulighet for en betydelig kostnadsreduksjon ved bruk av dette surrogatet.

Departementet poengterer også at selv om en får frigjort 50 fengselsplasser ved bruk av varetekt med EK, så vil ikke dette medføre nedleggelse av andre fengselsplasser, da det er en mangel på fengselsplasser. Men det vil derimot kunne redusere behovet for å bygge nye fengselsplasser (ibid).

Ved oppfølging av bestemte sårbare grupper, samt kunne tilby eller bistå med bolig for noen, vil en kunne påregne noe mer kostnader, til økt bemanning, kompetanse for noen plasser med EK som varetektssurrogat. Likevel vil dette kunne medføre besparelser.

5.3.2 Den første behandlingen i Stortinget

29.4.2013 ble spørsmålet om innstillingen fra justiskomiteen angående endringer i straffeprosessloven når det gjelder elektronisk kontroll som varetektssurrogat, tatt opp på møte i Stortinget (Stortinget, 2013). Alle kommentarer i det følgende er fra dette møtet. Jeg vil kun referere til partiene som de respektive talerne representerer, og ikke til navnene deres, slik det er oppført i referatet. Der hvor jeg har skrevet i kursiv, henviser jeg til direkte siteringer fra talerne. Jeg har valgt å begynne med uttalelsene til de daværende regjeringspartiene, for så å se på holdningene til opposisjonspartiene.

Arbeiderpartiet (AP) begynte sin tale med å vise til de gode resultatene som hadde fremkommet i forbindelse med prøveprosjektet med straffegjennomføring med EK, herunder lavt tilbakefall til ny kriminalitet, da de domfelte hadde kunnet opprettholde blant annet arbeid og sosiale relasjoner under straffegjennomføringen. I tillegg hadde også de teknologiske løsningene i dette prøveprosjektet vist seg å fungere godt. AP oppsummerte med å si at *slik har elektronisk kontroll blitt en straff som virker, og er helt i tråd med stortingsmeldingen med samme navn, nemlig Straff som virker*. Videre ble det lagt vekt på at Norge har relativt høye tall når det gjelder varetektsfengsling, noe vi har blitt kritisert for av både regionale og internasjonale organer, og at det derfor var grunn til å se på varetektssurrogater, som ville være mindre inn-

gripende. Ved å innføre EK som varetektssurrogat, var AP av den oppfatning at en både ville kunne frigjøre fengselsplasser, samt redusere bruken av varetektfengsling, noe som ville være i tråd med våre internasjonale konvensjonsforpliktelser. Det var én forutsetning som AP la til grunn for å gå inn for dette tiltaket, og det var at det ikke gikk *på bekostning av oppklaring av kriminelle handlinger og samfunnets behov for beskyttelse og trygghet*. Ved å komme med denne uttalelsen, viste AP forståelse for at det er behov for å se på de enkelte sakene individuelt, og ta en avgjørelse på bakgrunn av den samlede informasjonen en har tilgjengelig. Det at en person er mistenkt for en kriminell handling som vil kunne medføre ubetinget dom, betyr for eksempel ikke nødvendigvis at han vil utgjøre en trussel for samfunnets borgere om han skulle få innvilget varetekt med EK.

AP nevnte også at andre land som Nederland, Wales, England, Østerrike og Portugal allerede hadde innført EK som varetektssurrogat. Det ble så henvist til Portugals utstrakte bruk av varetekt med EK, hvor rundt 20 % av de i varetekt ble overført til dette varetektssurrogatet, og at dette kunne ha en viss overføringsverdi for utviklingen her i Norge, selv om det var antatt at det ville bli i en litt mindre skala her hjemme. På bakgrunn av de gode erfaringene og holdningene til straffegjennomføring med EK, samt at varetektssurrogat med EK i stor grad kunne samordnes med denne ordningen, gikk AP inn for å støtte dette forslaget.

Sosialistisk Venstreparti (SV) ga uttrykk for at EK som varetektssurrogat både var et rimeligere surrogat, samt et trygt tiltak, hvor kompetente aktører som domstolene og politiet vil være med på å godkjenne en eventuell overføring til dette surrogatet. De la også vekt på at dette surrogatet i utgangspunktet ikke skulle være for de som hadde begått tung kriminalitet, men at det var for de som var mistenkte for mindre alvorlig kriminalitet. Dette mente SV ville kunne være et bra surrogat, da de som var mistenkt for mindre alvorlige straffbare handlinger, ikke ville måtte tilbringe tid i et fengsel, og slik holdes *unna både nettverksbygging og eventuelt også opplæring i tung kriminalitet*. I tillegg til å slippe de negative ringvirkningene et opphold i fengsel kan medføre, la SV vekt på at en ved varetekt med EK var i stand til å opprettholde sitt forhold til familien, arbeid eller en studiesituasjon, og at dette forhåpentligvis ville være med på å bidra til et lavere tilbakefall til ny kriminalitet. Avslutningsvis viste SV til at ved å innføre dette surrogatet så ville en frigjøre noen fengselsplasser, *slik at de som virkelig skal bak lås og slå, får plass*, og at det ikke var noe som stred mer mot vanlige folks rettsoppfatning enn at folk som har begått grov kriminalitet, og skal kan være en fare for sam-

funnet, en fare for sin familie, en fare for andre mennesker og ikke minst seg selv, ikke får varetektsplass.

Senterpartiet (SP) pekte på det faktum at selv om soningskøen hadde gått ned siden 2005, så hadde den nå begynt å øke igjen, som følge av økte ressurser til politiet og en påfølgende økt oppklaringsprosent, samt at det har vært en reell økning av utenlandske personer som har blitt varetektsfengslet. SP viste til at straffegjennomføringen med EK de siste årene hadde vist seg å være en trygg og god soningsform, og at dette ga et godt grunnlag for å åpne for EK som varetektssurrogat. Ved å åpne for denne muligheten, ville det dermed også frigjøres noen fengselsplasser, samt at det ville ta hensyn til unge lovbrytere. SP poengterte at det ved bruk av dette surrogatet, måtte bli nøye vurdert *kva som er den mest hensiktsmessige varetektsgjennomføringa av tradisjonell fengsling og bruk av elektronisk kontroll kva gjeld formålet med varetektsfengslinga*, i tillegg til at det måtte være strengt tilsyn og kontroll.

Høyre (H) la mye vekt på at det var viktig å skille mellom EK som straffegjennomføring og EK som varetektssurrogat, da det førstnevnte var ment som en soningsform som skulle hjelpe de domfelte med tilbakeføring til samfunnet, mens det i det andre er ment *å sørge for varetekt som er betryggende knyttet til etterforskning, og at samfunnet skal oppklare hvem som har begått en kriminell handling*. En viktig faktor som ble nevnt i denne forbindelse var at selv om noe fungerer godt teknologisk sett, er ikke dette i seg selv et godt grunnlag for å bruke det *i stor stil når det gjelder varetekt*, samtidig som H også bemerket at det ikke hadde blitt lagt opp til dette i proposisjonen. Det ble videre henvist til at H ikke hadde vært de største tilhengerne av straffegjennomføring med EK, selv om de var av den oppfatning at dette tiltaket kunne ha gode effekter på blant annet unge kriminelle. Videre viste H til at det var andre utfordringer i forhold til mangelen på fengselsplasser, og at det burde debatteres rundt *kriminalomsorgen i sin helhet i en annen sammenheng enn denne saken*. Det ble også nevnt avslutningsvis at dette handlet om *å ta i bruk et teknologisk virkemiddel knyttet til noe helt annet enn innhold i soningen*, og H synes det hadde begrenset overføringsverdi å her snakke om effektene av EK når det gjaldt tilbakeføring til samfunnet, når det gjaldt EK som varetektssurrogat. På bakgrunn av overnevnt grunnene, ville H ikke gå inn for å støtte regjeringens forslag.

Fremskrittspartiet (FrP) sine uttalelser var gjennomgående meget skeptiske og kritiske til dette lovforslaget. Det ble påpekt fra FrP, at siden det ikke var mulig å starte opp med EK innen

de 48 timene påtalemyndigheten har til å holde en siktet uten å fremlegge den aktuelle saken for retten, så ville varetektssurrogatet med EK i det store og hele gjelde for personer mistenkt for svært alvorlig kriminalitet: *Dette vil altså gjelde hardbarkede forbrytere, utenlandske kriminelle som forsøker å unndra seg straffeforfølgning, voldsutøvere o.l., og det er altså disse som regjeringspartiene nå vil skal fotlenkesone ute blant folk flest.* Videre ble det nevnt at det vitnet om *en relativt spesiell virkelighetsforståelse*, om en skulle kunne stole på at disse personene ville klare å overholde regler som ikke å påvirke vitner i saken, å oppholde seg på bestemte plasser og det å gå på jobb. I tillegg poengterte FrP at *vi etter hvert, etter at dette systemet er innført, åpenbart støte på mange ubehagelige overraskelser.*

Kristelig Folkepart (KrF) startet med å gi direkte uttrykk for at de ikke kom til å støtte forslaget om en innføring av varetekt med EK. Det avgjørende argumentet deres for å ikke gå inn for dette forslaget, var at KrF var av den mening at dette surrogatet ville *svække rettsikkerheten til den enkelte.* KrF viste til at det var strenge vilkår til varetektsfengsling, noe de mente ikke ville kunne ivaretas ved bruk av EK, og mente derfor at denne soningsformen var for ubeskyttet. Til slutt i talen sin nevnte KrF at EK som straffegjennomføring i noen saker, slik H hadde henvist til i sin uttalelse, kunne være hensiktsmessig i saker hvor den siktede er mindreårig, at den kriminelle handlingen ikke hadde vært en *forbrytelse mot liv, legeme og helbred*, og ikke av alvorlig karakter. Dette på grunnlag av at KrF var inneforstått med det faktum at *varetektsfengsling kan være en stor påkjønning for noen, og spesielt barn.*

Statsråden oppsummerte til slutt regjeringens begrunnelser for å gå inn for å innføre EK som varetektssurrogat. Herunder ble det vist til frigjøring av fengselsplasser, at dette ville være et mindre inngripende tiltak enn vanlig varetektsfengsling, være kostnadsbesparende, samt henviste til de gode erfaringene med EK som straffegjennomføring, noe som i tillegg hadde skapt tiltro til en ordning med EK. Det ble videre vektlagt at dette surrogatet *ville være særlig aktuelt der begrunnelsen for bruk av varetekt er fare for nye straffbare handlinger og spesielt overfor unge lovbytere.* Det ble også nevnt at denne formen for varetekt ville bli aktuell i de fylkene hvor en allerede hadde etablert EK som straffegjennomføring, og at den videre utviklingen av varetekt med EK, ville følge en eventuell utvidelse av EK som straffegjennomføring.

På slutten av dette møtet kom det noen spørsmål fra FrP og H, om henholdsvis hvor mange fengselsplasser dette surrogatet ville kunne frigjøre, samt hvor lang tid det ville ta før en kunne forvente å komme opp til regjeringens forventede antall frigjorte plasser. Statsråden viste igjen til de overnevnte grunnene til at regjeringen nå ville gå inn for dette forslaget, og at dette derfor var en mulighet som *bør gis for å kunne nytte det der hvor vilkårene for varetekt for øvrig kan oppfylles*. Det ble også stilt spørsmål av FrP rundt det å trekke inn arbeidsplass, familie og hjem i forbindelse med varetekt med EK, noe FrP synes var *ganske spesielt fordi man her skal kontrollere bl.a. påvirkning av vitner, den siktedes informasjonstilgang osv.* FrP mente dette surrogatet ville pålegge *familie og arbeidskollegaer et betydelig ansvar og mulighet for mistanke*. Statsråden viste til at vilkårene for varetektsfengsling var strenge, og at domstolen vil avgjøre om et slikt surrogat vil være tilstrekkelig for å ivareta varetektsfengslingens formål, og at evalueringer i forbindelse med straffegjennomføring med EK, viste både at den domfelte under en slik soning hadde økt motivasjon, samt at familien vurderte det som positivt at den dømte kunne sone hjemme.

Regjeringspartiene, herunder AP, SV og SP, la til grunn for å godkjenne EK som varetekts-surrogat, at dette tiltaket inneholdt flere positive elementer. Alle tre pekte på at dette kunne frigjøre fengselsplasser, samt at evalueringene av EK som straffegjennomføring hadde viste såpass gode resultater, både i form at lavere tilbakefall til ny kriminalitet, men også at denne soningsformen ivaretok den domfeltes sosiale og økonomiske interesser. Videre ble det pekt på at det var gode tekniske løsninger og at EK som varetektssurrogat kunne være et økonomisk besparende tiltak. Det ble også vist til at varetektsordningen i Norge hadde blitt kritisert og at det derfor var viktig å finne egnede surrogater. Ved å holde mistenkte unna fengselet, ville en også kunne hindre en net-widening, ved at de som fikk EK som varetektssurrogat i eget hjem, ville bli skånet for en opplæring i kriminelle handlinger i fengselet, for slik å fortsette en kriminell løpebane.

Opposisjonspartiene derimot, herunder FrP, H og KrF, var kritiske til bruk av EK, både som straffegjennomføring og som varetektssurrogat. De var av den oppfatning at overføringsverdien fra straffegjennomføring med EK hadde begrenset overføringsverdi til EK som varetektssurrogat. Det ble av FrP fokusert på at det her var snakk om *hardbarkede forbrytere* som ville utgjøre en fare om en lot disse *gå løs* i samfunnet, mens KrF var av den formening at samfunnet ved en innføring av EK som varetektssurrogat ville bli *for ubeskyttet*. Opposisjo-

nen fokuserte derimot ikke på den lave bruddraten som evalueringer av EK hadde vist, ei heller den lave tilbakefallsraten til ny kriminalitet som var blitt målt. Den menneskelige faktoren for den mistenkte, ble ikke berørt av opposisjonspartiene, slik den ble av de daværende regjeringspartiene. Til grunn for forslaget, hadde regjeringen lagt en rekke positive virkninger dette surrogatet ville ha, i form av å frigjøre fengselsplasser, at det kunne være et rimeligere tiltak enn varetektsfengsling, samt de positive resultatene fra straffegjennomføring med EK. Det siste punktet som er spesielt viktig her, var punktet som henviste til at dette surrogatet var mindre inngripende enn varetektsfengsling. De vektla ivaretakelsen av mennesket, at den mistenkte på denne måten kunne ivareta sine sosiale og økonomiske forpliktelser, samtidig som han var underlagt EK.

5.3.3 Departementets beslutning

Etter å ha vurdert både evalueringene av hvordan straffegjennomføring med EK hadde fungert i noen år, både når det gjaldt det tekniske utstyret, bruken av dette, oppfølgingen og kontrollen av de som hadde hatt fotlenke, samt tatt i betraktning den mer positive holdningsendringen som hadde skjedd de siste årene i forhold til bruk av EK, gikk departementet denne gangen inn for å innføre varetektsurrogat med EK (Prop. 71 L (2012-2013): 15). Selv om det blir brukt varetekt i forbindelse med fare for rømning, nye straffbare handlinger og bevisforspillelse, la departementet i denne innstillingen vekt på at dette surrogatet ville være spesielt aktuelt i tilfeller hvor det var fare for nye straffbare handlinger, og i de tilfellene hvor det var snakk om unge lovbrytere (ibid).

5.3.4 Voteringen

Det var langt i fra et enstemmig resultat da partiene skulle stemme for eller imot forslaget om å innføre EK som varetektsurrogat. Det var kun et lite flertall som stemte for dette nye forslaget. Av de 94 som stemte, var 42 mot, og 52 for en endring (Stortinget, 2013). Alle stemmene fra FrP og KrF stemte mot forslaget. SP, V og SV sine stemmer var alle for endringen. Av H sine 16 stemmer, var 2 for og 14 mot, mens AP, som hadde totalt 37 stemmer, valgte 1 å stemme mot, mens hele 36 var for forslaget.

I Justiskomiteens innstilling 268 L (2012-2013), rådet de Stortinget til å endre punktet i straffeprosessloven (elektronisk kontroll som varetektsurrogat mv): I lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker skal § 188 nytt tredje ledd lyde:

I stedet for fengsling kan retten treffe beslutning om at siktede, dersom han samtykker, skal oppholde seg på ett eller flere bestemte steder, og være undergitt elektronisk kontroll. Kongen kan gi nærmere forskrifter om elektronisk kontroll i stedet for fengsling (Innst. 268 L (2012-2013)).

Dette lovforslaget ble vedtatt i Stortinget samme dag, i Lovvedtak 52 (2012-2013).

Ingen ba om ordet da det ble avholdt møte i Stortinget tirsdag 7. mai 2013 kl. 10, i forbindelse med Stortingets lovvedtak om endringer i straffeprosessloven mv. (elektronisk kontroll som varetektssurrogat mv.).

Det som kom frem her viste at regjeringspartiene på det daværende tidspunkt, var for en innføring av EK som varetektssurrogat, mens opposisjonen var imot dette forslaget. Etter innføringen av dette lovforslaget, har det derimot vært et regjeringsskifte og opposisjonspartiene har kommet i regjering. I en mail fra Justis- og bredeskapsdepartementet rett før innleveringen av denne oppgaven, fikk jeg opplyst at den nye regjeringen nå vil komme med et lovforslag som stanser forslaget om EK som varetektssurrogat.

5.4 Varetektsfradrag i forbindelse med varetekt med EK

I følge Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven) § 60 står det følgende angående varetekt:

”Har den dømte vært undergitt frihetsberøvelse i anledning av saken, skal dommen inneholde bestemmelse om at hele denne tid skal bringes til fradrag i straffen, slik at denne endog kan anses utholdt i sin helhet. Har frihetsberøvelsen skjedd i fullstendig isolasjon, skal det gis et ytterligere fradrag som svarer til én dag for hvert påbegynte tidsrom av 2 døgn som den dømte har vært underlagt fullstendig isolasjon”
(Lovdata, 2014).

Spørsmålet i forbindelse med EK som varetektssurrogat og eventuelle fratrekk for dager i dette surrogatet, var også noe en måtte ta stilling til. Det kunne jo tenkes at fradragsordningen ved eventuelle surrogater til varetekt, ikke nødvendigvis ville gi fradrag på samme måte som når en sitter i vanlig varetekt. Siden det også vil være forskjell på hvor mange timer en som får

innvilget varetekt med EK *må* oppholde seg på et gitt område, hadde det muligens vært naturlig å differensiere mellom hvor mye fratrekk dette skulle ha i en eventuell dom som innebar ubetinget fengselsstraff. I England, hvor de har brukt EK som varetektsurrogat i mange år allerede, ble det i The Criminal Justice and Immigration Act 2008, under Electronic tagging for Adults, fastslått at en tiltalt som har hatt EK som varetektssurrogat ”for an offence for which he rescieves a custodial sentence may rescieve a credit period which counts as time served by him as part of the sentence” (Gov, 2006). Men dette betydde ikke at alle som hadde hatt EK som varetektsurrogat automatisk ville få en dags fratrekk fra dommen pr dag han hadde hatt med EK. Først måtte retten ha avgjort følgende: ”whether there has been a ’qualifying’ period of EM or tagged bail” (ibid). Med andre ord må retten ha bestemt “the period for which a defendant was subject to a curfew condition and an electronic monitoring condition, to count as time served by the offender as part of the sentence” (ibid).

I England må en ha “tvungen innetid” under elektronisk kontroll på minimum 9 timer per dag for at det skal gi fratrekk i en dom, og “[t]he credit period is the number of days represented by half of the sum of the number of days on which the offender is subject to an electronically monitored curfew” (Gov, 2006). Med andre ord får en ikke noe fratrekk for varetekt med EK i England, uansett hvor lenge en har hatt fotlenken på, så lenge tiden de er pålagt å oppholde seg på ett bestemt sted er mindre enn 9 timer pr dag.

Her i Norge benevnte Justis- og beredskapsdepartementet at: ”Frihetsberøvelse er ifølge forarbeidene til loven ikke begrenset til varetektsfengsling på bakgrunn av rettens kjennelse” (Prop. 71 L (2012-2013): 15). De viste der til en konkret sak hvor en ungdom på 17 år hadde blitt pålagt et opphold hos en slektning, som alternativ til varetektsfengsling, hvor oppholdet hos onkelen så hadde blitt trukket i fra dommen. Det er omfanget av eventuelle restriksjoner, og om disse har blitt etterfulgt, som etter Høyesteretts vurderinger skal danne grunnlag for om tiden i et varetektsurrogat skal kunne gi fratrekk i en dom eller ikke. Justis- og beredskapsdepartementet mente at et varetektsurrogat med EK, hvor en må oppholde seg på bestemte steder, skulle: ”gi rett til varetektsfradrag dag for dag etter straffeloven § 60” (ibid).

5.5 Veien fra vanlig varetekt til varetekt med elektronisk kontroll

Rent praktisk er det noen ting en bør se nærmere på og avklare i forhold til de mistenkte som får innvilget varetektssurrogat med EK. Etter at retten har fastslått at dette varetektssurrogatet

ivaretar alle hensyn til en slik type varetekt, er det flere praktiske ting som må gjøres før den mistenkte kan bli pålenket. Kriminalomsorgen må kontaktes, slik at det kan avtales time til egnethetsvurdering, tidspunkt for hjemmebesøk for å kunne godkjenne en egnet bolig, samt innhenting av samtykker fra samboende, der hvor dette er aktuelt. I Portugal opererer de, som jeg i neste punkt vil komme nærmere inn på, med en femdagers tidsfrist for å innhente disse opplysningene og ta stilling til hvorvidt den siktede er egnet til å overføres til EK (Prop. 71 L (2012-2013): 9). Det er sannsynlig at det vil bli innført slike tidsfrister her også. Det aktuelle friomsorgskontoret som den mistenkte hører in under, må derfor bli kontaktet så fort som mulig etter en avgjørelse om overføring til EK, slik at de kan forberede en pålenking i den mistenktes bolig. Det er ikke uvanlig at de ansatte på friomsorgskontorene allerede har lagt planer for den dagen de får inn henvendelsen om å starte en varetekt med EK. Dette kan i noen tilfeller føre til problemer med en ekstra pålenking, i tillegg til de allerede fastlagte planene. Enkelte avtaler er forholdsvis enkle å omgjøre for friomsorgskontorene, som hjemmebesøk eller planlagte kontroller. Om det derimot er avtalt en eller flere pålenkinger, og da spesielt pålenkinger for delgjennomførere, vil det ikke være like enkelt å gjøre om på disse avtalene. For delgjennomførerne er det som oftest snakk om at de blir sluppet ut av fengsel samme dag som de skal bli pålenket, og det er derfor viktig at de pålenkingene blir gjennomført som planlagt.

I England har de som standard at den mistenkte som får innvilget EK som varetektssurrogat, skal bli overført til fotlenke samme dag, så sant det blir gitt beskjed om dette vedtaket innen kl 15:00 den aktuelle dagen (Gov, 2006). Dette klarte de å gjøre i så mange som 99 % av sakene. Den mistenkte som skal bli overført til varetekt med EK, kan reise til den godkjente boligen uten assistanse. Pålenkingen skal foregå i det tidsrommet den mistenkte er pålagt å oppholde seg hjemme, og senest innen midnatt dagen etter at retten har godkjent overføringen til dette varetektssurrogatet (ibid).

5.6 Elektronisk kontroll som varetektsurrogat i andre land

England ble det første landet i Europa som benyttet seg av EK. Det var på høsten i 1988 at de startet opp tre prøveprosjekt, hvor de konsentrerte seg om å bruke EK som surrogat for varetektsfengsling. Dette alternativet ble valgt da dette var en lettere måte å få gjennomført prøveprosjektet på, fordi: «unlike a pilot focused on sentencing, it did not require legislation and time-consuming Parliamentary debate» (Mair og Nellis, 2013: 65). Disse tre prøveprosjektene, som ble prøvd ut i Nottingham City, North Tyneside og Tower Bridge, viste seg å være prob-

lematiske å gjennomføre, blant annet på grunn av alle de forskjellige instansene som måtte koordineres i forbindelse med å bruke EK som surrogat for varetekt, samt at de hadde problemer med selve EK-utstyret.

Elektronisk kontroll som surrogat for varetektfengsling er ikke særlig utbredt i Europa, ifølge Prop. 71 L (2012-2013). Det står der at Portugal var et av de første landene som var tidlig ute med å benytte seg av dette alternativet (Prop. 71 L (2012-2013): 9). De startet opp med dette allerede i 2002 og har oppgitt at de har ganske gode resultater med denne ordningen, som kun blir brukt i saker med en strafferamme på minimum tre år. Saksgangen der er som følger: retten avsier en varetektkjennelse, hvorpå de ber et friomsorgskontor utføre en egnethetsvurdering, som skal foreligge innen fem dager. Egnethetsvurderingen danner grunnlaget for om vedkommende kan få elektronisk kontroll som varetektsurrogat eller ikke. Inkludert i egnethetsvurderingen er det vurdert om den siktede har tilgang på en egnet bolig, samt godkjenning av samtykker fra eventuelle samboere. Gjennomsnittslengden for varetektsfengsling er der på rundt ni måneder og kun rundt 20 % av de siktede kan i denne perioden forlate boligen sin for å delta på diverse aktiviteter som blant annet skole, arbeid eller for behandling. De aller fleste har blitt pålagt, med unntak av utganger av helsemessige grunner, å holde seg innendørs 24 timer i døgnet. I løpet av denne varetekten er det retten som setter alle vilkår, friomsorgskontorene sørger bare for at vilkårene blir overholdt. I 2010 var ca 20 % av alle varetektinnsatte overført til elektronisk kontroll i eget hjem. 20 % tilsvarte det året litt færre enn 400 personer (ibid).

Nederland startet opp bruken av EK som varetektsurrogat i 2006 (van Swaaningen og uit Beijerse, 2013: 178). I Ot. Prp. 31 (2006-2007) viste de til at dette var et begrenset forsøk med EK som varetektsurrogat som var blitt startet opp der (Ot. Prp. 31 (2006-2007): 43). I Canada bruker de også EK som surrogat for varetektsfengsling Selv om det ikke er veldig utbredt bruk av dette, så regner de med at «EM will in the future be applied more frequently to high-risk individuals granted bail awaiting trial» (Wallace-Carpetta og Roberts, 2013: 59).

5.7 Kan varetektformålene ivaretas?

Varetektens formål er tredelt og blir brukt når det er fare for flukt, bevisforspillelse og hindre nye lovbrudd, eller en kombinasjon av disse faktorene. Når det gjelder unndragelsesfaren, er det rimelig å anta at ved mistanke om at den mistenkte vil forsøke å flykte, ikke vil få innvil-

get varetekt med EK. Kanskje spesielt der hvor den mistenkte ikke har sterk tilknytning til Norge, i form av arbeidsforhold, familie, boforhold og botid i Norge. Med tanke på bevisforspillelse, der det er fare for at den mistenkte skal fjerne sine spor og påvirke eventuelle vitner, vil innvilgelse av varetekt med EK nøye vurderes i samarbeid med dommer, politi og påtalemyndighet. I tilfeller hvor det er minimale muligheter for den mistenkte å ødelegge eventuelle spor eller bevis, vil antakelig et surrogat som EK kunne fungere som varetekt. Om politiet for eksempel har tatt beslag i datamaskiner som er brukt i forbindelse med straffbare handlinger, vil den mistenkte ikke kunne ødelegge noen bevis ved å slippe ut av varetekten i fengselet og bli overført til EK i egen bolig. Om det derimot ikke er tatt beslag i alt relevant materiale og det er fare for at den mistenkte vil kunne skjule eller ødelegge bevis for politi og påtalemyndigheten, er det rimelig å anta at det ikke vil bli innvilget EK som varetektssurrogat. Det er det siste punktet som omhandler fare for ny kriminalitet, departementet la vekt på ved innføringen av dette surrogatet. Det ble også nevnt at det kunne benyttes spesielt overfor unge lovbrøyttere. Det er ikke spesifisert hva slags type kriminalitet det er mistanke om, hvor overføring til EK vil være egnet. Forhåpentligvis vil personer som har fått godkjent varetekt med EK strebe etter å overholde de regler og krav som kommer i forbindelse med denne type varetekt. I følge Rokkans devalueringer er bruddprosenten for straffegjennomføring med EK meget lav. Dette innebærer at de fleste som får innvilget EK, overholder sine plikter og de krav dette medfører. Det vil kunne være en viss overføringsverdi her i forhold til varetekt med EK, selv om det også er en forskjell her, da skyldspørsmålet ikke er avgjort og den mistenkte kan ha flere grunner til å bryte vilkårene for EK. Ved at skyldspørsmålet ikke er avklart, kan det hende at de vil reagere og handle annerledes i selve gjennomføringen med EK, enn de domfelte gjør.

5.8 Varetekt med elektronisk kontroll og selvmord

Jeg har forsøkt å finne dokumentasjon om selvmord i andre land, for mistenkte som har blitt innvilget EK som varetektsurrogat, men har verken funnet noe som tyder på at dette har forekommet, eller at dette har blitt tatt opp som tema. Jeg er klar over noen av mine begrensninger her, når det gjelder å innhente informasjon om dette, da for eksempel land som Portugal ikke nødvendigvis vil utgi denne informasjonen på engelsk. Det er derfor usikkert om selvmord under varetekt med EK har forekommet. Derfor er det dog, slik jeg ser det, mange gode grunner til å se litt nærmere på dette.

Under varetekt med EK vil den mistenkte ikke ha like mye omgang med de ansatte ved de forskjellige friomsorgskontorene, som det de domfelte som soner med EK har. De domfelte har jo blant annet sine obligatoriske oppmøter ved friomsorgskontorene to ganger pr uke, i tillegg til arbeidsplasskontrollene. Det er jo nettopp ved de obligatoriske oppmøtene at de domfelte ofte får tid og anledning til å prate ut med de ansatte, om det er noe spesielt de lurer på. Selvfølgelig blir det spurt om en del per telefon også, men det er ofte lettere å prate når en befinner seg i samme rom som den andre personen. Dessuten kan det også være lettere for en ansatt å oppdage om det den domfelte sier, kanskje ikke helt stemmer overens med det kroppsspråket den domfelte gir uttrykk for. I fengslene derimot vil den mistenkte ha omgang med andre personer. Selv om en skulle sitte med brev- og besøksforbud, så vil den mistenkte i det minste ha kontakt med fengselsbetjentene, som kommer innom med jevne mellomrom. Kontaktbetjenter i fengsler har også plikter i forhold til de mistenkte og innsatte, når det gjelder blant annet sosialpraktiske tilrettelegginger.

En faktor som jeg anser som relevant her, er at da det er en overvekt av menn i fengsler og i varetekt, og menn kan ofte finne det vanskeligere enn kvinner å gi uttrykk for bekymring, og be om hjelp. Her kan de ansatte i kriminalomsorgen kanskje skolerer bedre i å både spørre spørsmål som kan gjøre det lettere for de mistenkte å uttrykke hva de opplever som vanskelig, samt å minne de mistenkte på forskjellige typer hjelp som er tilgjengelig for dem.

Flertallet av de som soner i fengsler har ofte vanskelige bakgrunner. Mange sliter med store problemer, både fysisk og psykisk. Det er ikke utenkelig at noen av de som i fremtiden vil bli innvilget varetekt med EK også sliter på tilsvarende måte. I følge Hammerlin så er menneskesynet grunnleggende i forbindelse med den selvmordsforebyggende virksomheten (Hammerlin, 2009: 27). Det handler her om å se og anerkjenne de andre som likeverdige mennesker, og passe på at deres behov blir både personorientert og persontilpasset. I varetekt med EK vil dette kunne by på visse utfordringer, da de mistenkte jo vil være "alene" de fleste timer i døgnet. Med "alene" i denne sammenhengen mener jeg at de ikke vil ha tett, personlig og profesjonell oppfølging i eget hjem, i motsetning til om de hadde sittet i varetekt i et fengsel, hvor det hele tiden er betjenter tilstede. På den ene siden kan det være positivt at en i varetekt er i umiddelbar kontakt med betjenter. På den andre siden så er jo et faktum at selve varetekten kan føre til ytterligere problemer for den mistenkte. Som Hammerlin viser er et fengselsopp-

hold en stor påkjenning, både psykisk, fysisk, eksistensielt og sosialt, og da særlig ved varetektsfengsling (ibid: 55).

På lik linje med domfelte med EK, kan også den mistenkte med EK bo i eget hjem hvor det også bor andre personer, forutsatt at det innhentes samtykker fra medsamboere over 18 år. For de mistenkte som bor sammen med andre, som for eksempel en partner, vil kanskje ikke denne personen føle seg like isolert og hjelpeløs, som en som bor alene og kanskje ikke har så stort nettverk av venner og bekjente. Alle mistenkte bør kanskje ha krav på et minimum av oppfølging fra friomsorgens side, og det bør tas ekstra hensyn til de som bor alene, eller de som uttrykker at de opplever tilværelsen som mistenkt ekstra belastende. Professor i psykologi Nils A. Retterstøl (1924-2008), var i sin tid spesielt kjent for sitt arbeidet med selvmordsproblematikk. Når det gjelder hans vurdering av selvmordsfare, i boken *Selv mord* fra 1985, er det flere faktorer som han mener er av betydning. Blant annet nevner han kjønn, alder, familiesituasjon, psykiatriske lidelser, legemlige lidelser, arbeidsløshet og finansielle vansker, søvnløshet og meddelelse om selvmordstanker og selvmordstrusler. Under punktet familiesituasjon skriver han følgende:

”Personer som lever alene eller isolert fra sin familie er mer selvmordstruet enn personer som lever i familie. Ugifte er mer selvmordstruede enn gifte, det samme gjelder skilte, separerte og folk i enkestatus. Personer som bor i hybeltilværelse, i pensjon eller i herberge er mer utsatt enn personer som lever i leilighet eller hus med familie” (Retterstøl, 1985: 84).

Også Hammerlin er inne på noe av det samme når han sier at det livet en lever i forhold til omverdenen og andre personer samt levekår, vil ha både indirekte og direkte betydning for det å ville ende sitt eget liv (Hammerlin, 2009: 47). Retterstøl nevner også en annen faktor, og det er tilstander som medfører skam- og nederlagsfølelse, som blant annet kan utløses av arrestasjon og fengsling. Selv om dette ble skrevet for snart 30 år siden, er det god grunn til å tro at dette er reelle faktorer som fortsatt virker inn på selvmordsfaren. Professor i kriminologi Nils Christie oppsummerte den typiske lovovertrederen slik: unge menn som er skoletapere, bor i byer og er sosiale tapere (Christie, 2001: 93). I følge Hammerlin sine tall så var så mange som rundt 80 % av de som begikk selvmord i fengsel arbeidsløse, samt at de generelt hadde store sosiale problemer, lite skolegang, de fleste var ugifte og mange hadde ofte begått flere kriminelle handlinger tidligere (Hammerlin, 2009: 55). Det er altså flere likheter mellom faktorene for selvmordsfare og den typiske lovovertrederen.

Når det gjelder alder som faktor skrev Retterstøl i 1985 at selv om det er betydelig flere eldre mennesker som begår selvmord, så kunne en nå se en tendens til at unge menn med stoff- og alkoholproblemer var en økende risikogruppe (Retterstøl, 1985: 84). I 2009 viste Hammerlin til at en fjerdedel av de som begikk selvmord i fengslene var under 25 år, mens rundt halvparten var under 32 år, noe som på det tidspunktet var gjennomsnittsalderen for innsatte (Hammerlin, 2009: 57).

Det er ikke kun de som har problematiske bakgrunner som velger å ta sine egne liv i fengsel. Hammerlin peker til det faktum at noen av de som har begått selvmord i varetekt har vært veletablerte sosialt sett og tidligere ustraffet. Kriminelle handlinger som underslag og sederlighetslovbrudd kan føre til katastrofe, både psykisk, sosialt og emosjonelt og ”Sjokket over og belastningen med arrestasjonen, fengslingen, stigmatiseringen og den sosiale utstøtningen har ikke vært til å bære – følgelig har de valgt livsavbrudd som løsning” (ibid: 55).

Når det gjelder bakgrunnen til å begå selvmord i fengsler skiller Hammerlin mellom livsbyrder, psykiske, fysiske og sosiale påkjenninger på følgende to sosiale arenaer: ”En livssituasjon som er marginalisert og byrdefull med dårlige levekårsbetingelser, og som er en eksistensiell påkjenning for den enkelte” og en fengselsituasjon der en sliter ekstra med ”a) selve fengselsoppholdet og/eller b) sosiale, fysiske og psykiske problemer som dannes, utvikles eller forsterkes under fengslingen” (ibid: 82). Hammerlin understreker videre betydningen av at forebyggende selvmordsarbeid må ha fokus både på det som har vært, på situasjonen der og da, samt være fremtidsrelatert. I tillegg nevner han at en bør fokusere på selve fengselsoppholdet, som kan skape store lidelser på forskjellige plan for den innsatte.

5.8.1 Vurdering av selvmordsrisiko

Mehlum har i boken *Tilbake til livet* (Mehlum, 1999: 138) laget en oversikt over generelle faresignaler når det gjelder faren for å begå selvmord, og han skiller mellom vanlige signaler og tegn ved høy selvmordsrisiko, og utløsende situasjonsfaktorer. Jeg vil i det følgende gå igjennom disse punktene han her referer til, og se disse i sammenheng med det å bli varetekt-fengslet.

De utløsende situasjonsfaktorene er:

- Konflikt eller tap i parforhold
- Familieproblemer
- Ensomhet, mangel på sosial støtte
- Arbeidsledighet eller problemer knyttet til arbeidsplass/skole/utdanning
- Økonomiske vansker
- Straff, skam, skandale
- Alvorlig eller smertefull kroppslig sykdom

Vanlige signaler og tegn ved høy selvmordsrisiko:

- Endret atferd (spise, sove, trekker seg unna, tar risiko, lar det skure, aggressivitet)
- Snakker om døden eller om selvmord
- Økt rusmiddelbruk
- Endret humør, især i retning av depresjon (tung, trist, trett)
- Gir uttrykk for håpløshet
- Gjør forberedelser til å dø (snakker om tiden etter døden, gir bort ting, avskjedsbrev)
- Har også tidligere gjort selvmordsforsøk
- Det har vært selvmord i familie eller hos andre nærstående

Når en ser på de 7 utløsende situasjonsfaktorene, så kan nok de første 6 punktene lett knyttes til problemer en kan oppleve å ha i varetekt. Det å tilbringe tid i varetekt er noe som gjerne skjer plutselig, uten forvarsel. Synnøve Berg Collings masteroppgave *Varetektsfangers opplevelse av varetekt* tar blant annet for seg hvordan varetektsfanger opplever denne situasjonen, og hun oppsummerer det slik: ”Opplevelser av varetekt ser i stor grad ut til å handle om å miste kontrollen over eget liv, bli fratatt friheten og muligheten til å ta egne avgjørelser” (Berg Colling, 2013:58). En mister altså både kontroll, frihet og de valgmulighetene en vanligvis har i det daglige livet utenfor. Dette tiltaket er med andre ord ganske så omfattende for den som ender opp i varetekt. Også for de som er nære og kjære for den mistenkte.

”Det å bli kastet inn i en ny tilværelse i fengsel som varetektsfange, samt dratt ut av en annen tilværelse som far, ektemann, kjæreste, sønn/datter, ansatt og lignende. De har ingen anelse om hvor lenge det skal vare eller hva som vil møte deg, og dette kan oppleves som en stor belastning for mange” (ibid: 59).

Når en så blir avkuttet fra omverdenen på denne måten kan det utløse konflikter i et parforhold, eller føre til et brudd. En kan ha hatt familieproblemer før en ble satt inn i varetekt, som vanskeligere vil kunne løses så lenge den mistenkte sitter innesperret bak lås og slå. Det er heller ikke så vanskelig å tenke seg at en kan føle seg ensom i varetekt, at en føler seg avkuttet fra de vanlige sosiale båndene en har ute i samfunnet. Innsetting i varetekt kan føre til at en mister jobben sin eller må avslutte skolegangen, og i tillegg få økonomiske problemer som følge av dette. Det sjette punktet Mehlum viser til; straff, skam og skandale er også nært knyttet opp mot det mange beskriver å oppleve når en blir satt i varetekt. Når det gjelder det syvende punktet, alvorlig eller smertefull kroppslig sykdom, så har det i lengre tid blitt snakket om at det kan være sammenheng mellom psykiske plager og fysiske smerter. Med tanke på alle disse utløsende situasjonsfaktorene Mehlum viser til, samt forskningen rundt opplevelsen mange har i varetekt, er det stor grunn til å være på vakt etter selvmordsnære mistenkte. Det å miste noe eller noen kan føre til sorg eller depresjon, og når en havner i varetekt mister en gjerne mye på en gang. Noen informanter som Berg Colling intervjuet i forbindelse med sin masteravhandling, ga uttrykk for at de hadde mistet alt:

”Å miste *alt* som informanten over forklarer er et sterkt uttrykk. Noen går fra alt til ingenting. Jobb, familie, venner på utsiden blir brått og plutselig borte for mange. Hele ditt sosiale liv faller sammen, noe som kan forstås som en form for fysisk død. Alt du har forsvinner og du mister alt” (ibid: 60).

Om en ved pågrep får informasjon om at det går an å søke om varetekt med EK, om en skulle bli ilagt varetekt, kan det tenkes at selve håpet om å få dette surrogatet kan hjelpe psykisk, de første dagene i varetekt. Det er jo nettopp de første dagene i varetekt som ofte er de mest kritiske. Det å ha et håp om å få komme hjem igjen, til familien for de som har det, vil kanskje gjøre at situasjonen der og da føles en smule bedre. På denne måten vil enkelte kanskje ikke få følelsen av å ha mistet alt, og at alt håp er ute. På den andre siden så vil et avslag om varetekt med EK muligens bidra til å forlenge fortvilelsen eller følelsen av håpløshet for noen. Enkelte vil kanskje føle at dette er et dobbelt nederlag, ved å først bli varetektsfengslet, for så å få avslag på søknaden om EK. Dessuten kan det tenkes at ikke alle varetektsfengslede ønsker å benytte seg av EK som varetektssurrogat. Det er ikke umulig at noen kanskje skammer seg over situasjonen de har havnet i, eller over handlingene de har begått, og gruer seg for å skulle forklare dette for sine nære og kjære der hjemme.

5.8.2 Hva kan gjøres for å forhindre selvmord?

Mehlum nevner 13 viktige punkter en kan merke seg når det gjelder å forhindre selvmord, eller bli oppmerksom på selvmordsnære personer (Mehlum, 1999: 139). Disse er som følger:

- Vær oppmerksom, se etter faresignalene
- Ta faresignalene alvorlig
- Bry deg, vær tilgjengelig, gi støtte
- Spør direkte: ”Tenker du på å ta livet av deg?”
- Snakk åpent, ikke indirekte eller i gåter. Gi ingen løfter om taushet
- Lytt, la den andre fortelle om hvordan det føles, godta følelsene, ikke fordøm eller moraliser
- Prøv å forstå og gi evt. uttrykk for at du forstår eller ønsker å forstå hvordan den andre føler det
- Vær sparsom med formaninger og gode råd
- Pek på at det vonde kan ta slutt, og at det er mulig å få hjelp
- Grip inn øyeblikkelig dersom du mener dette er påkrevd
- Trygg situasjonen til andre kan overta
- Fjern våpen og farlige medikamenter
- Skaff profesjonell hjelp

Mehlum mener at det er viktig med opplysning om førstehjelpsregler når det gjelder selvmordskriser, i likhet med kunnskap om førstehjelpsregler angående hjerte-/lunge-redning eller intervensjon ved trafikkulykker, da det er flere selvmord enn trafikk- og drukningsulykker hvert år (ibid: 140). Han sier videre at en ikke skal være redd for å snakke om temaet selvmord, da både forskning og kliniske erfaringer ikke har vist støtte til hypotesen om at ved å snakke om selvmord, så er det større sjanse for at vedkommende vil gjennomføre dette (ibid:135). Mehlum foreslår at en spør vedkommende rett ut på en empatisk måte, om han har tenkt på å ta selvmord. Her viser han til at noen faktisk kjenner en form for lettelse at noen spør om dette, da det kan oppleves ”som en støtte at den andre har sett og forstått eller er villig til å forholde seg til problemene slik som de er” (ibid). Det er derimot ikke sagt at om en person uttrykker at han vil ta sitt eget liv, så vil han ikke gjennomføre dette, selv om ”bare et mindretall av alle dem som har luftet tanken om selvmord, som ender opp med en konkret handling” (ibid). Mehlum påpeker at forskning har vist at både selvmordsforsøkere og selv-

mordere vanligvis har formidlet slike tanker, både indirekte og direkte, før denne handlingen. Det er derfor viktig å ta en som snakker om å ende sitt eget liv, alvorlig.

Kriminalomsorgens rolle for å hindre isolasjon, slik jeg ser det, vil kunne spille en større rolle i forhold til de som har varetekt med EK, enn de som har det som straffegjennomføring. Tidsaspektet spiller inn her, fordi de som er i varetekt ofte har blitt dette ganske så plutselig og ikke så langt tilbake i tid, i motsetning til de som har straffegjennomføring med EK. Straffegjennomførerne har allerede vært tiltalte og dømt, og har frivillig søkt om å sone med fotlenke. Hele denne prosessen tar som oftest ganske lang tid, og de domfelte har gjerne fått tid til å venne seg til tanken om at de skal sone med EK. Dette vil også ha noe så si tidsmessig for friomsorgskontorene, da de mest sannsynlig vil ha begrenset tid til å foreta egnethetsvurderinger av de mistenkte, sjekke boforholdene og innhente samtykkeskjemaer. I tillegg er det mulig at de vil måtte sette av mer tid ved uanmeldte hjemmekontroller, for å kunne følge opp og ivareta den mistenkte. Ikke bare tidsaspektet er viktig i denne forbindelsen, men også kompetansen til de ansatte. Rokkan understreker at kompetanse er en blanding av kunnskap og erfaring, og understreker at "[k]ompetanse er noe annet enn kunnskap. Kunnskap handler om å vite. Kompetanse er også noe annet enn erfaring, som handler om det vi har gjort. Kompetanse handler om det vi har med inn i møte i en situasjon" (Rokkan, 3: 6). Rokkan viser også til begrepet *taus kunnskap*, som har to ulike former: "den som er taus fordi innholdet ikke kan beskrives og den som er taus fordi den oppstår i en funksjon" (ibid). Han viser til at denne tause kunnskapen har blitt fokusert på i de yrkesgruppene som arbeider med mennesker innen helse- og sosialfag, og bemerker at: "Som taus kunnskap kan den også bare læres ved å gjøres i de samme samhandlingssituasjonene" (ibid). I forbindelse med kompetanse i EK-enhetene gjorde Rokkan en oppmerksom på at både erfaring, kunnskap, taus kunnskap og ferdigheter var viktig for de ansatte. I tillegg fremhevet han at: "Det viktigste funnet vi kan gjøre er å finne måter å styrke og utvikle ny kompetanse på, deretter hvordan eksisterende kunnskap og erfaringer i EK kan brukes for å utvikle ny kompetanse i nye enheter. Kompetanse er vanskelig å overføre og kan bare læres i praksis" (ibid: 7). Opplæring av de ansatte er viktig. Ved uanmeldte kontroller eller ved hjemmebesøk hadde det vært en fordel om de ansatte hadde hatt kompetanse til å kunne foreta en vurdering av de mistenktes psykiske og fysiske helse, ved å ta seg tid til å snakke med dem, og ha tid til å høre på det de har å si. En annen viktig ting er overføring av informasjon innen kriminalomsorgen og andre instanser. Om en ansatt for opplysninger fra en mistenkt, om at han går rundt med selvmordstanker, er

det ytterst viktig å ta dette på alvor, og skaffe hjelp så raskt som mulig. Dette kan blant annet gjøres ved å dele denne informasjonen med andre aktuelle instanser for å finne en best mulig løsning på dette.

En idé kan være å sette av nok tid til en egnethetsvurdering med fordel kunne bli prioritert høyt. Det å spørre hvordan den mistenkte har det, og ha tid til å høre på svaret vil være av stor betydning for å få frem så mye informasjon som mulig. I og med at mange av de som har begått selvmord, forsøkte å gjøre dette flere ganger før de klarte å gjennomføre det, er det greit å ha med spørsmål rundt dette. Som Mehlum fremhevet skal en ikke være redd for å spørre om slike ting. Det kan være at den selvmordstruede har et ønske om å prate med noen om dette, og at det kan opplyses om hvor en kan søke hjelp om viljen til å ta sitt eget liv skulle bli sterkere.

En annen idé når det gjelder hjemmekontroller hos mistenkte med EK, er at de ansatte setter av ekstra tid på disse kontrollene. Ved en typisk hjemmekontroll hos domfelte med EK er en slik kontroll ofte over i løpet av ett par minutter. Det er ikke sjelden at det er et stort arbeidspress på de ansatte, at de har mange kontroller som skal utføres i løpet av en dag, så slike kontroller blir gjerne utført på en rask og effektiv måte. Mange domfelte synes også at dette er ok, da det ikke alltid passer å ha kriminalomsorgens ansatte på uanmeldte ”besøk”. Om det er noe spesielt de domfelte har lurt på, så skal det også være sagt at de ansatte da gjerne tar seg tid til å svare på det de lurer på, om det er spørsmål som blir oppfattet som viktige og som det kanskje haster å få greie på. Så når det gjelder kontrollene av de mistenkte, hadde det kanskje vært en idé å avsette en minstetid hos dem, så en tar seg tid til å prate litt om hvordan de har det. Dette skulle fint gå an å ta høyde for når en setter opp en kjøreliste for dagen, så de ansatte som skal foreta kontroller hos de mistenkte da gjerne kan få færre å kontrollere, enn de som kun skal kontrollere de domfelte.

6 Konklusjon

EK som straffegjennomføring har så langt vist flere positive resultater. Målinger som har blitt gjort for å undersøke forekomst av tilbakefall til ny kriminalitet, har vist forsiktige men optimistiske resultater i form av redusert tilbakefall. Sett i et samfunnsmessig perspektiv er dette positivt da kriminelle handlinger ofte går ut over andre enn gjerningspersonen selv i tillegg til de samfunnsmessige skadene som forårsakes. Det er også bra med tanke på at flere unngår å bli gjeninnsatt i fengsel etter endt soning og derved ender opp som ”vanekriminelle”. Det har vært flere tilbakemeldinger fra domfelte og deres samboere, hvor det legges vekt på at fordelene ved denne form for soning. Mange uttrykker også tilfredshet med at det tar menneskelige hensyn i forbindelse med uanmeldte hjemmebesøk. Til tross for dette uttrykker mange domfelte at de opplever dette som en reell soning, og at det kan være vanskelig å tilpasse seg alle ute- og innetidene, spesielt i begynnelsen av soningen. Slik jeg ser det har straffegjennomføring med EK så langt vært en suksess. Men det er grunn til å følge nøye med på den teknologiske utviklingen. Nye former for teknologi kan endre innholdet for EK innen straffeapparatet. I dag er det kombinasjon av EK og tilsyn fra ansatte i kriminalomsorgen som utgjør kontrollen av de domfelte med fotlenke. Om den menneskelige delen av kontrollen skulle bli erstattet av en mer omfattende elektronisk kontroll sporingskontroll, vil dette kunne gå på bekostning av ivaretagelse av mennesket som bærer fotlenken. Straffegjennomføring med EK bør etter min mening utvides til å omfatte alle fylkene i Norge, slik at dette ikke bare er et tilbud i noen få utvalgte fylker og dermed ekskluderer en stor del av befolkningen. Dette er viktig fordi man har blitt gradvis mer klar over den negative innvirkningen fengselsopphold har på den enkelte, uansett hvor kort eller langt dette oppholdet er. En bør derfor se etter alternative soningsformer utenfor fengsel, samtidig som en må sikre at disse alternativene ikke ender opp som en net-widening, og inkluderer de som ikke hadde blitt straffet om disse alternativene ikke fantes.

Når en tar i betraktning dagens omfattende kontroll av domfelte med EK, og en samtidig vet at de fleste av disse kravene også vil være aktuelle for de som soner i varetekt med EK, er det rimelig å hevde at denne formen for varetektsurrogat ikke nødvendigvis er en ”lettvind” måte for den mistenkte å være i varetekt på. Dersom denne type varetekt ble benyttet i de tilfellene hvor varetektsens formål kan bli ivare tatt, vil dette være et godt alternativ til vanlig varetekt. Det vil kunne frigjøre fengselsplasser, samtidig som den mistenkte unngår de negative konsekvensene ved et fengselsopphold. Også sosiale bånd kan for mange bli ivare tatt av dette

surrogatet. Med tanke på de mulige fordelene dette varetektssurrogatet kan ha, er jeg positivt innstilt til dette surrogatet. Samtidig er det viktig at det blir foretatt regelmessige evalueringer av dette surrogat på samme måte som for straffegjennomføring med EK. Evalueringene burde omfatte både bruddprosent, tilbakefall til ny kriminalitet, forekomst av selvmord under soning, samt de mistenktes erfaringer på godt og vondt.

Et viktig anliggende av EK som soningsform, har vært reduksjon av de menneskelige lidelsene som fengsel medfører. Til forskjell fra de som har EK som straffegjennomføring, vil det være grunn til å anta at personer som har EK som varetektssurrogat vil være mer utsatte for selvmordstanker i tiden de har fotlenke. Det nødvendiggjør en tett oppfølging fra kriminalomsorgen både før og under tiden i varetekt, fordi det er i dette tidsrommet de fleste selvmord i fengsler forekommer. Den første tiden i varetekt er spesielt kritisk, og dette fordrer økt oppmerksomhet på den varetektsfengslede før og etter en eventuell overføring til EK. Det er ingen tvil om at mange finner varetektsfengsling overveldende, og noen velger å ta egne liv. Nettopp derfor er det av stor betydning å finne egnede surrogater. Min konklusjon er at en kontrollert utprøving av EK som varetektssurrogat absolutt absolutt bør gjennomføres. Selv om enkelte som overføres fra varetektsfengsling til EK i egen bolig, ikke skulle overholde de gjeldende krav og regler, vil det i min mening fortsatt være verdt forsøket.

Det vil bli spennende å se hva den nye regjeringen vil gjøre med EK som varetektssurrogat, om de vil se nærmere på dette forslaget, og se til andre lands resultater og erfaringer, eller om de vil stemme for å fjerne denne lovbestemmelsen. Om EK som varetektssurrogat blir beholdt, kan det bli interessant å se hvilke påbud retten eventuelt vil ilegge dem som kan få innvilget dette. Det vil være mange spørsmål som reiser seg i denne forbindelse. Vil det være mulig for mange å få utganger til sysselsettinger som arbeid og skole? Vil de fleste bli pålagt å oppholde seg hjemme de fleste timer i døgnet? Vil faren for bevisforspillelse og unndragelser fra videre straffeforfølgelse øke? Og vil oppstarten av dette surrogatet kunne føre til færre selvmord i fengslene? Spørsmålene er mange og jeg håper at vi en dag kan få svar på dette, ut ifra erfaringer fra det norske strafferettssystemet.

Helt til slutt vil jeg vektlegge viktigheten av å ta vare på de menneskene som befinner seg i varetekt, om det er innenfor fengselets murer eller med EK i egen bolig. Dette er spesielt sårbare personer som ofte trenger støtte, hjelp og forståelse. Om de blir møtt med dette, vil de

kanskje kunne klare å fokusere på en fremtid, og ikke bli oppslukt av den til tider overveldende håpløshetsfølelsen mange føler når de er i varetekt. På denne måten er det kanskje mulig å redde noen fra å begå selvmord i fengsel. Det er i alle fall verdt et forsøk.

7 Litteraturliste

- Austbø, Anne Marit (2010): Varetekt i Norge – i strid med internasjonal rett. *Amnesty*, 29.8.2000. URL:
<http://www.amnesty.no/aktuelt/flere-nyheter/arkiv-reportasjer/varetekt-i-norge-i-strid-med-internasjonal-rett> [Lesedato: 25.4.2014]
- Bakkeli, Tom og Ingrid Hvidsten (2014): Dobling av selvmord i norske fengsler. *VG*, 3.1.2014. URL:
<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/dobling-av-selv-mord-i-norske-fengsler/a/10149079/> [Lesedato: 15.4.2014]
- BBC (2011): *G4S sacks pair who tagged offender's false leg*. URL:
www.bbc.co.uk/news/uk-england-14705328 [Lesedato: 11.4.2014]
- Becker, Howard S. (1991): *Outsiders. Studies in the Sociology of deviance*. New York: The Free Press
- Berg, Mette (2008): *Elektronisk marking som kontrolltiltak. Implikasjoner for volds- og trusselutøvere*. Masteroppgave i kriminologi, Universitetet i Oslo
- Berg Colling, Synnøve (2013): *Varetektsfangers opplevelse av varetekt. "Et sted mellom livet og kista"*. Masteroppgave i kriminologi, Universitetet i Oslo
- Brå-rapport (2010): *Utökad frigång och återfall. Slutrapport om 2007 års reform av utslussning i Kriminalvården*. Rapport 2010:8; Stockholm: Bråttsförebyggande rådet. URL:
http://bra.se/download/18.744c0a913040e4033180005916/1309768739987/2010_8_utokad_frigang.pdf [Lesedato: 25.4.2014]
- Brå-rapport (2007): *Utökad anvending av elektronisk fotboja inom kriminalvården*. Rapport 2007:1. URL:

http://www.bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f180008192/1311664596555/2007_1_utokad_anvandning_av_elektronisk_fotboja.pdf [Lesedato: 29.4.2014]

Buchmann, Rachel Ester (2011): *Soningskøen i Norge. Perspektiver og utfordringer sett i lys av narkotikaog hjemmesoning med elektronisk kontroll*. Fordypningsoppgave i kriminologi. Universitetet i Oslo

Christie, Nils (2004): *En passende mengde kriminalitet*. Oslo: Universitetsforlaget

Christie, Nils (2001): *Hvor tett et samfunn?* Oslo: Universitetsforlaget

Christie, Nils (1999): *Pinens begrensning*. Oslo: Universitetsforlaget

Cohen, Stanley (1997): *Den sociale controls nye former. Kriminalitet, straf og klassifikasjon*. København: Hans Reitzels Forlag A/S

Crown Prosecution Service (2014): *Bail. Electronic tagging for Adults*. URL: http://www.cps.gov.uk/legal/a_to_c/bail/ [Lesedato: 10.4.2014]

Dagbladet (2014): *Ingen bruker voldsalarm til 49 millioner*. URL: <http://www.dagbladet.no/2014/03/13/nyheter/vold/innenriks/voldsalarm/regjeringen/32280738/> [Lesedato: 20.4.2014]

Domstol (2013): *Varetektsfengsling. Norges Domstoler*. URL: <http://www.domstol.no/no/Straffesak/Sakstyper/Varetektsfengsling/> [Lesedato: 4.5.2014]

Durkheim, Emilie (2001): *Selvordet. En sosiologisk undersøkelse*. 3. utgave Oslo: Gyldendal

Finstad, Liv og Anne Lise Gjetvik (1980): *Varetektsfanger forteller*. Oslo: Institutt for kriminologi og strafferett. KS-serien nr. 3-90

- Foucault, Michel (1999): *Overvåkning og straff. Det moderne fengsels historie*. 2. utgave. Oslo, Gyldendal.
- Gies, Stephen V. et al (2012): *Monitoring High-Risk Offenders With GPS Technology: An Evaluation of the California Supervision Program, Final Report*. URL: <http://www.cdcr.ca.gov/Reports/docs/External-Reports/Monitoring-HRSO-Evaluation-Final-Report.pdf> [Lesedato: 20.4.2014]
- Goffman, Erving (2001): *Anstalt og menneske*. Danmark: VSpecial-Trykkeriet Viborg a-s. 10. oplag, 2001.
- Gov (2006): *Electronic monitoring for bail for adults – procedures*. England: Home office. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/electronic-monitoring-on-bail-for-adults-procedures> [Lesedato 22.4.2014]
- Hammerlin, Yngve (2009): *Selv mord og selvmordsnærhet i norske fengsler. Selvmordsforebyggende arbeid i fengsel*. Oslo: KRUS håndbøker nr 3/2009.
- Hauge, Ragnar (2001): *Kriminalitetens årsaker*. 2. utgave. Oslo, Universitetsforlaget.
- Helsedirektoratet (2014): *Handlingsplan for forebygging av selvmord og selvskading 2014-2017*. URL: <http://www.helsedirektoratet.no/publikasjoner/handlingsplan-for-forebygging-av-selv-mord-og-selvskading-2014-2017/Publikasjoner/handlingsplan-for-forebygging-av-selv-mord-og-selvskading-2014-2017.pdf> [Lesedato: 2.5.2014]
- HRC (2007): *Report on the working group on arbitrary detention. Addendum. Mission to Norway*. URL: <http://www.regjeringen.no/pages/16693963/A-HRC-7-4-Add2.pdf> [Lesedato 20.2.2014]

Innstilling 268 L (2012-2013): *Innstilling fra justiskomiteen om endringer i straffeprosessloven mv. (elektronisk kontroll som varetektssurrogat mv.)*. URL:

<https://www.stortinget.no/Global/pdf/Innstillinger/Stortinget/2012-2013/Inns-201213-268.pdf> [Lesedato: 5.3.2014]

Kriminalomsorgen (2014): *Færre dommer i soningskø*. URL:

<http://www.kriminalomsorgen.no/faerre-dommer-i-soningskoe.366469-237613.html> [Lesedato: 19.4.2014]

Kriminalomsorgen (2014): *Retningslinjer til straffegjennomføring med elektronisk kontroll*.

URL: <http://www.kriminalomsorgen.no/retningslinjer-til-straffegjennomfoering-med-elektronisk-kontroll.4574933-127066.html> [Lesedato: 4.5.2014]

Kriminalomsorgen (2014): *Varetekt*. URL:

www.kriminalomsorgen.no/varetekt.237838.no.html [Lesedato: 1.5.2014]

Kriminalvården (2014): *Fotboja*. URL:

<http://www.kriminalvarden.se/sv/Statistik/Fotboja/> [lesedato: 2.5.2014]

Kriminalvården (2014): *Fängelse. Kolmården*. URL:

<http://www.kriminalvarden.se/sv/Fangelse/Vara-anstalter/Kolmarden/> [Lesedato: 25.4.2014]

Kylstad, Marianne (2007): *Hjemmesoning og elektronisk kontroll. Perspektiver og utfordringer*. Masteravhandling i kriminologi, Universitetet i Oslo

Lilly, J. Robert og Mike Nellis (2013): The limits of techno-utopianism. Electronic monitoring in the United States of Amerika. I: Mike Nellis, Kristel Beyens og Dan Kaminski, red. (2013): *Electronically monitored punishment: international and critical perspectives*. London: Routledge

Lovdata (2014): *Straffeloven*. 5. kapittel, § 60. URL:

http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1902-05-22-10/KAPITTEL_1-7#KAPITTEL_1-7

[Lesedato: 5.5.2014]

Lovdata (2014): *Straffegjennomføringsloven*. Varetekt. § 46. URL:

[https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-](https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21/KAPITTEL_6?q=straffeloven#KAPITTEL_6)

[21/KAPITTEL_6?q=straffeloven#KAPITTEL_6](https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21/KAPITTEL_6?q=straffeloven#KAPITTEL_6) [Lesedato: 5.5.2014]

Lovvedtak 52 (2012-2013): *Vedtak til lov om endringer i straffeprosessloven mv. (elektronisk kontroll som varetektssurrogat mv.)*

Mair, George og Mike Nellis (2013): 'Parallel tracks'. Probation and electronic monitoring in England, Wales and Scotland. I: *Electronically monitored punishment: international and critical perspectives*. Edited by Mike Nellis, Kristel Beyens og Dan Kaminski. London: Routledge

Mathiesen, Thomas (2007): *Kan fengsel forsvares?* Oslo: Pax forlag. 3. utgave

Mathiesen, Thomas (2002): *Makt og medier. En innføring i mediasosiologi*. Oslo: Pax forlag

Marthinsen, Roger (2014): *Måtte løslate knivsiktet*. *Ranablad*, 7.3.2014. URL:

<http://www.ranablad.no/nyheter/article7212508.ece> [Lesedato: 8.4.2014]

Mehlum, Lars (red) (1999): *Tilbake til livet. Selvmordsforebygging i teori og praksis*.

Kristiansand S: Høyskoleforlaget AS

NAV (2014): § 3-29 *Ytelser under opphold i fengsel*. URL:

[https://www.nav.no/rettskildene/Rundskriv/%C2%A7+3-](https://www.nav.no/rettskildene/Rundskriv/%C2%A7+3-29+Ytelser+under+opphold+i+fengsel.147707.cms)

[29+Ytelser+under+opphold+i+fengsel.147707.cms](https://www.nav.no/rettskildene/Rundskriv/%C2%A7+3-29+Ytelser+under+opphold+i+fengsel.147707.cms) [Lesedato: 3.5.2014]

Nellis et al (2013): *Electronically monitored punishment: international and critical perspectives*. Edited by Mike Nellis, Kristel Beyens og Dan Kaminski. London: Routledge

NHC (2011): Den norske Helsingforskomité 10.11.2011. *FNs menneskerettighetskomité kritisk til Norge*. URL:
<http://www.regjeringen.no/pages/16693963/A-HRC-7-4-Add2.pdf> [Lesedato: 2.5.2013]

Odelstingsproposisjon nr. 31 (2006-2007): ”*Om lov om endringer i straffegjennomføringsloven mv*”. (tiltak for å avvikle soningskøen og bedre innholdet i soningen mv.) Justis- og beredskapsdepartementet.

Odelstingsproposisjon nr. 66 (2001-2002): ”*Om lov om endringer i straffeprosessloven mv*. (Hurtigere straffesaksbehandling, varetektsfengsling i isolat mv.) Justis- og politidepartementet.

Proposisjon 49 L (2010-2011): *Endring i ekomloven og straffeprosessloven mv*. (gjennomføring av EUs datalagringsdirektiv i norsk rett). URL:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/prop/2010-2011/prop-49-l-20102011/3/2/3.html?id=627840> [Lesedato: 10.4.2014]

Proposisjon 71 L (2012-2013): *Endringer i straffeprosessloven mv*. (elektronisk kontroll som varetektssurrogat mv.) Justis- og beredskapsdepartementet.
URL:
<http://www.regjeringen.no/pages/38251689/PDFS/PRP201220130071000DDDPDFS.pdf> [Lesedato: 3.5.2014]

Rask reaksjon (2006): *Rask reaksjon – tiltak mot soningskø og for bedre innhold i soningen*. Regjeringen. Justis- og politidepartementet. URL:
http://www.regjeringen.no/upload/kilde/jd/prm/2006/0049/DDD/PDFV/280846-raskreaksjon_tiltak_mot_soningsko.pdf [Lesedato: 3.5.2014]

Regjeringen (2014): Tale/artikkel, 14.1.2014: *Tragedier i norske fengsler*. URL:
http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/aktuelt/taler_og_innlegg/ministeren/taler-og-innlegg-av-justis--og-beredskap/2014/tragedier-i-norske-fengsler.html?id=749257
[Lesedato 18.4.2014]

Regjeringen (2008): *Felles ekteskapslov for heterofile og homofile par.*

Pressemelding, 14.3.2008.

http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/bld_2006-2009/Nyheter-og-pressemeldinger/pressemeldinger/2008/felles-ekteskapslov-for-heterofile-og-ho.html?id=504116 [Lesedato: 25.4.2014]

Retterstøl, Nils (1985): *Selv mord*. Kristiansand: Universitetsforlaget

Rokkan, Tore: (2012): *Straffegjennomføring med elektronisk kontroll*. Delrapporter 1 og 2:

Evalueringsrapport 1: *Hvem gjennomfører straff med elektronisk kontroll?* URL:

<http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/id/133879/Rapport.02.2012.pdf> [Lesedato: 25.4.2014]

Evalueringsrapport 2: *Hva er innhold i straffegjennomføring med elektronisk kontroll?*

URL:

http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/160686/delrapport_2_Resurser.pdf?sequence=2 [Lesedato: 25.4.2014]

Rokkan, Tore: (2011): *Straffegjennomføring med elektronisk kontroll*. Delrapporter 3 og 4:

Evalueringsrapport 3: *Kompetanse*. URL:

http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/id/134038/Delrapport_3_Kompetanse.pdf [Lesedato: 25.4.2014]

Evalueringsrapport 4: *Teknologi*. URL:

http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/160686/Delrapport_4_Teknologi.pdf?sequence=4 [Lesedato: 25.4.2014]

Skarðhamar, Torbjørn (2013): *Straffegjennomføring med elektronisk kontroll i Norge.*

Konsekvenser for straffedes sysselsetting. SSB Rapport 14/2013.

Sløreby, Beate (2014): Innsatte må sove i køyeseng. *Fredriksstad Blad*, 3.3.2014. URL: <http://www.f-b.no/nyheter/innsatte-ma-sove-i-koyeseng-1.8316986> [Lesedato: 8.4.2014]

Spakmo, Inger (2005): *Tvungent fellesskap. En retts sosiologisk undersøkelse om bruk av flermannsceller i norske fengsler*. Masteroppgave i retts sosiologi, Universitetet i Oslo.

Statistisk sentralbyrå (2013): *Statistikk over fengsling*. URL: <https://www.ssb.no/fengsling/> [Lesedato: 29.4.2014]

Stette Høyberg, Lena og Gunnar Sandberg (2014): Kriminelle står i kø for elektronisk fotlenke. *Yr.no*, 11.4.2014. URL: http://www.yr.no/nyheter/distrikt/more_og_romsdal/1.11662532 [Lesedato: 13.4.2014]

Store norske leksikon (2014): *Partnerskapsloven*. URL: www.snl.no/partnerskapsloven [Lesedato: 2.5.2014]

Stortinget (2013): *Møte mandag den 29. april 2013 kl. 12. Punkt 5. Innstilling fra Justiskomiteen om endringer i straffeprosessloven mv. (elektronisk kontroll som varetektssurrogat mv.)*. URL: <https://www.stortinget.no/Global/s130429-ny.pdf> [Lesedato: 28.4.2014]

Stortingsmelding nr. 26 (2007-2008): *Om Norges deltakelse i Europarådet i 2007*. Utenriksdepartementet.

Stortingsmelding nr. 27 (1997-1998): *Om kriminalomsorgen*. Det kongelige justis- og politidepartement.

Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008): *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*: Det kongelige justis- og politidepartement.

Thagaard, Tove (2003): *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. 2. opplag 2004

Topdahl, Rolv Christian (2014): Forsker er kritisk til regjeringens innsats mot selvmord.

NRK, 28.3.2014. URL:

<http://www.nrk.no/rogaland/kritisk-til-regjeringens-innsats-1.11630990>

[Lesedato:2.5.2014]

van Swaaningen, René og Jolande uit Beijerse (2013): Bars in your head. Electronic Monitoring in the Netherlands. I: Mike Nellis, Kristel Beyens og Dan Kaminski, (red). (2013): *Electronically monitored punishment: international and critical perspectives*. London: Routledge

Wallace-Carpetta, Suzanne og Julian Roberts (2013): The evolution of electronic monitoring in Canada. From corrections to sentencing and beyond. I: Mike Nellis, Kristel Beyens og Dan Kaminski, red. (2013): *Electronically monitored punishment: international and critical perspectives*. London: Routledge